

મુહમ્મદી દર્પણ

દ્વારા

ઇસ્લામી શિક્ષણ

—અમીન

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૩૭૫૬ કિંમત ૦-૧૨-૦

ગ્રંથનામ મુદ્રાક્ષ ૬૫૬

વર્ગિક ૫૭:૪૨

: બાજમે ઈકબાલ ગ્રંથમાળા

વર્ષ બીજું]

[પુસ્તક બીજું

મુહમ્મદી દર્પણ દ્વારા ઈસ્લામી શિક્ષણ

[મવલાના અહમદ સહદિ સાહબના ઉર્દૂ પુસ્તક
“તકરીરે સીરત” ઉપરથી]

અનુવાદક :—

અ. જબ્બાર સી. અમીન.

(૨)

મૂલ્ય બારે આના

પ્રકાશક :

બાજમે ઈકબાલ
કઠોર.

ઈકબાલના આદર્શોને પોષે
એવા પ્રાણુવાન સાહિત્યનું
સર્જન કરતી મુસ્લિમ-
ગુજરાતની પહેલી ગ્રંથમાળા.

પ્રત ૧૦૦૦]

૧૫-૫-૪૨

[આવૃત્તિ ૧ લી

મુદ્રક :

અબ્દુલ્લાહ ક'અરુદ્દીન સૈયિદ
મુસ્લિમ-ગુજરાત પ્રેસ
ભાગાતાલાખ રોડ,
મુરત.

પ્રકાશક :

નિસાર અહમદ શેખ
બલ્લમે ઈકબાલ
કઠોર.
(વાચા : સાયણુ)

નિવેદન

અમારી ગ્રંથમાળાના પહેલા વર્ષનું છેલ્લું પુસ્તક બહાર પડ્યું ત્યારે ઈ. સ. ૧૯૪૧ પૂર્ણ થવામાં થોડાક માસ ખૂટતા હતા. અમારો વિચાર ૧૯૪૨ થી અમારું બીજું વર્ષ ગણવાનો હતો. અમે આ વર્ષ બિરાદરીના અનેક સાહ્યો આગળ જાહિર પણ કરી ચૂક્યા હતા. એજ અરસામાં જાપાને મિત્ર રાજ્યો સામે યુધ્ધ જાહિર કરવાથી અમારી મુશ્કેલીઓનો પાર રહ્યો નહિ. બર્મા, મલાયા વિગેરે દેશોનો બ્યવહાર ખોરવાઈ જવાથી અમને જે આર્થિક નુકસાનમાં ઉતરવું પડે એ દેખીતું હતું, એટલે અમે લગભગ પાછા ફેરવવાનો વિચાર કરી રહ્યા હતા ત્યાં પાછળથી ખોટ સહન કરીને પણ ગ્રંથમાળા ચાલુ રાખવાનો બજમે નિર્ણય કર્યો છે.

આ ગડમથલમાં વિલંબ થાય એ સ્વભાવિક હતું. થયેલી ઢીલ અને વિલંબ બદલ અમે અમારા ગ્રાહક બાઈઓ પાસે અંતઃકરણપૂર્વક મુઆફી ચાહીએ છીએ. ઈન્શા અલ્લાહ, બની શકે તેટલી ઉતાવળથી અમે અમારા બીજા વર્ષના પુસ્તકો તેમની સેવામાં પેશ કરવા ચલ કરીશું. જેથી થયેલી ઢીલનો બદલો વળી જશે.

આ પુસ્તક છપાવવાની તાત્કાલિક ઈજાજત માટે, તેના હકદાર જનાબ મુહમ્મદ આરિફ સાહિબ દાખલી (“સેવક” રાંદેરી)ના દિલપૂર્વક રૂણી અને તેના પુસ્તકાકારી પુનરાવર્તનની પરવાનગી બદલ “મુસ્લિમ-ગુજરાત”ના તંત્રી સાહિબના આભારી છીએ.

—બજમના સંચાલકો.

પહેલાં વર્ષના પુસ્તકો

*૧	થોડાંક ચરિત્ર દર્શનો	૦-૫-૦
૨	જંગે યરમૂક	૦-૫-૦
૩	વતનની વેદી	૦-૫-૦
૪	કુર્બાની કિસ્સા	૦-૫-૦
૫	જમાલુદ્દીન અકબારની	૦-૫-૦
૬	પઠાનનું વેર અને બીજી વાર્તા	૦-૫-૦
૭	અસ્હાબુલ શીલ	૦-૧૦-૦
	આંસૂની ઈમારત	૦-૮-૦

[પોસ્ટેજ અલગ]

લખો :

અમ્મો ઇકબાલ
કઠોર.

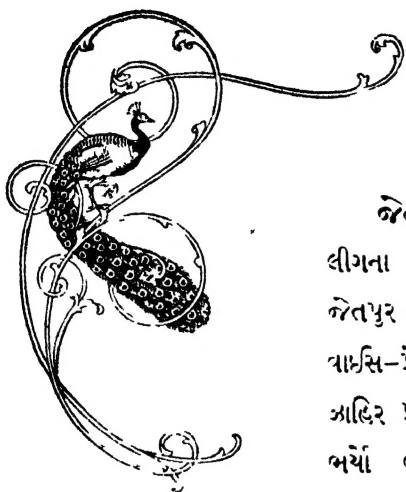
* સીલકમાં નથી.

(વાયા : સાચણ)

જેતપુરના જિંદાદિલ જવાન

શેઠ અખટુલસાહ અલ્પભદ્ર મિયાંનૂરવાલા

અર્પણ

જેતપુરની મેમન યુથ
લીગના વાઈસ-પ્રેસિડન્ટ, ધી
જેતપુર જમાઅત કુતુબખાનાના
વાઈસ-પ્રેસિડન્ટ અને જેતપુરની
ઝાલિર પ્રવૃત્તિઓમાં આગેવાની
ભર્યા ભાગ ભજવી રહેલા
જેતપુરના ઝિદ્દાદિલ જવાન
જનાબ અબ્દુલ્લાહ અહમદ
મિયાંનૂરવાલા સાલખને આ
લઘુ પુસ્તક સપ્રેમ અર્પણ
કરીએ છીએ.

—ખઝમના સંથાલકો.

મુહમ્મદી દર્પણ

દ્વારા

ઈસ્લામી શિક્ષણ

યા અચ્ચુલનાસુ કદળઅકુચરસૂલુ મિલહકિ મિર્જામુકુમ
ફઆમનૂ ખયરક્ષિકુમ વનતકફિર ફધના લિલ્લાહિ માફિરસ-
માવાતિ વત અરદિ વકાનજીહુ અલીમન હકીમા.

[અર્થાત: હે લોકો! તમારી પાસે ખુદાનો રસૂલ સત્ય લઈને
આવી ગયો છે. તમે તેને માનો (ધર્માન લાવો) કે જોયી તમારા
માટે ખેલતર થાય અને જો તમે ન માનશો અને દરૂર મુજામ ફર
ઉપર કાયમ રહેશો તો અલ્લાહ તઆલા પૃથ્વી અને આકાશનો માલિક
છે. તેને તો તમારા કુર્ચી કંઈ નુકસાન ન પહોંચશે. અજબન,
તમનેજ નુકસાન પહોંચશે અને અલ્લાહ તઆલા જાણનાર જાણુ છે
અને હદાપણુવાળોય.]

આત્મા અને શરીરનું યોગ્ય

માનવતા પ્રમુખ સાહ્ય અને સદ્ગૃહસ્થો ! તમારામાંથી કોઈ પણ બહુ કરીને એ વાતનો તો ઈન્કાર નજ કરતો હશે કે આ દુન્યાની પ્રત્યેક વસ્તુ ઈન્સાનના લાભ અને ઈન્સાનની ઝરત માટે ઉત્પન્ન કરવામાં આવી છે. માણસ કે જે સર્વ જગતોમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ છે તેના સિવાય જેટલાંયે પ્રાણી, વનસ્પતિ, પ્રવાહી, પદાર્થ ખનીજ-સર્વ કંઈ એજ ઉત્તમ જગત માટે પથદા કર્યાં છે; બદકે હું તો કહું છું કે પૃથ્વી-જગત ઉપરાંત આકાશ-જગત પણ માનવ-ઉપયોગ માટે ઉત્પન્ન કરવામાં આવ્યું છે. અલ્લાહે આખા વિશ્વની આજુએ આજુ ઈન્સાન માટેજ પથદા કરી છે. આલમે ઉલ્વી (આકાશ-જગત) હોય કે પૃથ્વી-જગત (આલમે સિફલી) હોય, જેને જુઓ તે મનુષ્યો માટેના કામમાંજ પરાવાયલાં હશે. ઉલ્વી અને સિફલીના તે અર્થ અત્રે લેવાના નથી કે જેને આજ કાલ અજ્ઞાની લોકો-જે યુંડા તાવીઝના માનનારા હોય છે તેઓ કર્યા કરે છે. તમારી મૂર્ખ અવરતો જે સવારથી સાંજ સુધી યુરખો હસાવતી મઝારો પર આંટા ફેરા માર્યા કરે છે અને કહ્યા કરે છે કે “મેરે બચ્ચે પર કિસીને સિફલી કર દિયા હે, યા મેરી સોકનને મુઝે લોગે ખિલા દી હે” અથવા એ અવરતોની એક કહેવત છે કે “સિફલીકી કાટ સિફલીસે અવર ઇંદ્મીકી કાટ ઇંદ્મીસે !” એવા પ્રકારના વહેમી લોકો “ઇંદ્મી”ના અર્થ એવા તાવીઝના લે છે કે જે જાદુ કે મંત્રથી સંબંધ રાખતો ન હોય, બદકે અલ્લાહના નામ હોય અથવા કોઈ “નકશ” હોય અને સિફલીથી તેઓ જાદુ કે ધન્ટર મન્ટરના અર્થ લે છે. એથી એ લોકોની કહેવતનો સાર એ છે કે જાદુનો ઉતાર

જાદુથી થાય છે અને ઇશ્મી તાવીઝ ગુંડાની અસર તાવીઝ ગુંડાથી મટે છે. તમે જોયું હશે કે ધણુ લોકો મસાણુ કાંઠાની રાખ અથવા જુની પુરાણી કબરોની માટી શોધતા ફરે છે. એ સર્વે “સિફલી”વાળા અને જાદુ ટોટકાવાળા કહેવાય છે. એ લોકોનું કાર્ય એ છે કે કોઈના ઉપર હાંડલી ફેંકવી, કોઈના નામનું પુતળું બનાવી તેમાં સોચો ભોંકાવી દીધી. એ પ્રયોગોનું નામ તેઓની ખાસ ભાષામાં “સિફલી” છે. મારો અર્થ ને મારો હેતુ એ “સિફલી” કે “ઇશ્મી”થી નથી. મારો ભાવાર્થ તો આલમે ઉદ્ધીથી ઉચ્ચ આકાશ જગત છે અને આલમે સિફલીથી પૃથ્વી અને પદાર્થ-જગત છે, અને મારો હેતુ એટલોજ કે આકાશ જગતના સર્વે મહો અને પૃથ્વી-જગતના અણુએ અણુ માણુસ ઝાતના લાભ અને ઉપયોગ માટે પયદા કરવામાં આવ્યા છે.

આકાશ સૃષ્ટીની સેવાઓ

એની કોઈ ના પાડી શકે છે કે આ ચંદ્ર, સૂર્ય તમારી સેવામાં રોકાયેલાં નથી ? શું એ નાનાં નાનાં તારલાં અણાહે નકામા સર્જ્યાં હશે ? શું તમારાં ફળો, ફુલોના રંગ અને તેની સુંદરતા અને સુગંધમાં એ તારાઓની સેવાની કંઈયે અસર નથી ? તમે “ગુલિસ્તાન” તો વાંચી હશે. આજકાલ તો ફારસી ધીમે ધીમે મદ્રી જવાથી “ગુલિસ્તાન”નું નામ પણ લોકો ભુલતા ચાલ્યા છે, અને ફારસી કેમ સારી લાગે ? આ દેશમાંથી તો ઉર્દુનો નાશ થવા માંડ્યો છે ! ઉર્દુનેજ જીવનના વાંધા પડ્યા છે, ત્યાં બાપડી ફારસી શી લેખામાં ? કદી જુની મક્તબોમાં ફારસી શીખવવામાં આવતી હતી પણ તે મક્તબોને હવે આજની પ્રાયમરી સ્કુલો દઝમ કરી ગઈ અને વળી એ પ્રાયમરી

સ્કુલો મક્તબોને માત્ર હઝમ કરીનેજ બેડી હોય તેમ નથી; બલકે સત્ય વાત તો એ છે કે એ સ્કુલો મુસ્લિમોની અસલી સભ્યતા અને શિક્ષણની જીવંતો શત્રુ સાબિત થઈ છે, અને બાઈ સાહબો ! જે એ પુરાણા ટાઈપના મવલ્વી મુલ્લાઓ દીની મદરિસાઓને તમારા પંખથી ન ઉગારી લેત તો અરબી પણ ખુદા હાદિઝ કરી ગઈ હોત ! અલ્લાહ બલુ કરે એ મવલ્વીઓનું કે બિચારાં ભુલું બલુ સાંભળે છે. લોકોનાં ટાણાં ટપલાં સહન કરે છે. ઉધરાણાના પ્રસંગે કડવી તુરી પણ ગળી જાય છે, છતાં પોતાના કામમાંજ લાગેલા રહે છે. એજ બિચારા “ઈસ્મે દીન” શીખવી રહ્યા છે. જે એ ઉલ્મા કમર કરીને આગળ નુ પડ્યા હોત તો તમે તો અરબીને દફન કરી તેને મારી પણ આપી ચૂક્યા હોત. તમારી રહેણી અને કરણી તો એવી થઈ ગઈ છે કે :—

જ્યાં દેખા ત્યાં પરાત, પણ ગુઝારી સારી રાત !

જે નવી ફેશન જોઈ તે ગ્રહણ કરી લીધી, જ્યાં ગયા ત્યાંના અર્થ ગયા, જેને ઝરા નવી ફેશનમાં જોયો તેની ફેશન અખત્યાર કરી લીધી. સારાંશ કે જેની જે વાત તમારી નઝરોમાં સારી લાગી, તેજ લઈ નાહા. જે કે તમે પોતે એક અનોખા-આઝાદ સુધારાના માલિક છો. તમારું એક સ્વતંત્ર કલયર છે. તમે એક સ્વતંત્ર સુધારા-સંસ્કૃતિના ધણી છો. તમે જગતને દોરવા આવ્યા છો કે જગત પાછળ દોરવાવા આવ્યા છો ? તમને કંઈ ખબર પણ છે કે તમે કોણ છો ? અંગ્રેજી (અલય.)ના પવિત્ર સુધારા-સંસ્કૃતિની જીવંત યાદગાર અને દરતી ફરતી તસ્લીમા ! તમે અને ચુરપનું અનુકરણ ? તમે અને ઓશિયાની સભ્યતા ? તમે અને ઇસ્લામી

કે હિન્દી સભ્યતા ? અરે તમને તો જગતમાં એક સર્વોત્તમ, ઉચ્ચ સભ્યતાના માલિક બનાવી મોકલવામાં આવ્યા છે. સર્વોત્તમ શ્રેષ્ઠ સભ્યતાના માલિક હોવા છતાં તમને ક્ષણ નથી આવતી કે તમે સૌથી અધમ સભ્યતા અને સુધારાનું અનુકરણ કરો છો ? યુરપને દાઢી મુંડાવતાં દેખી તમે પણ દાઢી મુંડાવતા થઈ ગયા. કર્ઝન વાઈસરોય બનીને આવ્યો તો તેની દેખાડેખી તમે મુછો પણ સફા કરી બેઠા ! એ “કર્ઝન ફેશન” અને “અંગ્રેજી વાળ” એ શબ્દોજ એ વાતનો ચોક્કસ પુરાવો છે કે એ ઈસ્લામી નથી, અણુ ઈસ્લામી છે. પયગમ્બરોનો એ સુધારો નથી, પણ તેમના વિરોધીઓનો એ સુધારો છે અને હવે અમારા નવયુવાનોની એ સ્થિતિ થઈ ગઈ છે કે દાઢીની ખાત કરો તો તેઓને ખોટું લાગે છે. તેઓ એવા આલિમોને પુરાણ વિચારના મવલ્વીઓ ગણે છે. પરંતુ હું તો વિનવીશ કે જનાબ ! મને તમારી મુછો અથવા દાઢી સાથે કેં લેવા દેવા નથી; અરે તમારા સમય માટે લાગણી છે. એ “શેવ” (દાઢી મુંડાણ)ની પાછળ કેટલા સમયની અરબાદી થાય છે તે તો વિચારો !

દાઢી મુંડાવતી મશીન

જો તમે યુરપથી કાંઈ એવી મશીન મંગાવી લ્યો કે જે હડપચીમાં મુક્તાંજ થોડી વારમાં સફાઈ થઈ નીકળી આવે, તો ફરી મારી ટીકાનું રૂપ બદલાઈ જશે, તમે જાણો છો કે આજ કાલ વખતની કેટલી કદર કરવામાં આવે છે ? જે લોકો વખતની કીમત આંકતા નથી, તેઓ મહાદુષ્ટ ગણાય છે. જો તમે પણ સમયની ગણના કરો અને એક મશીન “શેવ” માટે યુરપથી મંગાવી લો

અને વધુમાં વધુ એ મિનિટ એ કામમાં જશે ને તમારા વખતનો બચાવ પણ થઈ જશે. એમ કહેવાય છે કે એક સમયે યુરોપે માથું મુંડાવા મશીન બનાવી હતી. તેમાં ખોપરી બેસાડી દેવામાં આવતી, કે જે મુંડાઈ બહાર નીકળી આવતી. પણ એક વખતે એનો પેચ વધુ મજબુત બંધ થઈ જવાથી કોઈ સાહબની ખોપરીની ખાલજ છડી ગઈ! ત્યારથી એ મશીનનો રિવાજ બંધ થઈ ગયો. મશીન તે આખર મશીનજ છે ! એજ માટે તો અમે કલા કરીએ છીએ કે આમેક્ષનમાં કુર્ચાન શરીરનું ભરવું અથવા સાંભળવું ખીજ વસ્તુઓના મુકાબલામાં સૌથી ભારે ગુનાહ છે. કારણ કે ઘણી વાર એ મશીન વાગતાં વાગતાં એવો ભયાનક અવાજ કાઢે છે કે લોકો નિરંકુશપણે હસી પડે છે, બ્યારે સોય ખુટી થઈ જાય છે ત્યારે એવો સુર નીકળે છે કે જેનાથી શબ્દો તદ્દન બદલાઈ જાય છે. એક વખતે મીરજા દાગની મશહર ગઝલ ગવાતી હતી !

દિલ લેહી ચુકે નાઝસે, શૌખીસે, હસીસે !

અમ ઉનકી બલા આંખ મિલાતી હય કિસીસે !

“બલા” પર પહોંચી મશીન બગડી, તો લા...લા...ને એટલો ખેંચ્યો કે સર્વે લોકો હસી પડ્યા. હવે તમે વિચાર કરો કે રેકાર્ડમાં કુર્ચાન શરીર બરું હોય અને “ફિઝિ અધિઆલા ઈ રખિમકુમા” પર મશીન બગડી જાય અને એક વાર એમ બનેલું પણ કે “આલા ઈ”ને એટલું લંબાવ્યું કે લોકો હસી પડ્યા. હું આપ સાહબોને પુછીશ કે જે લોકો કુર્ચાન શરીર પર હસે છે, તેમના માટે શા હુકમ છે ? અને હું પુછીશ કે કેમ સાહબ ! હવે કુર્ચાન શરીરના એ માન અને ઈઝત્ત રહ્યાં કે તે મોજ શાખ અને

વિશ્વ-વાસનાની મશીનોમાં ભરાવા લાગ્યું? જે કુર્માન શરીરને વુઝુ વગર હાથ અડકાવવું પણ નાનમઝ હોય, તેને રમત ગમતની મશીનોમાં ભરવું અને ફાસિક ફાજિર માણસના હાથોમાં એના ઉપયોગ થવો, એ અસાહના કલામનું અપમાન નથી? અરે અકલમંદો! અસાહ તઆલાની પવિત્ર કિતાબની હસી ઉડાવવી અથવા તેનું અપમાન કરવું તો કુફ છે! તમારી બુધ્ધિ કેમ ખૂંદર મારી ગઈ છે? અને તમારી અક્લ ક્યાં ગઈ છે?

મુસલમાનોના તહેવાર

“અલયસ મિનકુમ રજુલુન રશીદ?”

[શું તમારામાં એક માણસ પણ સમજદાર નથી?]

મેં હમણાંજ તમને કહ્યું કે તમારી સભ્યતા અને શિક્ષણ અને કલચર અમિલ જગતની પ્રજાઓથી નિરાળું છે. તમે સર્વે બાબતોને જવા દો, હું માત્ર આ તકે એકજ બાબત કહીશ. તમે જગતની પ્રજાઓનાં તહેવાર અને મેળા તમાશા જોયા હશે. તમે હોલી, દિવાલીના તહેવારોની મેળ માણી હશે. ક્રિસ્ટમસના દિવસો જોયા હશે. જગતની અન્ય ગયર મુસ્લિમ ક્વમો જેઓ હિન્દ બહાર વસે છે તેમનાં મેળા તહેવારોનું વર્ણન વર્તમાન પત્રોમાં વાંચતા હશે. સર્વે પ્રજાઓના તહેવારોમાં રમત ગમત છે, મેળ મજા છે અને ગાન તાન છે, નાચવું ને કુદવું છે. ખાસ કરીને હોલીના તહેવારોમાં જે કંઈ થાય છે તે તો કોઈ મુસલમાનથી છુપું નથી. હોલીના દિવસે તો એવી ધમાલ થાય છે કે કોઈ બધા માણસને બહારમાં ચાલવું મેં મુશ્કેલ મઠ પડે છે. રંગના ઝરણે ઘરેક માણસના ઘેરા એવા

ભયાનક બની જાય છે કે જોવાથી દિલ ગભરાય છે. ફરી રંગબેરંગી ને પીચકારીઓ છુટે છે તેના લુગડાં પર ને અસર પડે છે તે જમઝાહિર છે. ભર બજારોમાં ને ખને છે તે પણ તમારાથી છુપું નથી.

એવીજ દશા બીજી પ્રજાઓના તહેવારોની છે. હું તમને એ પુછીશ કે એક વર્ષમાં તમારા કેટલા તહેવાર છે? વર્ષભરમાં મુસલમાનોના માત્ર બે તહેવાર છે. એક “ઇદુલફિત્ર” અને બીજો “ઇદુલ અઘ્હા.” એમ તો તમે ઉજવવા બેસો તો પચાસો તહેવાર ઉજવી લો, પરંતુ બ્યારે ભણેલા ગણેલા લોકો વચ્ચે વાતચીત થશે અથવા તમારાથી પુછવામાં આવશે કે અલ્લાહ અને તેના રસૂલે (સ.) આનંદ-ઉત્સવ માટે કેટલા તહેવારો નક્કી કર્યા છે? તો ફરી તમને પણ કહેવું પડશે કે “સાહબ, ફક્ત બે તહેવારો છે.” ધર્મ સંબંધી બ્યારે પણ વાત નીકળશે ત્યારે અલ્લાહ અને તેના રસૂલ (સ.)નું નામ લેવાશે અથવા શું તમારા બાપ દાદાના વચન દલીલ રૂપે રજુ કરશે? તમને શું છે; તમે તો શબેબરાતને પણ તહેવાર કહો છો, અને તમે તો મુહર્રમને પણ તહેવાર ગણો છો, અને બારા વક્રાતને પણ તહેવારજ માનો છો. તમે તો છેલ્લા યુધને પણ તહેવાર ગણો છો. સારાંશ કે તમારે ત્યાં તો આઠ દિવસમાં નવ મેળા થાય છે. તમારા તહેવારો અને મેળાઓના ઝિમ્મેદાર કોણ થઈ શકે છે? યાદ રાખો કે કયામતના દિને તેજ વસ્તુ વિશ્વાસપાત્ર મનાશે કે ને અલ્લાહ તઆલા અને તેના રસૂલ (સ.)થી પુરવાર થશે અને ને રિવાજ તમારો પોતાનો મનઘડત હશે તે તમારા મ્હોં પર ફેંકી મારવામાં આવશે. જમતમાં ને સિક્કા પર સરકારી છાપ હોતી નથી, તે

બજારોમાં ચાલતા નથી, જે હું આપને એક કાગળ આપું કે જે આપની ચલણી નોટના કાગળ કરતાં શ્રેષ્ઠ હોય—આજકાલ નોટમાં તો રૂક કાગળ વપરાય છે, પણ હું તો તમને ધણોજ સફાઈદાર અને ચીકણો એક કાગળ આપી કહું કે એ કાગળના પાંચ રૂપીઆ લઈ આવો, તો શું તમને કોઈ રૂપીઆ આપી દેશે કે તમને ગિરફતાર કરી પોલીસને હવાલે કરવામાં આવશે ? જે બજારમાં કોઈ કામળ ગમે તેટલોય સુંદર કેમ ન હોય ગવર્નમેન્ટની મહોર—છપ વગર ચાલી શકતો નથી તો કયામતના દિવસે કોઈ અમલ (કામ) ગમે તેટલો સારો કેમ ન હોય, જે શરીરચતના માલિકની તે પર સહી ન હશે તો કેવી રીતે સ્વીકારવામાં આવશે ?

ધંદુલ અદલા અને ધંદુલ ફિત

એથી બ્યારે કદી શરીરચત અથવા સાહમે શરીરચતનું નામ આવશે તો એ બાબત માનવી પડશે કે મુસલમાનોના મઝહબમાં ખુશી ઉજવવાના એજ દિવસો છે. વાર, હવે ઝરા એ બે દિવસોની હકીકત જોઈ લ્યો. સામાન્ય દિવસે તો પાંચ વખતની નમાઝ અને તહેવારના દિવસે છ વખતની નમાઝ । જોયું ? તહેવારના દિવસે એક નમાઝ ઔર વધી ગઈ । હમણું સવારની નમાઝ પઢીને આવતાં વાર ન થઈ કે કોઈએ કહ્યું “ચાલો, હાફિઝજી ।” “અરે ભાઈ, ક્યાં ચાલો ?” તેણે કહ્યું “શું આપ નથી જાણતા, આજ તહેવારનો દિવસ છે. એક નમાઝ ઔર પઢવી પડશે.” સારાંશ કે ગુસ્સા કર્યું, કપડાં બદલ્યાં, અત્તર લગાડ્યું અને મુસલમાનો ધરમાંથી તહેવાર ઉજવવા નીકળ્યા. હવે હું તમને પૂછીશ : “કોઈના ગળામાં ઢોલકડી

છે ? ગતતાન છે ? વાળુગાળુ છે ? છે કોઈના હાથમાં પીચકારી ? શું કોઈએ કોઈના પર છાણ ફેંક્યું ? કાઢવ નાખ્યું ? ગાળ ગલોચ કરી ? રંગ નાખ્યો ?” બુલ્કે મુસલમાન તહેવાર ઉજવવા નીકળ્યો તો એ દાઢી નીકળ્યો કે પ્રત્યેક માણસની જામે છે. “અલ્લાહુ અકબર, અલ્લાહુ અકબર ! લાઇલાહા ઇલ્લાહી વલ્લાહુ અકબર ! અલ્લાહુ અકબર વ લિલ્લાહિલ-હમ્દ !” ઇદગાહ પહોંચી ઇમામની વાટ જોઈ. ઇમામ સાહબ પધાર્યા. સફ-બંધી થઈ. ખીજ દિવસોની નમાઝમાં તો એકજ તકબીર પણ તહેવારના દિવસે “અલ્લાહુ અકબર, અલ્લાહુ અકબર”ની દરેક રકાતમાં ત્રણ ત્રણ તકબીરો. ઇમામે કહ્યું “અલ્લાહુ અકબર” તો હઝારો માણસોએ પોતાની કમર અને પોતાની પીઠ ખુદાની સમક્ષ નમાવી દીધી અને “સુખ્દાના રખિયલ અઝીમ” કહેવું શરૂ કર્યું અને જ્યારે તેણે સિજદાની તકબીર કહી તો હઝારો કપાળ સાચા માલિક સમક્ષ ધૂળ પર રાખી દેવામાં આવ્યાં અને બધા બોલ્યા : “સુખ્દાના રખિયલ અઅલ્લા !”

જેયો એ છે મુસલમાનોનો તહેવાર! હવે ઇન્સાફથી બતાવો કે એ તહેવાર કોઈ કવમથી મળતો છે ? જગતની કોઈ પ્રજા એવી નિરાળી શાનથી, આવી સભ્યતાથી તહેવાર ઉજવે છે ? આજકાલના રવશન અને સુધારાના સમયમાં જ્યારે જગતની અસભ્ય કવમોએ પોતાની ઘણી ખરી સુધારણા કરી લીધી છે છતાંયે એવી સભ્યતા કોઈને પ્રાપ્ત થઈ નથી. જ્યારે તમે એવી હવ્ય અને મહાન સભ્યતાના માલિક છો તો તમારી જોડ જગતની કોઈ કવમ સાથે કેવી રીતે મળી સકે છે ? તમે કોઈમાં સમાઈ જઈ સકો છો ? અથવા તમે જગતની કોઈ કવમની પાછળ દોરાઈ સકો છો ? અથવા

તમે કોઈના રિવાજો પ્રહસ્ય કરી સકો છો ? મુસલમાન અને યૂરોપીયન ફેશન ! મુસલમાન અને હિન્દુ સભ્યતા ! મુસલમાન અને ઈરાની સંસ્કૃતિ ! મુસલમાન અને મિસરી સભ્યતા ! જગતને સભ્યતા શીખવનાર ઇસ્લામ ! તને ખબર છે કે તું આજ ક્યાં છે ? મુસલમાન અને થીએટર ! મુસલમાન અને સીનેમા ! મુસલમાન અને તમાશો !

અય તમાશાગાહે આલમ રહે તુ !

તું કુળ બહારે તમાશા મી રવી !

તમે તો જગત માટે પોતેજ તમાશો છો. તમારી ઐતિહાસિક ક્રાંતિ એક એવું નાટક છે કે જે તમે રસ્તામાં બેસી જાઓ તો હઝારો પ્રેક્ષકો તમને જોવા ઉભા થઈ જશે. જે તમને તમારા જૂતકાળનો ઇતિહાસ યાદ હોય તો તમને પોતાને એ બાબત જણાઈ આવશે કે તમે પોતેજ એક બોધદાયક થીએટર છો. જે પ્રજા કદી ક્યસર અને કિસરાના ખજાનાની માલિક હતી તેજ પ્રજા આજ રોટલાની મુહતાજ નથી ? જે કવમ એશિયાના મોટા ભાગની માલિક હતી તે આજ ગુલામ નથી ? જેઓ હઝારોના પેટ ભરતા હતા તેઓ આજે દાણા દાણાના મુહતાજ નથી ? મુગલ શહેનશાહોનો તાજ આજે ખીજા રાજાઓના માથા પર શોભતો નથી ? શું મુસલમાનોનું એ અજબ તારીખી પરિવર્તન મહાપુરુષો માટે, બોધ સેનારાઓ માટે અને અવલોકનકારોની નજરોમાં એક મહાન નાટક નથી ? તમે તો પોતે એક મહાન સિનેમાના હાલતાજ નહિં પણ જીવતા જગતા ચિત્રો છો. કેવું સારું થાત કે ખુદ તમને સમજ આવે અને તમે સમજો કે તમે કોણ છો ?

મારા મિત્રો ! જે પ્રજના તહેવાર અને મેળાની એવી ભવ્યતા હોય, જે પ્રજના તહેવારોમાં અઘ્ઘાહ તઆલાની મોટાઈ અને મહત્તાનો એવો ભવ્ય દેખાવ કરવામાં આવતો હોય તે પ્રજની ધ્યાદત અને જુદા પરસ્તીનો અંદાજો કાઢી શકાય છે ?

બિર્ખી ઝ ગુલિસ્તાને મા બહારે મા !

સારાંશ કે મેં તમારાથી પુછ્યું હતું કે તમે “ગુલિસ્તાન” પણ વાંચી છે? ગુલિસ્તાનમાં તે મહાન રિફોર્મર કહે છે :

અબરો બાદો મહો ખુરશીદો ફલક દર કારન્દ,

તાતુ નાને યકક આરીયો બમફલત ન ખુરી !

હઝરત સા’દીએ કેવી સુંદર રીતે એકજ કડીમાં આકાશ-જગતની બધી ખરી વસ્તુઓ ગણાવી દીધી છે. શું તમે નથી જાણતા કે ચંદ્ર બીનાશ પુરી પાડવા માટે જેટલો ઝિમ્મેદાર છે તેટલોજ સૂર્ય ખુશકા અને ગરમી પચા કરવા માટે ઝિમ્મેદાર છે ? અરે, એટલું તો તમે પણ જાણતા હશે કે ડીસેમ્બર માસમાં જે સ્થિતિ હતી તે આજ જુલાઈમાં નથી; એ છ માસમાં એટલો મહાન ફેરફાર કે તે વેળા જ્યાં સુધી ચાર શેર રૂનો ગોઠડો ન હોય ત્યાં સુધી ચપન ન પડે અને હવે એ સ્થિતિ છે કે બારીકમાં બારીક લુગડું પણ જાણે શરીરને કરડવા દોડે છે. વાર, એ અસરનું કારણ શું છે ?

“અલવી” જગત (આકાશ-મંડળ) અને “સિફલી” જગત (પૃથ્વી-જગત)ની એ સેવાઓનું વર્ણન અઘ્ઘાહ તઆલાએ કુર્આનમાં પણ કર્યું છે. પણ તમારો કુર્આન સાથે સંબંધજ શો છે કે હું તમને કુર્આન સંબંધાતું ? આજ કાલ વાત વાતમાં રિફોર્મર અને ફિલોસોફર તમારી જીભે ચઢેલા રહે છે, તેથી મેં પણ અક મશહુર

ફિલોસોફરના મશહુર પુસ્તકના બે ત્રણ શેઅર તમને સંભળાવ્યા. નિકર હું જે કંઈ કહી રહ્યો છું તે કુર્આન શરીફમાં ઘણી સ્પષ્ટ રીતે મોન્ગુદ છે. આકાશી જગતની સેવાઓનું વર્ણન કરતાં દર્શાવવામાં આવે છે કે :

વ સખખર લકુમુ રશમસુ વલ કમર દાઈબયનિ વ સખખરલકુમુ દલયલા વર્નહાર.

(અર્થાત : ચંદ્ર-સુરજને ખાસ એક પ્રોગ્રામ હેઠળ તમારા કામમાં લગાડી દીધા છે અને રાત્રી દિવસને તમારા માટે આજ્ઞાવિન બનાવ્યાં છે.)

જેવી રીતે પૃથ્વી-જગતની કેટલીક વસ્તુઓની સત્તા તમારા કબ્જામાં આપી છે, તેજ પ્રમાણે આકાશી જગતની સત્તા તમને આપવામાં આવી નથી, કારણ કે સૂર્યનું ઉગાડવું કે ડુબાડવું તમારે આધિન કરવામાં આવ્યું હોત તો તમે કોઈ દિવસ સાતને બદલે આઠ વાગે સૂર્યને ઉગાડતે. તમે તો આઠ વાગે સૂતા ઉઠો છો. ન કરે ખુદા ને કોઈ દિવસ તમે ઉંઘમાંજ પડ્યા રહ્યા અને સૂર્યોદયમાં અર્ધા કલાકની દીલ થઈ ગઈ તો જગતમાં અધેર થઈ જાય ને ? એથી એની વ્યવસ્થા તો તેણે પોતાનેજ હસ્તક રાખી છે, છતાં સૂર્ય અને ચંદ્ર કામ તો તમારંજ કરી રહ્યાં છે. સૂરે નદલમાં દર્શાવવામાં આવે છે :

“ ચંદ્ર, સૂર્ય અને તારા અલ્લાહના હુકમથી તમારી સેવાઓ માટે આજ્ઞાધિન છે.”

સૂરે પાસીનમાં હુકમ છે :

“આકાશી જગતના સર્વે ગ્રહોને એવી રીતે આધ્યાધિન કર્યા છે કે ન તો સૂર્ય ચંદ્રને પકડી શકે છે અને ન તો રાત્રીમાં એ શક્તિ છે કે તે દિવસ કરતાં આગળ વધી જાય, બદકે આકાશી જગતનો દરેક ગ્રહ પોત પોતાની ધરી ઉપર ફરતો રહે છે.”

વાદળાં, હવા અને વરસાદ અને તેની અસરનું વર્ણન અને તેમના પર મેળવેલા કાબૂ અને તેમની સેવાઓનું વિવરણ જે સ્થળે કરવામાં આવ્યું છે તે એક આશ્ચર્યજનક શૈક્ષિકામાં થયું છે. બીજા પારામાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે:

“વ તસરીફરિહા વસ્સહાયુલ મુસખખરિ બયનસ્સમાવાતિ વલ અદ.”

અર્થાત: “હવાઓનું ચાલવું અને આકાશ અને પૃથ્વીના વચ્ચે વાદળાંઓનું અધ્ધર રહેવું.”

સૂરે વાકિઆના દરમ્યાની રકુઅમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે:

“અફરઅયતુમુલ યા અલ્લઝી તશરખૂન અઅનતુમ અનઝલતુમહુ મિનલ મુઝનિઅમ નહનુલ મુન્ઝલૂન.”

અર્થાત: તમે જે પાણી પીતા રહો છો તે પર કદી વિચાર કરતા નથી કે એ પાણીને વાદળોથી તમે વરસાવો છો કે તમારા હુકમથી વરસે છે કે અમારા હુકમથી ?

પૃથ્વી-જગતની આધિન વસ્તુઓ

મિત્રો, એ આપતો સિવાય કુર્આનમાં બીજી અગણિત આપતો છે કે જે આકાશી-જગતની આધિનતા અને માણસ ઝાતની સેવાઓને પુરવાર કરે છે. કેટલેક ઠેકાણે આકાશી અને પૃથ્વી જગત બંનેને

મેળવી વર્ણન કર્યું છે અને કેટલેક સ્થળે બનેલું જુદું જુદું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. ઉદાહરણ રૂપે એક સ્થળે દર્શાવવામાં આવ્યું છે:

“શું એ પર લક્ષ નથી આપતા કે મેં પૃથ્વી અને આકાશની સર્વે વસ્તુઓને તમારા માટે આશાધિન બનાવી છે અને તમારા ઉપર જાહેરી અને છુપાં ઇન્દ્રિયાઓ સંપૂર્ણ કરી દીધાં છે.” (સુરે લોકમાનવો ત્રીજો રકુઅ) એક સ્થળે એજ સૂરતમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે:

“તું જોતો નથી કે સમુદ્રો તામે કરવાના કારણે વહાણો કેવી રીતે સમુદ્રો પર ચાલે છે?”

પશુ પ્રાણીને તામે કરવા સંબંધી સૂરે યાસીનના છેલ્લા રકુઅમાં ફરમાવવામાં આવ્યું છે:

“અવલમ પરવ અના ખલકના લહુમ મિઝમા અમિલત અયદીના અનઆમન ફહુમ લહા માલિકુન વઝલલનાહા લહુમ ફમિનહા રફ્યુહુમ વમિનહા યાકુલુન વ લુહમ શીહા મના ફિઉ વ મશારિય અફલા યશ્કુરન.”

અર્થાત : શું એ લોકોએ નથી જોયું કે અમે તેમના (ફાયદા) માટે પોતાની કુદરતના હાથે બનાવેલી વસ્તુઓમાંથી પશુઓને ઉત્પન્ન કર્યાં, કે જેમના તે માલિક બન્યા. અને અમે તે પશુઓને તેમને તામે બનાવી દીધાં. ફરી તેમાંથી કેટલાક તેમની સ્વારી માટે છે, અને કેટલાકને તેઓ ખાય છે, અને તે જનાવરોથી તેમને બીજા ધણા ફાયદા છે અને પીણું (દૂધ) છે, પછી તેઓ કેમ શુક કરતા નથી?”

સાહબો! હું એટલું પુછીશ કે એ ગાય, બેંસ, બકરી કે જાંઠ તમારું કામ નથી કરતાં? શું એ પશુ પંખીડા આપની સેવા નથી બજાવતા? રાત્રે તમે તો સુઈ જાવ છો પણ તમારી બેંસ તમારા

માટે રાત ભરમાં દૂધ તૈયાર કરે છે; જ્યારે સવારે તમે ઉઠો છો તો દૂધથી ભરેલા સ્તનો તમને ભલામણ કરે છે કે આવો પધારો, અને તમારી બાલદી કે ટોપલી અમારા દૂધથી ભરી લો.

ફરી એ પશુઓને તાપે કરવામાં એક અગત્યની ભરેલી વસ્તુ તમને નઝરે પડશે. જેટલું એ વધુ શક્તિશાળી જનાવર હશે તેટલીજ સહેલાઈએ તેને તાપે કરી શકાશે. ઘોડાને તાપે કરવા માટે તમને લગામની ઝરર છે, રાસની ઝરર છે, એક ઝોરાવર કોચમેનની ઝરરત પડશે કે જે એનાં મસ્તી તોફાનનો મુકાબલો કરી શકે. પણ ઉઠ જે એના કરતાં મોટું જનાવર છે તેને તાપે કરવાની એવી રીત છે કે માત્ર એક નાથ નફીલ કાફી છે. એક બાળકના હાથમાં નાથ આપી દો તે સો ઉંટની હારને વગર હરકતે દોરી લઈ જશે. હાથીને જુઓ, એ સૌથી વધુ ઝોરાવર જનાવર છે. ત્યાં ન તો લગામ છે કે ન તો નાથ, પણ આટલા બધા કદ ધાટનો પશુ હોવા છતાં માત્ર પગના ઇશિરાથી ચાલે છે, દોડે છે, ઉઠે છે, અને બેસે છે. પાડા અને બળદને એક નાથથી તાપે કરી રાખ્યા છે. સારાંશ કે સૂધીની જે વસ્તુ તરફ નઝર દોડાવશે તો તે તમારી તાપે આજ્ઞાધિન અને સેવક નઝરે પડશે.

સાર.

માણા બાઈઓ! સાર માત્ર એટલોજ કે જેમ અલ્લાહે એ સર્વે વસ્તુઓ તમારા શારિરીક પોષણ માટે પેદા કરી છે, એજ પ્રમાણે તમારા આત્મિક પોષણના સાધન પણ પુરા પાડ્યાં છે. એ કેવી રીતે બની શકે કે મનુષ્ય દેહ કે જે એક વાર નાશ થનાર છે અને માટીમાં મળનાર છે તેનાં પોષણના સાધન તો એવા બહોળા પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન કરવામાં આવે પણ મનિસાની આત્મા (૩૬) કે જે ખુદાઈ બક્ષિશ

છે અને સર્વે બાબતોનો ઝિંખેદાર અને જવાબદાર છે તેનાં પોષણ અને સુધારણાની તરફ દુર્લક્ષ આદરવામાં આવે ? એક જડબુધ્ધિનો માણસ પણ જાણે છે કે શરીર શું છે ? આવનાર મૌતનો એક કોળાયો છે. શરીર તીરનો નિશાન-સ્થાન છે કે જે ભાર મૌતના મૌન કમાનમાંથી અચોક્કસ સમયે છુટે છે, અને નિશાન તાકીને છુટે છે. બ્યારે આત્માને સંબંધ દેહથી છુટી જાય છે તો કોઈ એ દેહને અખિને ભેટ ચઢાવે છે તો કોઈ ઝમીનમાં દાટી દે છે અને કોઈ એ શરીરને સમડી અને ગીધોતું ભોજન બનાવી દે છે. સારાંશ કે એક પરમ પ્રિય કે વહાલામાં વહાલા મનુષ્માને પણ મરવા પછી કોઈ ગળાથી લગાડી રાખતો નથી. જો કે આપણે ત્યાંની કેટલીક અભણ સ્ત્રીઓ મૈયત માટે કહ્યા કરે છે કે ઝરા દુન્યાની હવા ખાઈ લેવા દો. બ્યારે લોકો ઉતાવળ કરે છે કે લાવો, મૈયતને આપો કબ્રસ્તાન લઈ જવામાં વાર થાય છે. તો એઓ કહ્યા કરે છે; “અરે રે, શી ઉતાવળ પડી છે ! ઝરા દુન્યાની હવા તો ખાઈ લેવા દો.” પરંતુ એ મૂર્ખ સ્ત્રીઓને ઇસ્લામી શિક્ષણનું કે બાન છે ! સ્ત્રીઓજ રહી. પણ હું કહીશ કે પુરુષોને પણ ઇસ્લામી શિક્ષણની ખબર નથી.

દફનમાં ઉતાવળ

સાહબો ! એ જહાલતનું ખુરં ચાઓ, શરીરને જ્યાં ઉતાવળ કરવાનો હુકમ આપ્યો છે ત્યાં એ લોકો એટલી ઢીલ કરે છે કે કેટલાક મહદંશેને રજા કે ૩૭ કલાક પછી દફનાવે છે. પ્રથમ તો કોઈના પ્રાણ નીકળ્યા કે રડાપીટ શરૂ થઈ જે ડોલી આવી જભી કે તેમાંથી સ્ત્રીઓએ નીકળી ગળે મળી રડવું ને રાહઆ ગાવા શરૂ કર્યા. હમણા બેનને ગળે મળી રહી, થોડી વારમાં માની ગાડી આવી

તેમનાથી ગળે વળગી રહી. ફરી બાળી આવ્યાં, તેમને ગળે વળગી રહી. ત્રણ ચાર કલાક તો રડવામાં જ પુરા થયા અને જો કોઈએ મગરિબના સમયે દમ નીકળ્યો ત્યારે તો સમજી લ્યો કે આખી રાતજ રડતાં કપાશે. ચાર પાંચ કલાક પસાર થઈ ગયા પછી કદન દકનની ચિંતા શરૂ થઈ. પાણી ગરમ કરવામાં આવ્યું. કદનનું કપડું આવ્યું. નવા માટલાં, ઘંડા, ફેરી બધનીઓ મંગાવવામાં આવી. ઘરના વાસણો મુર્દાના કામમાં કેવી રીતે વાપરી શકાય? ત્રણ ચાર કલાક એમાંજ પસાર થઈ ગયા. હવે નવાડાવનાર કે નવાડાવનારી મળતી નથી. ફેટલાક ભલા માણસો એવા હોય છે કે જેને પોતાનું જ ગુસ્સ કરતાં નથી આવડતું તો તેઓ મુર્દાને શું નવાડશે? જેઓ મહીના મહીના સુધી પોતેજ નાપાક ફરતા હોય તેઓ મૈયતના ગુસ્સાથી ધૂળ વાકેફ હશે? રહ્યા નમાઝી મુસલમાન. કે જેઓને ગુસ્સ આવડે છે અને જેઓ પાક સાફ રહ્યા કરે છે, તેઓને કહો કે મૈયતને ગુસ્સ આપી દો. તેઓ કહેશે કે “ભાઈ, મૈયતનો મામલો છે, કંઈ આડું અવળું વેતરાઈ જાય અને અમે ગુનાહમાં પકડાઈ જઈએ.” હવે ગુસલ દેનારની રાહ જોવાય છે. ખુદા ખુદા કરીને નવાડનાર હાથ લાગ્યો અને પુરા આઠ-દશ કલાકમાં જનાઝો તૈયાર થયો. હવે જે સાહબો જનાઝો લઈને ચાલ્યા. તેમની પણ સાંભળી લ્યો. લગાર કોઈએ પગ લેવાયા કે અવાઝો આવવી શરૂ થઈ “ભાઈઓ, ધીમે ધીમે.” સારાંશ કે ધીમે ધીમે કથસ્તાન પહોંચ્યા. જો કબર માટે પહેલાંથી કહેવડાવ્યું હશે ત્યારે તો હીક, નિકર ત્રણ-ચાર કલાક ગોરમોદીઆ લગાડી દેશે, અને એ પ્રમાણે ઝોઝામાં ઝોઝા પંદર કલાકમાં મંડફ દફન થશે. કેવું સારું કે તમે જાણતા હોત

કે નખીએ કરીમ (સ.)નું શિક્ષણ એ માટે કેવું સ્પષ્ટ છે. હજરત (સ.) ફરમાવે છે કે : “ઈઆ માતા અહદુકુમ ફલા તહબિસ્યહુ વ અસરિહબિહિ ઇલા કબ્રિહી.”

અર્થાત : બ્યારે કોઈ માણસનું મરણ નીપજે તો તેને અટકાવવો નહિ, બલકે તેને તેની કબર સુધી પહોંચાડવામાં જઈદી કર્ચા કરો.”

કેટલીક રિવાયતોમાં છે કે “મુરદાંઓના દફનમાં ઉતાવળ કર્યા કરો. જો મરનાર નેક છે તો તેને તેની નેકીથી લામ ઉઠાવવાની તક આપો, અને જો મરનાર દુષ્ટ છે તો તેને તમારા ખબાઓ પરથી કતારી ફેંકો.”

શરીઅતે જે ઠેકાણે ઉતાવળ કરવા કહયું છે ત્યાં તમે લોકો ઝડપ કરતાં વધુ ઢીલ કરો છો. એ શું શરીઅતની હ્યોક વિરૂધ્ધતા નથી ?

કાફિરોની શંકા

સાહબો! આ સવાલ તેજ છે જે શરીઅતે ઈસ્લામીમાં ધણોજ મહત્વનો છે. કાફિરો હમેશાં એ સવાલ ઉપર શંકાઓ લાવ્યા છે, અને કુર્આન શરીફ એનો ધણોજ સાફ અને પુરાવાસર જવાબ આપ્યો છે. આ ઈન્સાની દેહનું નાશ થવું, માટીમાં મળી જવું અને કયામતના દિવસે ફરીવાર ઈન્સાનનું પયદા થવું એ એવો ગભીર સવાલ છે કે તે માટે તમામ જગતના કાફિરો એક તરફ છે અને નખીઓ બીજી તરફ. પયગમ્બરો જાહિર કરે છે કે ઈન્સાનને બીજીવાર ફરી જન્મિત થવું છે.

“જેમ પહેલીવાર ઈન્સાનને જોવી રીતે પયદા કર્યો છે, અરાબર તેવીજ રીતે તેને ફરીવાર પયદા ફરીશું.”

મક્કાના કાફિરો જે કંઈ કહેતા હતા તેનો સાર એ છે કે જ્યારે શરીર માટીમાં મળી ગયું અને શરીરના હાડકા ગળી ગયા ફરી તેને કોણ જીવતું કરશે અને ઇન્સાન ફરીવાર કેવી રીતે પમદા થશે ? મંચુહુ ચિલ ઇઝામ વહિય રમીમ ?

અર્થાત : “જે હાડકા ગળી ગયા તેને કોણ સજીવન કરશે ?”

તે લોકોની સમજમાં એ વાત આવતીજ ન હતી કે મરીને ફરી કેવી રીતે સજીવન થઈ શકાય ? એમની ટીકા આ શબ્દોમાં આપવામાં આવી છે :

“અઈઝા દલલના ફિલ અરદિ અઈન્ન લફી ખલદિન જદી ?”

અર્થાત : જ્યારે અમે માટી ભેગા થઈ ગયા તો શું ફરી અમને કોઈ નવું જીવન મળનાર છે ?

અરબી ભાષાનો એક મહાવરો છે કે પાણી દૂધમાં એવી રીતે ભળી ગયું કે હવે એની શોધ કરી જીવું પાડવું કઠિન છે. એથી સામાન્ય રીતે એ કહેવત ગુમરાહીના અર્થમાં બોલાય છે. મત્લ અને અસત્યનું એવું ભળી જવું કે જેથી એક બીજાને જીવું ન કરી શકાય, તો એજ ગુમરાહી છે. કાફિરોની શકા તમારી સમજમાં આવી ગઈ કે જ્યારે શરીરનો નાશ થયો અને માટીનું એક અંશ બની ગયું તો હવે પમદા થવાની શી રીત હશે ? કુર્આને એનો ઉત્તર વાળ્યો.

“તમે એમને કહી દો કે તમને તો મવતનો ફરિસ્તો કબ્જે કરી લે છે, કે જે એજ કામ માટે મુકરર થયો છે. ફરી તમને તમારા માલિકની તરફ પાછા ફેરવવામાં આવશે.”

દેખાતી રીતે એ ઉત્તરમાં કાફિરોની ટીકા સાથે કંઈ લેવા દેવા નથી, પરંતુ હઝરત મૌલાના શાહ અબ્દુલ કાદિર (રહ.) સાહ્ય એના પર નોંધ લખે છે. હઝરત શાહ સાહ્યનો અનુવાદ તેમજ નોંધ બંને ખરું જોતાં ઇલ્લામી છે. આજ સુધી કેટલાયે તરજુમા મહાવરાવાળી કે વિના મહાવરાવાળી ભાષાઓમાં લખાયા છે, પરંતુ ખરું જોતાં હઝરત શાહ અબ્દુલ કાદિર (રહ.) સાહ્યના તરજુમા કરતાં કોઈ મેહતર તરજુમો આજ સુધી થયો નથી. અફસોસ કે શાહ સાહ્યના સમયની ભાષા હવે બાકી રહી નથી અને ભાષાને પણ સ્થિરતા ક્યાં છે ? ઉર્દૂ ભાષા તો નિશ્ચિન પલટા ખાય છે !

હઝરત શાહ સાહ્યનાં ખાનદાનનો આખા હિન્દુસ્તાન પર એટલો ઉપકાર છે કે તેનો પાડ માની શકાતો નથી. હઝરત મૌલાના શાહ વલીઉલ્લાહ સાહ્ય (રહ.)ના ઇસ્મી ઉપકારોની કોણ ના પારી શકે છે ? પરંતુ કુર્આન શરીફના તરજુમા અને તફસીર એ વસ્તુઓ એવી છે કે એને તો ઇલ્લામી સમજવાં જોઈએ. મૌલાના શાહ રશીદુદ્દીન સાહ્યનો તરજુમો જો કે શાબ્દિક છે અને મૌલાના શાહ અબ્દુલ કાદિર સાહ્ય (રહ.)નો તરજુમો મહાવરાની ભાષામાં છે, પરંતુ બંને તરજુમા અંગ્રેજ છે. જો એ બંને મહાપુરો કુર્આનની સેવા ન કરત તો કદાચ આજે મુસલમાનો કુર્આનનો તરજુમો પણ ન જાણત.

સારાંશ કે હું એ વીનવી રહ્યો હતો કે દેખાતી રીતે કાફિરોની ટીકા અને કુર્આનના જવાબમાં કંઈ સંબંધ દેખાતો નથી. કાફિરોને એમાં શંકા છે કે દેહ માટીમાં મળી ગયા પછી ફરી સજવન કેવી રીતે થશે અને કુર્આન જવાબ આપે છે કે “ તમને મલેકુલ મૌત

કળ્પે કરી લે છે.” આ શબ્દો ઉપરોક્ત ટીકાનો જવાબ કેવી રીતે થઈ શકે છે ? હઝરત શાહ સાહબ એ આયત પર ટીકા લખે છે. તેઓ કહે છે, “તમે તમને પોતાને એક દેહ સમજો છો કે જે માટીમાં મળી ગયો, (પરંતુ) તમે આત્મા છો કે જેને ફરિસ્તો લઈ જાય છે, તમારો નાશ થતો નથી.”

જોઈ લીધું તમે, હઝરત શાહ સાહબે યોગ્ય શબ્દોમાં કેવી સુંદર ટીકા અને તેના ઉત્તરમાં સંબંધ પેદા કરી દીધો અને એ દેખાડી આપ્યું કે તમે શરીર નથી પણ આત્મા છો અને આત્મા હયાત છે. એજ વિષયને હઝરત સુલતાનુલ અવલિયા ખ્વાજા મુઘનુદ્દીન ગિસ્તી (રહ.) એ પોતાના એક શેઅરમાં જાહિર કર્યો છે. તેઓ ફરમાવે છે

તન ચૂં અઝ ખાકસ્ત બિરા ખાક મીઆયદ શુદન !

નાંઝ અફલાક અસ્ત બર અફલાક મીઆયદ શુદન !

ભાવાર્થ : દેહ માટીમાંથી બન્યો છે એટલે તેને માટી થઈ જવું જોઈએ. આત્મા પરલોકનો છે તો તેને પરલોકમાં જવું જોઈએ.

રોગના બે પ્રકાર

જુઓ, એક બીમારી તો શરીરની છે, જેમાં તમે રોગ સપડાઓ છો. કદી તાવ છે, કદી સળેખમ. કદી ન્યુમેનિયા છે, તો કદી ક્ષય રોગ છે. ટુંકમાં સંકટો જાતના રોગો છે અને એ રોગોમાં દિન પ્રતિદિન વધારો થતો જાય છે. આજકાલ સંભળાય છે કે ગરદનતોડ તાવ ફાટી નીકળ્યો છે. જે યુરોપીઅન સુધારાની સત્તા દુન્યા ઉપર હજુ યોગ્ય દિવસ નભેલી રહી તો કોણ જાણે પીળા કેટલાયે રોગ

હાટી નીકળશે. જેટલા પ્રમાણમાં ઇન્સાની અકલ ઉન્નતિ કરતી જાય છે તેટલાજ પ્રમાણમાં કુદરત પણ પોતાની શક્તિનો પરચો બતાવતી રહે છે. સારાંશ કે એ શારીરિક રોગોથી તમે સારી રીતે જાણકાર છો અને એના ઉપાયો પણ તમે ધણી મહેનતપૂર્વક કર્યા કરો છો. તમેજ ન્યારે કદી કાઈ રોગમાં સપડાઈ જાઓ છો ત્યારે શ્રેષ્ઠ ડોક્ટર કે વૈદ હકીમની સલાહ લો છો કે જેથી તમે તનદુસ્ત થઈ જાઓ. જે કે તમે જાણો છો કે શરીરને એક દિવસ અવશ્ય મોત આવશે, તો પણ તમે તેને બચાવવાના બને તેટલા પ્રયાસો કરો છો. શરીરના રોગનો ધલિજ હકીમો અને તબીબોના અનુભવો પર અવલમ્બિત છે. જેવી રીતે એ શારીરિક રોગો છે, બરાબર એજ પ્રમાણે આત્મિક રોગો પણ છે. 'શારીરિક રોગોનું' પરિણામ મૌત છે. અને આત્મિક રોગોનું છેવટ આખિરતના સુખ સંતોષથી નિરાશા અને નિષ્ફળતા છે.

હું પૂછીશ કે જે કુદરતે શારીરિક રોગો માટે હઝારો પ્રકારની દવાઓ ઉત્પન્ન કરી છે અને સેંકડો જાતની જડીબુટ્ટીઓ તૈયાર કરી છે, તે કુદરતે તમારા આત્માના ઉપચાર માટે બેદરકારી વાપરી હશે ? એમ કેવી રીતે બની શકે છે કે માટીના શરીરની આરોગ્યતા અને તનદુસ્તી માટે એટલી બારે વ્યવસ્થા કરી હોય અને ખુદાઈ પ્રસાદી (આત્મા)ની સુધારણા માટે કોઈ બંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો ન હોય ?

આત્મિક તબીબો

સાહેબો ! જેવી રીતે શારીરિક રોગોનો ધલિજ કરવા માટે જૂત અને વર્તમાનના તબીબો છે તેજ પ્રમાણે આત્મિક રોગોનો ધલિજ કરવા માટે જે સમ્રાટ કે જે માણસની કુટુંબી આય છે તેને નખી કે

પથગમ્યર કહે છે. તમે તેને આત્મિક તબીબ પણ કહી શકો છો. અહાહ તઆલા પોતાની સૃષ્ટિમાંથી એક બંદાને ચુંટી લે છે અને તેને આત્મિક કેળવણી અને સુધારણાના સાધનો આપી જગતની દોરવાળી માટે મોકલે છે. તે અલ્લાહનો મોકલેલ હોય છે અને તેનું કામ એજ હોય છે કે ખુદાની (સૃષ્ટિ) મખલૂકને અવળા માર્ગથી બચાવી સીધા માર્ગે લઈ જાય. તે આત્મિક રોગોથી બચવા માટે દવા પણ બતાવે છે અને પરહેઝી પણ. તે એવો ઉપદેશ સંભળાવે છે કે જે પર અમલ કરવાથી લોકો આત્મિક રોગમાં સપડાઈ જતાં બચે છે, અને આત્મિક મૌતથી ઉગરે છે. તે સર્વ આત્મિક વેદક શાસ્ત્રનો જાણકાર હોય છે. એનો અભિપ્રાય અને પરખ જૂલ અને ચૂકથી પાક હોય છે. તેના બોલનો આધાર અભિપ્રાય અને અંદાજ પર હોતો નથી, બલકે સત્ય અને ખાત્રી ઉપર રહેલો હોય છે તેનો મત અનુભવોનો ઉપકારી હોતો નથી. તે પ્રથમવાર નુરખો લખે છે અને તેના ઉપર એટલી ખાત્રી હોય છે કે આકાશ અને પૃથ્વી ડગી શકે છે પણ તે ડગતો નથી.

રસૂલનો સાવાઈ

સાહબો ! હું આજકાલ જોઈ શકું છું કે અમારો કેળવાયલો વર્ગ કે જે યુરોપનાં અનુકરણને પોતાને માટે અભિમાનનું સાધન સમજે છે, તે દરેક બાબતમાં યુરોપની પાછળ દોડતો જાય છે. જે મુસલમાન કદી પણ સત્તાનો પુઝરી ન હતો તે પણ આજ સત્તા પૂજના દેવતા ઉપર કુરબાન ચર્મિ ગયો ! હઝાર વર્ષ તમને હિન્દમાં આવ્યા ને ચર્મિ ગયા. આજ સુધી તમે હિન્દુ સંસ્કૃતિને ગ્રહણ ન કરી, કારણ કે રાજકીય સત્તા તમારા હાથમાં હતી. હિન્દુ પરાધિન હતા,

પણ અત્રેજોએ સો વર્ષમાંજ તમારી સંસ્કૃતિનો નાશ કરી દીધો. હજારો મુસલમાનો દાદીઓ મુંડાવવા લાગ્યા અને હજારો કેટ પાટલુનને પોતાનો પોષાક બનાવી બેઠા. સત્તા-પુળના બેલ તમે જોયા ? હજાર વર્ષમાં જે ગુલસાન તમારા કલચરને ન પહોંચ્યું હતું તે અત્રેજોના પ્રતાપે સો વર્ષમાં પહોંચ્યું. હે કમનસીબો ! હું એટલા માટેજ કહ્યા કરું છું કે જગતમાં મૂલ્ય રાજ સત્તાનાં છે જે પ્રજાની રાજ સત્તા નથી તેનું કંઈ મૂલ્ય નથી. પુદ્ગલી કુદરત તો જુઓ કે જે પ્રજાએ જગતની અસભ્યતાઓનો નાશ કરી ધર્મસ્વામી સભ્યતાના શિક્ષણના પાઠ બણાવ્યા હતા, તેજ પ્રજા આજ પોતે યુરોપીય સભ્યતાને બેટ ચઢી ગઈ ! એનાથી વધુ દુર્ભાગ્ય શું હશે ? તમે હમેશા સત્તાને ઠોકર મારી છે. તમે ક્યારથી સત્તા-પુળની બદીમાં સપડાઈ ગયા ?

પચ્ચીસ ટકા નોકરીઓ

હું તમને પૂછીશ કે મવર્મેન્ટના હોમ ડિપાર્ટમેન્ટની ઝાહિરાત અનુસાર કે મુસલમાનો માટે સેંકડે પચ્ચીસ ટકા નોકરીઓ રીઝર્વ કરવામાં આવશે તે કંઈ વધુ આનંદદાયક છે ? શું એ ઝાહિરાતથી મુસ્લિમોનો બૂખમરો મટી જશે ? કૌમી મુસીબતનો અંત આવી જશે ? પ્રથમ તો મધ્ય સરકારના ખાતાઓમાં નોકરીઓનું પ્રમાણજ શું છે ? એ પ્રમાણ કદાચ એક ટકાથી કંઈ વધુ હશે તેમાં તમારો ચોથો ભાગ ! વળી આ ચોથો ભાગ પણ એંગ્લો ઈન્ડિઅનોના પ્રતાપે ! બ્યારે લગભગ નવ હકો એંગ્લો-ઈન્ડિઅનોને મળી ગયા, ત્યારેજ તમારી ગણતરી મુજબ આપવાનો વાયદો આપવામાં આવ્યો, મુબ્દાનસ્લાહ ! એ અપમાનજનક સંભાવત પર સરકારી ખુશામતખોરાનું

આ અભિમાન અને આ ગર્વ ! અને સંકુચિત દૃષ્ટીના હિન્દુઓનો આ સૌર બકોર ! સાહવલ વસા કુલ્લત ઇસ્લા બિસ્લાહ !

બંગાલ કાઉન્સિલમાં જ્યારે યુરોપીઓને દશ ટકા બેઠકો મળી તો તમારી પણ ચાલીશની અડતાલીશ યથા ગાંઠ અને જ્યારે તેઓને નવ ટકા નોકરીઓ મળી ગઈ તો આપ સાહબોને પણ પચ્ચીસ ટકા કિંયા સેટલાનો ચોથો ભાગ અર્પણ કરવામાં આવ્યો. તમે તમારી મહત્તા ચુમાવી રહ્યા છો. મી. જિન્નાહ કહે છે તેમ એ સફેદ હાથીના હાથો વડે અમારા દેશના માત પર સહી કરી ઇર્ષ્યે અને એસેમ્બલીમાં પૂરા બળ સહિત અમે અંગ્રેજોને મદદ કરીએ !

બે-ગયરતો ! જે દેશના દ્રોહીજ બનવું છે તો તેનો કંઈ બદલો તો લો કે ભવિષ્યની પ્રજા તમારા ઉપર રહમત ન મોકલે તો બલે, ફિટકાર તો ન વરસાવે ? એ પચ્ચીસ ટકા શું છે ? એ તો પુરો હક પણ નથી ? કમનસીબો ! એ વડે દેશને વેચી દેશો ? અને હું તમને કહી દઉં છું કે જ્યારે એ પચ્ચીસ ટકા પ્રાપ્ત કરી લેશો તે દિવસે જે દંડ કહેશે તે ભરીશ. એવા સરકયુલરો તો ધણુ ક્યારા પેટીના હવાલે થયા છે. તેમાંથી આ પણ એક સમજી લો. બે ચાર નકશાઓના ખાના ભરવાના ખેલ પણ જોઈ લો અને એ પચ્ચીસનું જે નુકસાન બોકલ બોડીકમાં મુસલમાનોને પહોંચશે તેનો તમને હમણા ભાસ થતો નથી.

ખયર, સાહબો, હું તો એ વીનવી રહ્યો હતો કે આપણા નવયુવાનોમાં યુરોપના અંધ અનુકરણ અને નકલ કરવાનો એવો ઉત્સાહ રેડાયો છે કે તેમણે રહેણી કરણી તો બદલી હતી, હવે તેમણે પ્રગમનના અર્થ પણ ફેરવી નાંખ્યા છે. યુરોપ સિફાર્મર, ફિલોસોફર,

કે ગાઈડિ આદી સબ્બો બોલે છે, તમે પણ તમારા પયગમ્બરોને એવાજ સમજી બેસા છો કે તેઓ એક પ્રકારના રિફોર્મર, ફિલોસોફર કે પ્રોફેટ હતા. પરંતુ નખીઓ (અત્ય.)નાં સ્થાન-બિલકુલ નિરાળા પ્રકારનું છે. ન તો તેઓ ગાઈડ છે, ન તેઓ ફિલોસોફર છે, ન તેઓ રિફોર્મર છે, ન તો તેઓ પ્રોફેટ છે કે ન તેઓ અવતાર કે લીડર છે. બલ્કે તેઓ તો પયગમ્બર છે અર્થાત ખુદાના મોકલેલ છે.

રિફોર્મર અને રસૂલમાં તફાવત

રિફોર્મરનો મત ખોટો હોઈ શકે છે. ફિલોસોફરની ખુધ્ધિ ખોટી દોરવણી કરી શકે છે, તખીખનો અનુભવ બુલ્લભરેલો નીવડી શકે છે પણ નખી કે રસૂલ જે કંઈ કહે છે તે પોતાની આંખે જોઈને કહે છે. એ કારણે તેના બોલમાં બળ હોય છે. તેને પોતાની વાણી ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હોય છે. તે કહે છે. અને જે કહે છે. તે ધણાજ નિશ્ચય અને સતોષ સહિત કહે છે.

“હાઝિહી સખીલી અદજી ઈલ્લાહિ અલા ખસીરા.”

ભાવાર્થ : આ છે મારો માર્ગ । હું અલાહની તરફ સમજી ખુઝીને બોલાવું છું.”

એ “અલાખસીરા” પયગમ્બર સિવાય કોઈ અન્ય નહિ હુઆરી સકે. ફિલોસોફર (તત્વજ્ઞાની)ના મતની એ સ્થિતિ છે કે કદાચ એમને કોઈ એકાદ મુદ્દો સો વર્ષ પસાર કરી શકે નિકર ધણા ખરા સિધ્ધાંતો તો એમના જીવનમાં જોટા નીવડે છે; અને એમના મરણ પછી તો કદાચજ કોઈને એનો વિચાર વટિક આવે છે. તમને યાદ હશે કે કેટલાક સમયથી યુરોપના સામન્ય-દાનો મંમજ

મહામાં નહેરો અને રેલ્વેઓ ભેઈ રહ્યા હતા. જે દુરગ્રીનથી તેઓ ભેતા હતા તેમાંથી તેમને માણસો ચાલતા ફરતા દેખાતા હતા, અને એ પણ નજરે પડતું હતું કે તેઓ ઝમીનમાં વસનારાઓથી ચાતચીત કરવાના પ્રયાસો કરી રહ્યા છે. પચાસ સાઠ વર્ષ સુધી એ લોકો જંગલને છેતરતા રહ્યા અને હવે તેઓ કહે છે કે તે તો અમુક ચિન્હો હતા કે જેમને અમે નહેરો ધારી લીધી હતી ! તમારા દારવીને બણી ખોપરીઓ ભેળા પછી એ સિધ્ધાંત કાયમ કર્યો કે માણસ પહેલાં વાંદરો હતો અને તે પ્રગતિ કરતો કરતો માણસ બની મથો અને એ પણ શક્ય છે કે કાલે બીજું કંઈ બની જશે, કારણ કે પ્રગતિ શાસ્ત્ર (Evolution)ના દાર હજુ બંધ થયા નથી, પણ પછા ખરા લોક એ સિધ્ધાંતની વિરુદ્ધ છે અને કદાચ બનવાભેગ છે કે દારવીનના માનનારાઓ પોતે જુપ આગળ જતાં એ સિધ્ધાંતના વિરોધી થઈ જાય, અને કેટલીક ખોપરીઓ એવી હાથ લાગે કે જેના વડે એ સિધ્ધાંત તદ્દન ખોટો પુરવાર થાય. થોડાક હાડકાઓને એકઠા કરી લઈ ધારણા આંધી લેવાથી મૂળ સત્ય રદ કરી શકાતું નથી. થોડાક દિવસની વાત છે, કે સ્કૂલના કેટલાક વિદ્યાર્થીઓએ શરારત કરી. તેમણે એક બકરીના હાડકાને છરી વડે છોલી પાતળું કર્યું ને જેઓ પુરાતન હાડકાઓ પર સંશોધન કર્યા કરે છે તેઓની સેવામાં લાવીને મૂક્યું, અને કહ્યું કે અમને એ હાડકું અમુક સ્થળેથી જડ્યું છે. એ હાડકાની શોધખોળ માટે મનન કરવામાં આવ્યું. તેઓ અંતે એ પરિણામ પર આવ્યા કે આજથી પાંચ હજાર વર્ષ પૂર્વે એક બનાવર સાઈબીરીયાના જંગલમાં જોવામાં આવતું હતું તેવું એ હાડકું છે. તે છોકરાઓ હસીને માલ્યા “અરે, સાહબો એ તો બકરીનું

હાડકું છે, કે જે અમે ઊભી ઊભીને તમને આપી ગયા હતા.” એજ સ્થિતિ તમારા તખીબોની છે. પછી બન્ને તેઓ સુકરાત હોય કે શુકરાત, જાલીનુસ હોય કે શયખ બૂ અલી સીના !

હકીમોના સિદ્ધાંત

હકીમો કહે છે કે સકમૂનીઆ જુસ્લાખ છે. તેમનો એ એક સહમત સિદ્ધાંત છે પણ શું કોઈ હકીમ સાહખ કસમ ખાઈ કહી શકે છે કે સકમૂનીઆ અવસ્ય જુસ્લાખ લાયરો ? હકીમ સાહખ ઝરર એમ કહેશે કે મવલાના સાહખ અમોએ હજારો રોગીઓ પર અજમાવ્યો છે અને એ સંપૂર્ણ ઠીક માલમ પડ્યો છે; પરંતુ અનવાજોગ છે કે કોમ્પનું જરર સકમૂનીયાને પણ પચાની જાય. સુવા અજમાયી બગાડ નીકળી જાય છે, પરંતુ કેટલાક સાહખોનું જરર એટલું સખ્ત હોય છે કે તેઓ સુવા અજમાને પણ પાચન કરી દે છે. હું એ પુછવા માંગું છું કે એ ડારવીનઝાદાઓ જેઓ પોતાને વાનરની ઔલાદ કહે છે તેઓ કસમ ખાઈને કહી શકે છે કે તેમના બાપદાદા વાંદરા હતા ? શું થોડાક સડી ગયેલા જુના હાડકાંના ખાલી ખોખા મળી જવાથી થીઅરી (સિદ્ધાંત) ઘડાય છે ? આજ સુધી તમારા ફિલોસોફરોએ સેંકડો સિદ્ધાંતો રજુ કર્યા છે અને આજ સુધીમાં એમની સેંકડો થીયરીઓ ખોટી સિદ્ધ થઈ છે.

આસ્માનનો ઈન્કાર, ઝમીનના બ્રમણનો સવાલ, મંગળની નહેરો અને મંગળની નહેરોનો ઈન્કાર એ સૌ તો કાલની વાત છે. તમને યાદ હશે કે ઈડાની ઝરદીની કેટલીયે ખુખીઓ વર્ણવવામાં આવતી અને એની સફેદીના નુકસાનો કેટલા વર્ણવવામાં આવતા હતા ? આજ તેઓ કહે છે કે ઈડાની ઝરદી અને સફેદી બંનેનું મિશ્રણ કરી

ખાત. કાલ સુધી ક્યોના વખાણથી જીમ સુકાલી ન હતી. હવે તેઓ કહે છે કે ફળની સાથે તેનું છોલકું પણ ખાવ. હવે કોઈ દિવસ એવો આવશે કે એ યુરોપના ડાકટરો ઝાહેરાત કરશે કે માત્ર છોલકું ખાવ, અને ફળનો ગર ફેંકી દો ! અત્યાર લગી ઈન્જેક્શનને સર્વ બિમારી-ઓનો ઇલાજ બતાવવામાં આવતો હતો. હવે તેના તુકસાનો ગણાવી રહ્યા છે ! આ છે તમારા હકીમો અને શીયોસોફરોની બુધ્ધિનું દિગ્દર્શન ! આ છે તમારા સાયન્સટીસ્ટો કે જેઓ ચોવીસ કલાકમાં છત્રીસ મતો બદલતા રહે છે ! એ મૂર્ખજનોની બુધ્ધિ અને વાણી વિચારથી નબીઓ (અલય.)ના વિચારોને કસો છો ? તમને શર્મ નથી આવતી કે નબીઓ (અલય.) કે જેઓ પોતાના મતમાં પહાડની પેઠે અડગ હતા તેમના મનને એ પોથીના રીંગણા અને વાનરના વશજોના મતો સાથે અથડાવો છો ? અને ફરી તમે પોતાને મુસલમાન કહેવડાવો છો ? જુઓ, કાન ઉઘાડીને સાંભળો ! તમારા શીયોસોફરો, હકીમો, સાયન્સના જ્ઞાનીઓ, રિફોર્મરો, લીડરો અને ગાંધી આદી સર્વે પાસે અનુમાન છે, અટકળ છે, ધારણા છે, અડસટો છે, અંદાજો છે, અનુભવ છે. એ સર્વ કંઈ છે પણ સત્ય અને પ્રત્યક્ષ દર્શન નથી. અંદાજો ખોટો ફરી શકે છે, અટકળ અને કસોટીમાં ભૂલ થઈ શકે છે. અનુભવ ખોટા સિધ્ધ થઈ શકે છે, લીડરનો મત ખોટો સિધ્ધ થઈ જેમકે હમણાં તમે જોયું કે શકે છે ગાંધીજીએ અકિતગત કાયદા સંવિનય ભંગ પાડ્યો ખેંચી લીધો અને પોતાના મતની ભૂલ સ્વીકારી !

માણવીયાળની ભૂલ !

જેમ ગાંધીજી જેવા અનુભવી લીડરે ભૂલ ખાધી તેજ પ્રમાણે માણવીયાળ કે જેમનું દિમાગ કોમીવાદમાં ખૂબ દોડે છે. તેમણે વડા

વઝીરને લવાઈ બનાવવામાં બૂલ ખાધી. તેઓ સમજતા હતા કે સૌ વર્ષથી અંગ્રેજ બહુમતિ પર આ દેશની લઘુમતિને કુરબાન કરતા રહ્યા છે. આ સમયે પણ એમજ કરશે અને એ દારણે તેમણે વડા વઝીરને લવાઈ નીમ્યા અને કોમ્યુનલ મામલા સંબંધી બણીજ ખુશીથી ખોલી ઉઠ્યા કે “અપ્પ શ્રીમાન ને નિવેડા કરશો તે નિવેડા અમને માખાપ મંજૂર રહેશે!” માલવીયાજીને જોઈતું હતું કે તેઓ નરમ ગરમ મુસલમાનો સાથે નિવેડા કરતે પણ તેમણે આવા કટોકટીના સમયમાં પણ મુસલમાનો કરતાં અંગ્રેજોને સારા ગણ્યા અને બ્યારે વડા વઝીરે ફયસ્લો સબખાવી દીધો ત્યારે હવે તેઓ મુસલમાનોને કહે છે કે એ યુકાદાને રદ કરી દો, કારણ કે એમાં હિન્દુઓને અન્યાય થાય છે. વાહ કેવું મુંદર! અન્યાય હિન્દુઓને થયો અને રદ મુસલમાન કરી દે! મુસલમાન તો વડા વઝીરના એ યુકાદાને એમના દેશપ્રોહ અને દેશ-વેચાણના મૂલ્ય સમજે છે. તેઓ વાર કંપી રીતે એને રદ કરી શકે છે ?

હિન્દુસ્તાનના એ મસ્દૂર લીડરના મતો ખોટા સિદ્ધ થયા એજ સ્થિતિ શીયોસોફર અને તખીમોની છે. એઓમાંથી એકને પણ ખોતાના મત ઉપર પાકો વિશ્વાસ અને ખાત્રી નથી કે તેઓ એ માટે સોગંદ લઈ શકે, પરંતુ નખીઓ (અ.)ની સ્થિતિ એ સર્વથી તદ્દન નિરાણી છે. નખીઓ (અલય) પાસે સત્ય છે, વિશ્વાસ છે. તેઓ ખોતાના વિચારોમાં પાકા છે તેઓ ને કંઈ કહે છે તે પર તેઓ બણીજ હિંમત અને ધૈર્ય સાથે કસમ ખાઈ લે છે. જુઓ યઅતઝિરન (અચ્ચારમા પારા)માં :

“નમને એઓ પૂછે કે શું તમે ને કહેા છો તે કીક અને સત્ય છે ? મરી ગયા પછી ને કંઈ સામે આવનાર છે અથવા દોઝામ

અને જન્મત વિગેરે સંબંધી જે કંઈ તમે વર્ણન કરો છો એ સાચી વાત છે? અને શું તમને તમારી વાત પર વિશ્વાસ છે? તમે તેમને ઉત્તર આપી દો કે બેશક અને મારા રખના સોગંદ, જે કંઈ હું કહું છું તેજ સત્ય છે.”

બેથુ? એમણે કેવી રીતે કસમ ખાધી ને પોતાની વાતને સાચી કહી છે. એથી અલ્લાહ ફર્માવે છે :

“એ લોકો અનુમાન અને સંદેહ પાછળ ચાલે છે, અને અનુમાન પણ કદી સત્યના મુકાબલામાં કોઈને સંતુષ્ટ કરી શકે છે?”

નખીઓ (અ.)ની એવીજ સ્થિતિ છે. એ વાત તમારા ફિલોસોફર અને હકીમોના ભાગ્યમાં ક્યાંથી? સૈયિદના ઇબ્રાહીમ (અ.)ની પ્રજ્ઞએ બ્યારે તેમની સાથે વાદવિવાદ શરૂ કર્યો તો તેમણે ધણીજ ધીરજ અને બેપરવાઈ સાથે કહ્યું :

“વહાજજહુ કવમહુ કાલ અતુહાજજહુનની ફિલાહિ વકદ હદાન.”

તરજુમો—તમે લોકો એક સીધો માર્ગ પામેલા માણસથી વિવાદ કરવા ઇચ્છો છો. જે કે મારા પરવરદિગારે અને સીધો માર્ગ બતાવ્યો છે, અને અને મારા સીધા માર્ગ પર દરેક રીતે સંતોષ છે.

એક દાખલો

જુઓ, આ ચામડાનું પાકીટ મારા હાથમાં છે. હું તમને પુછું કે એમાં કેટલા રૂપીઆ છે? કેટલા પૈસા છે? હવે તમે સર્વે સાહબો ખતલાવવું શરૂ કરો. કોઈ કહેશે કે સાહબ એ પાકીટમાં સો રૂપીઆ છે. કોઈ કહેશે કે પચાસ રૂપીઆની નોટ છે. કોઈ કહેશે કે મિયાં એ તો કોંગ્રેસી મૉલવી છે. એમને કોંગ્રેસે મોટી મોટી રકમો આપી

છે. ઓછામાં ઓછા એમના પાકીટમાં દસ હજાર રૂપીઆ હશે. હું સર્વે ભાઈઓની વાતો સાંભળતો રહું અને છેવટમાં કહું કે એ પાકીટમાં પાંચ રૂપીઆ છે, બાર આનાના પૈસા છે અને એક ટિકિટ દિલ્લી સુધીની છે. તમે મારી વાત સાંભળી મારી સાથે વિવાદમાં ઉતરો તો તમારું પોઝીશન મારી નજરોમાં કેવું થશે? હું કહીશ કે અરે મૂર્ખાઓ! પાકીટ મારું છે. મેં એમાં રૂપીયા મૂક્યા છે. કેટલીય વાર મેં એ રૂપીયા અને ટીકીટને સંભાળી જોયાં છે. મને ખાત્રી છે. મેં જોયું છે અને મને સાક્ષાત વિશ્વાસ છે. તમારી પાસે અનુમાન છે, અટકળ છે, અંદાજો છે. હું સાચો કે તમે સાચા? સાહબો, તમારું જે મૂલ્ય મારી નજરમાં અંકારો બરાબર તેવું જ મૂલ્ય નબીઓ (અ.)ના મુકાબલામાં તમારા કેન્ટ કે ન્યુટનનું છે. ક્યાં નબીઓ (અલય.)ના આદેશો અને ક્યાં નિશટે લીબાનની ધારણાઓ! અસ્તગદિરસ્લાહ! “એ નીરખત ખાકરા બ આલમે પાક!”

નબીએ કરીમ (સ.)ની એક ઘટના

હમણાં હું તમારી સમક્ષ હકીમો તથા ફિલોસોફરોના સિધ્ધાંતો રજુ કરી ગયો છું. હવે એક બનાવ રસક્ષે કરીમ (સ.) વિષે સાંભળી લ્યો. એક માણસે હઝરત રસુલુલાહ (સ.)ની સેવામાં હાઝર થઈ કહ્યું કે “હે રસુલુલાહ, મારા ભાઈને દસ્ત આવે છે.” આપે ફર્માવ્યું કે “તેને મધ પીવાડી દો.” તેણે જઈને પોતાના ભાઈને મધ પીવાડ્યું. ઝાડના દસ્ત વધારે આવવા લાગ્યા. તેણે જીનવ્યું “હુઝુર મધ પીવાડવાથી તો ઝાડના દસ્ત આવ્યા.” આપે કહ્યું “જવ અને પીવાડો.” ફરી તેને મધ પીવાડવામાં આવ્યું. જુલ્લાબનું

ઝોર ઝોર વધ્યું. તે ફરી આવ્યો અને તેણે વિનંતિ કરી “થા રસ્તુ લુલ્લાહ ! મધ પીવાડવાથી તો વધુ દસ્ત આવવા લાગ્યા.” “હુઝુરે (સ.) ફરમાવ્યું “જનવ ફરી મધ પીવાડો.” ત્રીજી વાર એનાથી વધુ ઝાંઝાના દસ્ત આવ્યા. તે ફરી ગભરાયલો અકળાયલો આવ્યો અને બોલ્યો, “હુઝુર તેને તો બરાબર દસ્ત આવી રહ્યા છે. જોડલું મધ પીવાડું છું તેટલોજ વધારે જીલ્લાય થાય છે.” યસ હવે જનાય રસ્તુ લુલ્લાહે (સ.) એક ફરો સંભળાવી દીધો, જેને ઝરા કાન ઉઘાડી રાખી સાંભળી લ્યો. હુઝુરે (સ.) ફરમાવ્યું “જનવ ફરી પીવાડો.”

“સદકલ્લાહુ વ કઝિય બતનુ અખીક” અર્થાત-“અલ્લાહ તઆલા સાચો છે અને તારા બાઈનું પેટ જીરું છે.”

એથી ચોથીવારે જ્યારે તેણે મધ પીવાડ્યું તો દસ્ત આવતા બંધ થઈ ગયા. તમે જોઈ લીધું કે શરઈ સવાલ ન હતો. બરજખની કોઈ વાર્તા ન હતી. માત્ર એક વૈદક (તખીબી) બાબત હતી. જે અમારા હકીમ શરીફલ્લાહ હોત તો દરેક ફેરે ઉલટ પાલટ કરતે; એક દવા કાપતે બીજી વધારી દેતે, અને હમણું લગી તો તેમાં કેટલાયે ફેરફાર કરી નાખ્યા હોત, પરંતુ જ્યાં પુરો વિશ્વાસ અને સંપૂર્ણ ખાત્રી હોય ત્યાં ફેરફારને સ્થાનજ ક્યાં છે? ઉત્તર પણ વાળવામાં આવ્યો તો એ કે “ખુદ સાચો છે અને તારા બાઈનું પેટ જીરું છે.”

આ છે તે સતોષ, તે વિશ્વાસ, તે ખાત્રી, તે સત્ય જેને માટે ફરમાવવામાં આવ્યું છે :

“ઈન્નિઝ ઝન્ન લા યુગની મિનલ હકિક શયઆ” અર્થાત-
“અનુમાન અને સંદેહ સત્ય અને વિશ્વાસનો મુકાબલો કરી શકતા નથી.”

શું આ વાત જાલીનુસ અને પ્લોટોને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે? અથવા કેન્ટ કે ન્યુટનને પોતાની થીયરીઓ પર આટલો વિશ્વાસ હોઈ શકે છે? આ છે તે તફાવત કે જેને હું વારંવાર કહી રહ્યો છું અને અમારા નવયુવાનોના મગજ એને એક નવી વાત સમજી રહ્યા છે.

હિન્દુસ્તાની એક ઘટના

સાહબો, એ તો તમે જાણતાજ હશે કે હિન્દુસ્તાન રસ લે કરીમે (સ.) મક્કાથી મદીનાની તરફ હિન્દુસ્તાન કરી હતી; અને તેઓ ત્રણ દિવસ સુધી સોરની ગુફામાં હિન્દુસ્તાન અખૂબક સિદ્દીક (રદી.)ની સાથે રહ્યા હતા. કાફિરો એમને શોધવા નીકળ્યા અને ગુફાના દાર સુધી આવી લાગ્યા.

હું વિગતપૂર્વક કહેતો નથી. મારે માત્ર એક વાત કહેવી છે. તમે લગાર તેનું ધ્યાન ધરો, શત્રુ કતલ કરવા પાછળ પડ્યો છે. તમે એક ગુફામાં સંતાયા છો. કોઈ ઠેકાણેથી નીકળવાનો માર્ગ નથી. મારાઓ ગુફાના દાર પર ઉભા છે, પરંતુ તમને અચાનક લાગશે કે નખીએ કરીમ (સ.) તે વેળા આરામ કરી રહ્યા હતા. (ન્યારે અખૂબક (રદી.) ગભરાઈને બિનવે છે કે “યા રસ લુલાહ! અમારા શત્રુ અમારા માથે ઉભા છે. જો લગાર નમીને જોશે તો અમને જોઈ શકે છે. હિન્દુસ્તાન અખૂબક (રદી.)ને એ વિનંતીનો ઉત્તર શું મળે છે? “હું, અખૂબક! કંઈ ચિંતા ન કરો, અલ્લાહ તઆલા અમારી સાથે છે.” જોયું તમે, આ છે તે સતોષ અને નિશ્ચય, જે ખુદના પયગમ્બરોને મળે છે, ખીજા રિક્કામરો એથી દુર્ભાગી રહે છે. આ છે

તે બેઠ કે જ્યો જણાય છે કે પયગમ્બર કોને કહેવાય છે અને રિફોર્મર કે ફિલોસોફર કોને કહે છે ।

સૌથી પહેલી યુનીટી કોન્ફરન્સ

તમે જાણો છો કે સૌથી પહેલી યુનીટી કોન્ફરન્સ ક્યારે મળી હતી ? તમે તો કદાચ દિલ્હી અને અલ્લાહાબાદની યુનીટી કોન્ફરન્સને જાણતા હશો, પરંતુ તમને ખબર નથી કે સૌથી પહેલી યુનીટી કોન્ફરન્સ હુદયબીયામાં મળી હતી. એક તરફ મદીનાના અનસાર અને મુહાનિરીન હતા અને બીજી તરફ કાફિર કુરૈશીઓ હતા. કાફિર કુરૈશીઓ તરફથી મુહયલ પ્રતિનિધિ બની આવ્યા હતા, અને મુસલમાનો તરફથી નબીએ કરીમ (સ.) વાત કરતા હતા. તે કોન્ફરન્સમાં પણ કાફિરો પોતાની સંકુચિત મનોદશાનું દિગ્દર્શન કરાવતા હતા. મુહયલ એક એક વાત પર ઝગડતો હતો, પરંતુ મુસલમાન અનહદ સહિષ્ણુતાથી મુલ્ક કરી રહ્યા હતા અને સહિષ્ણુતા પણ કેવી કે અલ્લાહાબાદમાં મુસલમાન લીડરો તેટલી રવાદારી આદરત તો કદાચ મુસલમાનોજ પોતાના લીડરોને કતલ કરી નાખત.

હિન્દુઓ અને મુસલમાનોમાં તફાવત

મારા મિત્રો ! હું માનું છું કે હિન્દુઓમાં પુશામતીઆ છે, લિઅરલ છે; પરંતુ તેમના પુશામતીઆની નીતિ એવી છે કે તેઓ કોંગ્રેસને ઉત્તેજન આપે છે, અને પોતાના જાતી આર્ષિઓનાં માન રાખે છે. સર સમુ લંડનમાં બેઠા બેઠા કહે છે કે : “ જ્યાં સુધી કોંગ્રેસ સતોષારો નહિ અમે લોકો

શું કરી સકીએ છીએ ?” અમે તો દરેક પ્રકારની સેવાઓ માટે તૈયાર છીએ, પરંતુ અમારું કોંગ્રેસના મુકાબલામાં સાંભળે છે કોણ ? અમે તે રીતે મહાત્મા ગાંધીને ગળુ કરો.” જુઓ, એ નીતિ તે હિન્દુ લીબરલોની છે. હવે સગાર મુસલમાનોની પણ સાંભળી લ્યો. જે મુસલમાનોએ જમીનતુલ ઉલમાનું અપમાન અમેઝો સમક્ષ કરાવ્યું; તેમનો હાલ હું જાણું છું. સરકારના ધર્મશાસ્ત્રી જમીનતુલ ઉલમાર્મ ખે ભામલા પાડ્યા, અને હજરત મુક્તી સાહબની ગીરફતારી માટે સલાહ આપી, એટલુંજ નહિ બલકે સરકારને આગ્રહ કર્યો કે જ્યાં સુધી મુક્તી સાહબને પકડવામાં ન આવશે ત્યાં લગી અમે-લોકે દિલ્હીમાં કંઈ કરી શકતા નથી. જમીનતુલ ઉલમાની શાખ બગાડવા માટે આકાશ પાતાળ એક કરી નાખ્યા. હું આપને કસમ ખાઈને કહું છું કે મુસલમાનોના દેશદ્રોહીઓ ખરેખર દ્રોહીઓ છે અને અનહદ સ્વાર્થી છે. એ ઝાલિમ લોક મુસલમાનોના અર્થે દેશ-દ્રોહ કરતા નથી બલકે જાતી સ્વાર્થ અથવા પોતાના પુત્રો ભત્રીજાઓને નોકરીઓ અપાવવા ખાતર દેશ-દ્રોહ કરે છે.

હુદયબીચહની સુલેહ

સારાંશ કે સૌથી પહેલી યુનીટી કોન્ફરન્સમાં મુસલમાનોની સહિષ્ણુતાના હાલ એથી જણાઈ શકે છે કે જ્યારે સુલેહ નામાની શરૂઆતમાં “મિસ્તિમક્લાહ” લખાવા માંડી તો સુહયલે કહ્યું કે “એમાંથી ‘રહમાનિર્હીમ’ કઢાડી દો.” મુસ્લિમોએ માંગણી મંજૂર રાખી માત્ર “મિસ્તિમક્લાહ”જ લખવામાં આવ્યું. જ્યારે “મુહમ્મદુર્રસુલુલ્લાહ” લખવામાં આવ્યું તો કહ્યું કે “રસુલુલ્લાહ” છેકી નાખો. જનાબ રસુલુલ્લાહે (સ.)એ માંગણી પણ મંજૂર રાખી. જે કે મુસલમાનોનું

બળ ઓછું ન હતું, જે આપ (સ.) યુધ્ધ કરવા માંગત તો કરી શકત, પરંતુ હુઝુર (સ.) અનહદ સહિષ્ણુતા ધમ્મિજ્ઞતા હતા. સુહયલે કહ્યું “ જે કાફિર મુસલમાન થઈ મક્કાથી મદીને જશે તેને પાછો આપવો પડશે, અને જે મુસલમાન મુર્તદ બની નાસી આવશે તેને અમે પાછો ન આપશું ” બોલો સાહબો, કેટલી આકરી માંગણી છે ! મુસલમાનને પાછો સોંપવો, અને એક મુસ્લિમને કાફિરના કબ્જામાં આપવો ! છતાંયે હુઝુરે (સ.)એ માંગણીનો પશ્ચ સ્વીકાર કરી લીધો.

એ મુસલમાનો અને કાફિરો વચ્ચે સૌથી પહેલો કરાર છે. હા, એટલું અવશ્ય છે કે બંને સ્વતંત્ર હતા. જે કે એટલી નરમ શરતોથી મુસલમાનો ઘણા ઉશ્કેરાયા અને કેટલાકોએ હુઝુર (સ.)થી પશ્ચ પૂછ્યું; “ યા રસૂલુલ્લાહ ! અમે મુસલમાન છીએ, સત્ય પર છીએ અને ફરી આવા કરાર થઈ રહ્યા છે ? ” પરંતુ એક પયગમ્બરના સંતોષને જુઓ ! હુઝુરે (સ.) જવાબ આપ્યો; “હું અલ્લાહનો રસૂલ છું. સંતોષ રાખો, હું અલ્લાહ તઆલાની આજ્ઞા ભંગ કરી શકતો નથી. જે કંઈ મેં કયું, કીક કયું છે. મેં મારા સદગુણ અને સહિષ્ણુતા વડે કાફિરોને હાર આપી છે. તમે જોશો કે એ કોન્ફરન્સનું પરિણામ સારું નિપજશે. ” એજ સદગુણશીલ વિજય વિષે અલ્લાહે કહ્યું “ ઇબ્રા ફતહના લક ફતહમ-મુખીનલ્લિયગ-ફિર લકલ્લાહુ મા તકદમ મિન ઝમ્મિક વમા તઅખ્ખર. ”

સુરા ફતહના, હુદૈબિયાથી પાછા ફરતાં મક્કા અને મદીનાના વચ્ચે ઉતરી હતી. જ્યારે હુઝુરે (સ.) સૂરત પઢી સંભળાવી તો એક સાહબે પૂછ્યું : “ યા રસૂલુલ્લાહ ! શું આનું નામ ફતેહ છે કે એક કમઝોર કરાર કરી ઉમેરો ક્યાં મિના મદીના પાછા ફરીએ છીએ ? ”

આપે (સ.) જવાબ આપ્યો. “કસમ છે મને તે પવિત્ર હસ્તીની કે જેના કપ્પળમાં મારા પ્રાણ છે કે એજ ફતેહ છે. જે કે આપણે સુલેહ કરી જઈએ છીએ, પરંતુ એ સુલેહ બવિધમાં આપણી જીતનું કારણ બનશે.”

“ગફરા”ના અર્થ જાણો છો? “ગફરા”ના અર્થ ઢાંકણ અને પડદાના છે. ગુનાહોના અને એમના “(સ.) વચ્ચે પડદાના એ અર્થ છે, કે ન પહેલાં કોઈ ગુનોહ (પાપ) થયો અને ન બવિધમાં કોઈ ગુનાહની ખીક છે.

જુઓ, હિન્નબ-પડદાની બે રીત છે. કાંતો ગુનાહથી પડદો થઈ જાય અથવા અજાબથી પડદો થઈ જાય. જ્યારે પયગમ્બર માટે એ શબ્દ વપરાય ત્યારે એનો ભાવાર્થ એમ થાય છે કે એમના અને ગુનાહના દરમ્યાન પડદાનો અંતર થઈ ગયો છે; અને એમનાથી ગુનાહ થવું અશક્ય છે. અને જ્યારે મુસલમાનો માટે વપરાયલો હોય ત્યારે ભાવાર્થ એ થાય છે કે ગુનાહ અને અજાબના દરમ્યાન પડદો આવી ગયો છે. અને મુસલમાન અજાબથી રક્ષિત કરવામાં આવ્યા છે. એ આયત નખીએ કરીમ (સ.)ની નિર્દોષતા-પવિત્રતાને પુરવાર કરે છે ન કે-મઆઝ્ઝાહ-ગુનોહ થઈ જવાને. એ અર્થ યાદ રાખજો; એ વચન પછી તે સમજીતીઓની જરૂર રહેતી નથી કે જે આપણા આલિમો “ઝબ્બ” માટે કર્યા કરે છે. હઝુરે (સ.)એ આયત સંબંધી દર્શાવ્યું છે કે “એ આયત જગતની સર્વ વસ્તુઓ કરતાં મને વધુ વહાલી છે.” અને ખરેખર છે પણ એમજ. અલ્લાહના પયગમ્બરને નિર્દોષતાની ઝાહિરાત કરતાં કઈ વસ્તુ વધુ પ્રિય લાગી શકે છે? અરહામોએ વિનવ્યું કે “હે રસૂલુલ્લાહ, એ આયત આપને મુખારક

હો, અમારા માટે પણ કંઈ ખૂશખબર છે ?” આપે (સ.) ફરી એ આયત પઢી અને બ્યારે “લિયુદ ખિલલ મુઅમિનીન વલ મુઅમિનાતિ” પર પહોંચ્યા તો મુસલમાનોને પણ ખૂશખબર સંભળાવી દીધી.

સારાંશ કે પયગમ્બર તેને કહે છે જેને પોતાની વાતમાં રહેજે શક કે સંદેહ હોતો નથી. તે પોતાની આંખો વડે જોઈ અને અલ્લાહની વહી સાંભળી કહે છે, એ વાત જગતના હકીમો-ફિલોસોફરોમાં હોઈ શકતી નથી. એ માટે હું નવયુવાનોને કહું છું કે તેઓ મુરોપતું અંધઅનુકરણ કરીને પયગમ્બરને માત્ર રિફર્મર કે ફિલોસોફર, ટ્રેડિટ કે ગાઇડ ન કહ્યા કરે, બલકે અલ્લાહના નબી, અલ્લાહના રસૂલ અને અલ્લાહે મોકલેલ કહ્યા કરે.

* બરઝખ-જીવનની ઘટનાઓ

માનવંત ઓતાજનો ! આપે હિજરતનો બનાવ સાંભળી લીધો, હુદયખિયહની સુલેહની ઘટના પણ આપે જાણી. આપે મધ પીવાડવાનો બનાવ અને નબીએ કરીમ (સ.)નો તે માટે સતોષ પણ જોયો. હવે બરઝખ-જીવનની ઘટનાઓને લ્યો અને લગાર આ જગતના બુધ્ધીશાળી પુરુષોને જુઓ, જન્મ પહેલાં અને ખાસ કરી મનુષ્યના મરણ પછીનો મામલો એવો ગુંચવણ ભરેલો છે કે કોઈ એક પણ પાયાની વાત કહેતો નથી. હિન્દુઓ પોતાને સૌથી પુરાણી સંસ્કૃતિ-સુધારાના માલિક હોવાનો દાવો કરે છે, બલકે હવે તો એવો દાવો કરી રહ્યા છે કે સમસ્ત જગતના ધર્મો અમારાજ સુધારા રૂપી ઝરાથી તૃપ્ત થયા છે. તેમના એ દાવામાં હકીકત એ છે કે સૌથી અનિષ્ટ જો કોઈ મત

* આ રચણે “બરઝખ”ના અર્થ મરણ પછી દિન-કયામત સુધીનો કાળ થાય છે. (આમીન.)

કહી શકાય છે તો એ સુધારાના દાવેદારોની માન્યતા છે કે મરણ પછી માનવ-આત્માને સમસ્ત જગતના પ્રાણી કે વનસ્પતિનું રૂપ લેવું પડશે ! એમનો એ મત એવો અધિકારમય અને નિરર્થક છે કે મને આશ્ચર્ય થાય છે કે આજકાલ આ સુધરેલા જમાનામાં એ લોકો એ મતને કેવી રીતે સ્વીકારે છે ! એક સ્ત્રી ને કોઈ બાળકની મા હતી તે મરવા પછી તેની પત્નિ થઈ શકે છે અને એક બાપ પોતાના દિકરાનો દિકરો થઈ શકે છે. માનવ-આત્મા ને સમજ-શક્તિ અને વાચા શક્તિવાળો છે, તે ઉઠ કે ગધેડો તો થઈ શકતો નથી, પરંતુ એઓ એ માન્યતાને માને છે, અને માને છે એટલુંજ નહિ પણ પોતાના એ મતને સૌથી શ્રેષ્ઠ સમજે છે. હવે રહ્યું યુરોપ, તો યુરોપમાં જેટલા ઈન્સાન વસે છે તેટલાજ પંથ છે. એક બાળુ યુરોપની પ્રગતિની એ હાલત છે કે તે હવા ઉપર ઉડે છે; પરંતુ બીજી તરફ ઈશ્વરજ્ઞાન અને પરલોક જગતના પ્રશ્ન વિષે તેમની અજ્ઞાનતાની એ હાલત છે કે યુરોપીઅન પ્રજા અને મકાના કાફિરોમાં કંઈ તફાવત નથી. “ઈન હિય ઇલિા હયાતોનદ દુન્યા નમુતુ વ નહયા વમા નહનુ બિમબલસીન.” અર્થાત ખરેખર, એજ દુન્યાની ઝિંદગી છે. પયદા થઈએ છીએ અને મરી જઈએ છીએ, અને મરણ પછી અમને ફરી જીવતા થવું નથી.”

એઓમાંથી કેટલાક શરીરની સાથે આત્માને પણ નાશ થનાર જોહર સમજે છે કેટલાક તો મૂળથીજ આત્માને માનતા નથી; બદકે લોહીને આત્મા સમજે છે. શરીરમાંથી રક્ત ખલાસ થઈ મર્યાદા અને સાથે આત્માનો પણ અંત આવી ગયો. આ છે જમાનાના તે મુધિશાળી પુરુષોના મતો કે જેમની સમજ મુધિ આને જમતમાં

પ્રખ્યાતી પામી છે અને મૂર્ખ લોકો નળીઓ (અલગ.)ના એ પવિત્ર સમુદ્ર પર ટીકા કરે છે કે જેમના જ્ઞાનનો આશ્રાર જેવા ઉપર કાંતો અક્ષાહના બતાવ્યા ઉપર રહેલો છે.

બરબર-જગતની એક ખબર

નળીએ ફરીમ (સ.) એક દિવસ ખચ્ચર પર જઈ રહ્યા હતા. આપ એક એવી જગ્યા પર જઈ ચઢ્યા કે જ્યાં થોડીક કબરો હતી. એમનો ખચ્ચર જગાર મડકચો અને મસ્તી કરવા લાગ્યો. હુજુરે (સ.) બે કબરો તરફ ધસારો કરી કહ્યું “એ બે કબરો કોની છે?” લોકોએ કહ્યું કે એ અમુક અમુક સાહબોની કબરો છે. આપ બોલ્યા “એ બંને કબરોમાં અઝાબ થઈ રહ્યો છે, અને અઝાબ પણ કોઈ મોટી બાબત પર નહિ કિંવા એવો યુનોહ નથી કે જેથી બચવું કોઈ મુશ્કેલ હતું. એઓમાંથી એક જણ પેશાબના છાંટાથી બચતો ન હતો અને બીજો ચાડી ખાતો હતો. હવે કોઈ મૂર્ખ માણસ હુજુર (સ.)થી વિવાદ કરવા લાગે કે “વાહ સાહબ, અમને તો અઝાબ દેખાતો નથી. અથવા અઝાબ ક્યાં થઈ રહ્યો છે એ અમને પણ બતાવો! અથવા કબર તો ઉપરથી બંધ છે, આપે અઝાબ કેવી રીતે જોઈ લીધો?” તો હવે તમેજ કહો કે એવા માણસને શું ઉત્તર અપાય? એજ કારણ છે કે નળીઓ (સ.)ની વાણીમાં સાદાઈ હોય છે. તમારા ફિલોસોફરોની પેઠે દલીલોની બરમાર હોતી નથી. દલીલો-પુરાવાઓની ત્યાં આવશ્યકતા રહે છે, જ્યાં માત્ર બુદ્ધિ પર આધાર હોય છે, અને જ્યાં સગી આંખોથી નીરખેલી બાબત હોય ત્યાં દલીલો હોવી નથી. જો તમે એના પર વધુ દબાણ કે આક્રમક કરશો તો

કસમ ખાઈ લેશે અને કસમ ખાઈ કહેશે કે “હું જે કંઈ કહું છું તેજ સત્ય છે, તમે માનો યા ન માનો.”

બરઝખની બીજી ઘટના

પેલી કરકરાની કથા તો તમે સાંભળી હશે. ઘણું કરી તેઓ ખયખરમાં શહીદ થયા છે. ખયખરની લડાઈ પછી જ્યારે શહીદ થએલા સહાબીઓની ગણતરી થવા લાગી તો શહીદોનાં સિસ્ટમાં કરકરાનું નામ પણ લેવામાં આવ્યું. હઝરત રસૂલે કરીમ (સ.) ત્યાં હાજર હતા. એઓ નિરંકુશ રીતે બોલી ઉઠ્યા “કરકરા તો શહીદ થયો નથી.” હવે સહાબા તેની શહાદતની ખાત્રી આપી રહ્યા છે અને હુઝુર (સ.) ના પાડી રહ્યા છે. તેમણે (સ.) કહ્યું “અરે, ‘હું તો તેને દોઝખમાં જોઈ રહ્યો છું.” એ સાંભળી લોકોના અચંબાનો પાર રહ્યો નહિ. એક શહીદને દોઝખમાં સાંભળી અફસોસ કરવા લાગ્યા, ત્યારે હુઝુર (સ.) બોલ્યા: “એણે ગનીમતનો માલ ઉચાપત કર્યો હતો અને એના કારણે તે દોઝખમાં ગયો છે.” સહાબાએ તેના સામાનમાં શોધખોળ કરી મુકી તો તેમાંથી એક નાનો સરખો હાર નીકળ્યો. હુઝુરે (સ.) કહ્યું, “એજ હાર છે કે જે એણે ગનીમતના માલમાંથી સંતાડી લીધો હતો.”

હવે હું તમને પૂછીશ કે, જુઓ, એક દિવસ આગમચનો બનાવ છે. કાલે તે શહીદ થયો, આજે હુઝુર (સ.) તેને દોઝખમાં જોઈ રહ્યા છે. વળી દોઝખમાં જવાનું કારણ પણ તેઓ બતાવી રહ્યા છે. હવે કહો, તમે એમની સાથે વિવાદ કરવા ચાહો છો? જે આશ્ચર્ય એક ઘટના પોતાની આંખો વડે જોઈ રહ્યો છે, તેની માથે

વાદવિવાદ કેવો ? મારા ભાઈઓ ! ત્યાં મત નથી કે જેને તમે તમારી દલીલોના બળ વડે હાર આપી સકો. ત્યાં તો નમ્ર સત્ય અને ફેક્ટ (Fact) છે. મને એ કેળવાયલા લોકો પર એથીજ તો હસી છુટ્યા કરે છે. એ મૂર્ખાઓ પયગમ્બરોની વાણીને કેન્ટ કે ન્યુટનના મત સાથે સરખાવ્યા કરે છે ! જાણે એમની માન્યતા પ્રમાણે કેન્ટ અને ન્યુટનની ધારણાઓ એક સર્વ-માન્ય બાબત છે. જો એ મૂર્ખાઓની ધારણા સાથે કોઈ પયગમ્બરની વાણી સમાન હતરી તો તે માનવા જોગ છે, નિકર તે રદ બાતિલ છે ! જો કે જોઈતું તો એમ હવું કે પયગમ્બરનો મત મૂળ સિદ્ધાંત હોય અને જેનો મત એનાથી મળતો આવે તેને સ્વિકારવામાં આવે, ન મળતો આવે તેને રદ કરવામાં આવે. પણ અહિં તો મંગાજ ઉલ્ટી વહે છે ! અને હું એ મૂળ બૂલને દૂર કરવા ધારું છું અને મારા વિચાર પ્રમાણે જન્મોત્પત્તિ જલસાઓનો એજ હેતુ છે કે નખીએ કરીમ (સલ.)ના સત્ય શિક્ષણથી લોકોને જાણકાર બનાવવામાં આવે.

જાહિલ મવહુદીયા

મને અફસોસ થાય છે કે મુસલમાનોના વલણ અને રચીને એ અબજો મીલ્લાદ પઠનારાઓએ અને કિસ્સા કહાણી કથનારા વાઅઝીઓએ બગાડી દીધાં છે. મુસલમાનોના સમક્ષ ખરું શિક્ષણ પીરસવામાં આવે છે તો તેઓ બડકી ઉઠે છે. તેઓને એતુરે જ્ઞાન નથી કે ઇસ્લામની તઅલીમ શું છે અને કુર્આન હદીસતું શિક્ષણ શું છે ? જો કે હું જોઈ રહ્યો છું કે મુસલમાન તરસ દેખાય છે. તેમને હવે ધીમે ધીમે એ જાહિલ મવહુદીયાઓથી કંટાળે

આવતો જાય છે, અને તેઓ ખરા ઇસ્લામી શિક્ષણની શોધ કરી રહ્યા છે. તેઓ એ કહાણી કિસ્સા વદનારા ધંધાધારી વાઝમજીઓથી ત્રાસ પામેલા છે અને સત્ય-શિક્ષણની શોધમાં છે. પરંતુ બાઈ, શું કરીએ, એ જાહિલોએ મુસલમાનો પર એવી સત્તા જમાવી છે કે એમની રૂચી અને વલણ બગાડી દીધા છે. એ જાહિલોએ નખીએ કરીમ (સ.)ના ૬૩ વર્ષના પવિત્ર જીવનને જન્મ પ્રસંગના થોડાક ખનાવો વડે સંકુચિત કરી દીધું છે. તમે એ મવલુદીયા અને જુઠા કીસ્સા કહેનાર વાઝમજીઓથી એટલું પુછી શકતા નથી કે શું હુઝુર (સ.) ના જન્મનો પ્રશ્ન પણ કંઈ મતભેદી છે, કે જેતું તમે હંમેશા બચાવ કર્યા કરો છો? અથવા હુઝુર (સ.) ના જન્મનો કોઈ ઈનકાર કરે છે કે તમે દર વર્ષે જુઠી દંતકથાઓ અને મન ધ્રુત કિસ્સા કહાણીઓ કહેવા બેસી પડો છો? હુઝુર (સ.) ના જન્મનો ઈનકાર તો કાફિરો પણ કરતા નથી, ફરી મુસલમાનો માટે એવું માનવાને અવકાશજ ક્યાં રહે છે, છતાં એ વિષયને વારંવાર વર્ણવવામાં તમારો હેતુ શો છે? અને તમે એ જન્મ-વર્ણનથી શું પુરવાર કરવા ઇચ્છા ધરાવો છો ?

મીલાદનો હેતુ

મીલાદ (જન્મ)નો હેતુ દર્શાવવાની વાત તો એ છે કે તે પવિત્ર રસૂલ (સ.)—જેમના જીવનની એક એક ઘડીમાં સંપૂર્ણ પરિવર્તન હતું, તેમણે જગતમાં પધારી લોકોના માનસ, લોકોની સંસ્કૃતિ, સુધારા, તેમના આપદાદાના રિતરિવાજો અને તેમની માન્યતાઓમાં ભારે પરિવર્તન કરી નાખ્યું. એ સર્વે બાબતો વર્ણવવા યોગ્ય છે ત્યાં એ કમખખતો મૌન સેવે છે. “સલામ” બોલ્યા અને કિતાબોના પોટલા

બગલમાં દબાવી ચાલતા થયા. મહાન પવિત્ર પયગમ્બર (સ.)નું એનાથી વધુ અપમાન શું હોઈ શકે છે કે એમના માતૃશ્રીને જન્મ-પ્રસંગ વેળા સાંપડેલી ઘટનાઓને સરીઆમ રસ્તા પર—કે જ્યાં દરેક વર્ગના લોકો હોય છે ત્યાં—ખૂબ સ્વાદ લઈ લઈને કથવામાં આવે છે. શું એ જાહિલો પોતાની મા બહેનોની પ્રસૂતી વેળાની અને સુવાવડની વાતો ભર બઝારમાં બ્યાન કરવાનું પસંદ કરશે ? મારી સમજમાં તો એ મુહબ્બતની રીત અને એ વખાણની રીતજ આજ સુધી આવી નથી ! પોતાની મા બહેનોના નામ તો બસ્તી પત્રકમાં લખાવતા અકળાર્થ જાઓ અને અહલે બયતની સ્ત્રીઓના નામ લઈ લઈ બઝારોમાં મરસ્યા ગવાય છે ! નખીએ કરીમ (સ.)ની નવાસીઓના નામ લઈ લઈ બઝારોમાં છાતી પીટાય છે ! અને વળી કહેવામાં આવે છે કે અમે અહલે-બયત પ્રત્યે પ્રેમ ધરાવનારા છીએ ! તમારી પોતાની મા બહેનનું વર્ણન મજલિસમાં થઈ જાય તો કપાળ પર કરચલીઓ પડી જાય, પરંતુ નખીએ કરીમ (સ.)ના વાલિદાની તે ઘટનાઓ કે જે હુઝૂર (સ.)ના જન્મ પ્રસંગે બનવા પામી હતી, તેને સામાન્ય જલસાઓમાં બ્યાન કરતાં તમને લજ્જ ન આવે ! બદકે તમારા માનવા પ્રમાણે એ તો હુઝૂર (સ.)ના વખાણ ગણાય ! તો હવે માન અને અપમાનનું ધોરણ એ જાહિલોના મત પ્રમાણે નક્કી થયું, જેને એઓ વખાણ સમજે છે તેજ બસ વખાણ છે, પછી ભલે તે તે ખરેખર અપમાન કેમ ન હોય. જે ખાસ મુસલમાનોનોજ જલસો હોય અને જન્મ પ્રસંગના બનાવોને સત્ય રિવાયતો મુજબ બ્યાન કરવામાં આવે તો કંઈયે વાંધો નથી. દરેક તે મજલિસ કે જ્યાં હુઝૂર (સ.)નું વર્ણન થાય છે તે સારી છે પણ જે રીઠી આજ

કાલના જાહિલ મવલુદ પઢનારાઓએ ધારણુ કરી છે તે તો કાંઈ પશુ રીતે વખાણવા જોગ નથી. મીઠાદ શરીફનાં બયાન પશુ કરાવો તો કાંઈ સારા આલિમથી કરાવો, કે જે કાંઈ નહિં તો, સખ્દો તો સારા અને ક્ષિષ્ટ વાપરશે અને શ્રોતાજનોને જોઈ વિચારી વાત કરશે.

મવલાના હાલીને એક શેઅર

જુઓ, હું આપને હુમૂર (સ.)ના જન્મ વિષે એક શેઅર સંભળાવું. હું કેવું સારું થાત ! તમે હુંના શેઅર સમજવાની કાબેસ્થિત ધરાવત ! મને તો હુંનો શેઅર બોલતાંયે ડર લાગે છે, કારણ કે તમારી હુંના હાલ હું જાણું છું. મવલાના હાલીને પશુ જાણો છો કે જેમના કાબ્યો ખાસ કરી હિન્દુસ્તાનમાં ધણીજ પ્રખ્યાતી પામ્યા છે? તેઓ સર સૈયદના પક્ષના લોકોમાંથી પશુ એક હતા. ખુદાની કુદરત, ધીમે ધીમે એ સર્વે લોકો ચાલ્યા ગયા. અલ્લામહ શિબલી, મુન્શી ઝકાઉલ્લાહ, ડિપ્તી નઝીર અહમદ, મવલાના મુહમ્મદ હુસૈન આઝદ, સમ્મુલ ઉલમા મુહમ્મદ ઝિયાઉદ્દીન અને મવલાના હાલી એ એક પુરી જમાઅત હતી જેનો હાલ લગભગ અંત આવી ગયો છે. મવલાના હાલી કહે છે:

હું પહલુએ આમિનાસે હુવયદા,
દુઆએ ખલીલો નવીદે મસીહા.

જુઓ કેવો શેઅર છે ! તમારા જાહિલ મવલુદીયાઓની તમામ જુડી રિવાયતો અને અપમાનજનક કિસ્સાઓ એક બાજુએ અને આ એક “શેઅર” એક બાજુ, એની જોડ થઈ શકે છે? ઇલ્લામી (પ્રેરિત) શિઅર છે.

તેઓ કહે છે કે હઝરત આમિના ખાતુનની બાજુમાંથી કઈ વસ્તુ પ્રગટ થઈ? સૈયદના ઈબ્રાહીમ (અલય.)ની દુઆ અને હઝરત મસીહ (અ.)ની શુભ-આગાહી પ્રગટ થઈ. હઝરત ઈબ્રાહીમે (અ.) જે દુઆ માગી હતી, તે દુઆના શબ્દોએ અને હઝરત મસીહ (અલય.)ની ખુશ-ખબરીના શબ્દોએ એક રૂપ ધારણ કર્યું અને તેનું નામ મુહમ્મદ સલલલાહુ અલયહિ વ સલ્લમ રાખવામાં આવ્યું. કેટલીક વાર ખરેખર એવી વાત જીભથી પ્રગટ થાય છે કે તેની જોડ મળતી નથી.

હઝરત ઉમર ફારૂક (રદી.)ની મામલો

સાહબો ! જેવી રીતે શાઈરી (કાવ્ય-કળા)માં એમ બને છે કે કેટલીક વાર કવિના મ્હોડેથી એવી વાણી નીકળી પડે છે કે બીજા લોકો પોતાના સર્વ અંગે આપી દેવા તૈયાર થઈ જાય છે એજ પ્રમાણે નેકીઓનો હાલ છે. કેટલીક વાર માણસથી એવું મોટું સવાબનું કામ થઈ જાય છે કે લોકો પોતાની સર્વ નેકીઓ આપી તે સવાબને પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છે છે. હઝરત ઉમર (રદી.) હઝરત સિદ્દીકે અકબર (રદી.)ને ઘણીવાર કહેતા કે “અખૂલ્લક મારી સધળી નેકીઓ લઈ લો અને તમારી એક નેકી મને આપો.” એ નેકી કઈ હતી, જે હઝરત ઉમર (રદી.) માગ્યા કરતા ? તે હઝરત સિદ્દીકે અકબર (રદી.)નું હિજરતની રાત્રે નખીએ કરીમ (સ.)ને પોતાના ખભાઓ પર બેસાડી, પંજાઓ વડે ચાલવું હતું, અને એમ એ મારે કરવામાં આવ્યું હતું, કે સવારમાં કાફિર કુચરશીઓ પગના નિશાન પ્રમાણે પીછો ન પકડે. નખીએ કરીમ (સ.)ને હચકીને ચાલવું એ એવી મહાન અને અમૂલ્ય નેકી હતી કે હઝરત ઉમર (રદી.) તે ઉપર પોતાની સર્વ નેકીઓ નિહાવર કરતા તૈયાર હતા.

સાધબવાળી ઘટના

એવીજ રીતે કારસીના મશહુર કવિ સાધબિ વિષે એક ઘટના મશહુર છે. તેમણે એક તરખૂચવાલાને જોયો કે તરખૂચની ચીરીઓ લઈ ખેડો છે, અને લલકારી રહ્યો છે; “મન કાશ ફરોશે દિલે સદ પારએ ખેશમ” સાધબિ એ મિસરાને સાંભળી કંપી ગયા અને તે દુકાનદારનો એ મિસરો લઈ લીધો અને તેના સર્વે તરખૂચ ખરીદી લીધા અને એ મિસરા પર એક ખીન્ને મિસરો લગાડી તેણે એક શેઅર બનાવી લીધો:—

મન કાશ ફરોશે દિલે સદ પારએ ખેશમ.

લખ્તે ખુરદ અઝદિલ ગુઝરદ હરકે ઝ પેશમ !

મોમિનખાનની વાણીની કદ્ર ગાલિમે, મવલાના હાલીની શેઅરની કદ્ર હરીઝ જાતધરીએ કરી અને સાહબો, મામલો પાણુ એ છે કે મવલાના હાલીએ હીક દર્શાવ્યું છે કે:—

હુધ પહનુએ આમિનાસે હુવયદા,

હુઆએ ખલીલો નવીદે મસીહા !

શબ્દો અને કાર્યોનું રૂપ ધારણ કરવું.

આપ જાણો છો કે વાણી અને વર્તન રૂપ ધારણ કરે છે? શું આપે નથી સાંભળ્યું કે કબરમાં નમાઝ અને સદકો મુદ્દની જગાણી તરફ હોય છે, અને રોઝા ડાખી તરફ. હું તમને એટલુંજ પુછીશ કે ખતાવો રોઝા કયાં છે? નમાઝ કયાં છે? પરંતુ મરણ પછી પરલોકવાસમાં એમને રૂપ અપેણ કરવામાં આવશે. “તપારકદલગી”ને જાણો છો કે

જેનું નામ સુરે મુલ્ક છે? એ સુરત પોતાના પઢનારાઓને કપરમાં એવી રીતે બચાવે છે કે જેમ કોઈ પક્ષી પોતાના બચ્ચાંઓને પાંખમાં રક્ષિત કરી લે છે.

નાદિરશાહની કત્લે આમ

ન્યારે દિલ્લીમાં નાદિર શાહે કત્લે આમ ચલાવી અને સુનહરી મસ્જિદમાં તસ્વાર ખેંચી બેસી ગયો અને એવી નિર્દય રીતે કત્લે આમ ચલાવી કે દિલ્લીના અંતજ આવી ગયો એવા સમયે તે વેળાના એક મહાપુરુષને લોકોએ પૂછ્યું કે, “હુઝુર! એ શી બાબત છે? નાદિરશાહ જેવા નિર્દયને એ પ્રમાણે શા માટે અમારા માથે ડોકી બેસાડ્યો?” તો તેમણે જવાબમાં કહ્યું “શામતે આમાલે મા સુરતે નાદિર ગિરફત.” જેમ સદ્કાર્ય એક શિકલ ધારણ કરી લે છે. તેજ પ્રમાણે દુષ્ટ કાર્યો પણ એક રૂપ ધારણ કરે છે. તમે સાંભળ્યું તો હશે કે કયામતના દિવસે કંજુસના માલને એક અજગરનું રૂપ આપવામાં આવશે અને જ્યાં સુધી લોકો દિસાબમાં મશગુલ રહેશે, તે અજગર એ કંજુસને એમ કહેતો કરડતો રહેશે: “હું તારો માલ અને તારો ખજાનો છું.”

દુકંમાં એ એક ઝાહિર અને પ્રખ્યાત બાબત છે કે જે માણસમાં ઝરાયે જ્ઞાન અને ભાન હશે તે એને જાણતો હશે.

મારા મિત્રો! એ એક લાંબુ વિવેચન છે. ઉપમાના જગતમાં દરેક વસ્તુનું એક રૂપ છે અને સ્વપ્નામાં તમે જે કે જુઓ છો તેના ઉપરથી અર્થ કહાડો છો. એમાં પણ એ બાબત માટે સ્થાન છે. ઉદાહરણ રૂપે નખીએ કરીમે (સલ) સ્વપ્નામાં દૂધ પીધું. ફરી અખૂ બક (રદી.)ને આપ્યું, ફરી ઉમર (રદી.)ને આપ્યું. એ દૂધના પ્રત્યે એમણે (સ.) દર્શાવ્યું :—“અવ્વલનુહુ ઇદ્મિન.”

જુઓ, વિધાને દૂધના રૂપમાં દેખાડી. હઝરત યુસુફે (અલય-હિસ્સલામ) જે કંઈ સ્વપ્નામાં જોયું તે પણ એજ પ્રમાણે હતું. માઆપ ચાંદ અને સૂર્યરૂપે દેખાયાં. મિસરના હાકિમે સ્વપ્નામાં દુબળી અને માતેલી માયો જોઈ, જેનો બાવાર્ય સુકાળ અને દુકાળના સાત વર્ષ હતા. હઝરત આયશા સિદ્દીકા (રદી.)એ પોતાના ઓરડામાં દફન થનારાઓને ચંદ્રના રૂપમાં જોયા. એ સર્વનો સાર એ છે કે મનુષ્યની વાણી તેનાં કર્મ એક રૂપ અને શિકલ ધારણ કરી લે છે.

કાફિરની કબરમાં નબાણું સાપ

વાર, તમે એ પણ સાંભળ્યું છે કે કોઈ કાફિર પોતાની કબરમાં મુન્કર નકીરનો ઉત્તર આપવા અશક્ત નીવડતાં તેની સાથે શી વર્તણૂક ચલાવવામાં આવે છે? મુન્કર નકીરના સવાલો તમે જાણોજ છો. તેમનો સૌથી પ્રથમ પ્રશ્ન એ હોય છે કે તારો રખ કોણ છે? બ્યારે મૈયત કબરમાં આંખ ઉઘાડે છે ત્યારે અસરની નમાઝનો સમય ધણોજ દુકં રહી ગયલો એને દેખાય છે. તે ગભરાઈને કહે છે “મને નમાઝ પઢી લેવા દો.” મારી નમાઝ કઝા થઈ જશે. નકીરેન એને સમજાવે છે કે આ દારૂ-અમત્ત (કર્મ-ક્ષેત્ર) નથી. કર્મનો સંબંધ હવે તૂટી ગયો, હવે તો તું દારૂ-જગા (ખદલા-સ્થાન)માં છે! વાર, તમે એ ખતાવી સંકો છો કે અસરની નમાઝનો સમય કેમ નઝરે પડે છે! બાઈ, અસરનો વખત કામ ધંધાનો હોય છે, એ વેળા ધણા ખરા લોકોની નમાઝ કઝા થઈ જાય છે. જે માણસ એ સમયની નમાઝ સંભાળ પૂર્વક અદા કરે છે, તો તેનાથી એ આશા રાખી શકાય છે કે તે ખીજી નમાઝોની પણ ચિંતા રાખતો હશે. તો જાણે અસરની નમાઝ માટે તાલાવેલી અને મૈયતનું ગભરાઈને કહી દેવું

“દહીની ઉસલ્લી” (મને નમાઝ પઢવા દો) એ બાબતનો પૂરાવો છે કે એ માણસ નમાઝની ચિંતા રાખનારો અને નમાઝ પઢનાર છે.

નકીરૈનનો પ્રથમ પ્રશ્ન

વાર, એ તો કહો કે મુન્કીર નકીર સૌથી પહેલાં એવો પ્રશ્ન કેમ પુછે છે કે તારો પયદા કરનાર કોણ છે ? ન સલામ, ન દુઆ અને એમ પણ ન પુછશે કે આપનું ઘર ક્યાં ? આપની તબીબત કેવી છે ? પણ આવતાંજ સૌથી પહેલી વાત તેઓ એ કહે છે કે, તારો પયદા કરનાર કોણ છે ?

મારા પ્રિય મિત્રો ! યાદ રાખો “બરઝખ યૂનિવર્સિટી”નો સૌથી પહેલો સવાલ એજ છે અને એના ઉપરજ બધો આધાર છે. જે સવાલ પત્રકનો હીક હીક ઉકેલ કર્યો અને એમાં પૂરેપૂરા માર્ક મેળવ્યા ત્યારે તો સમજે કે પરિક્ષામાં પાસ થઈ ગયા. એ જગત એક કોલેજ અને સ્કૂલ છે, જ્યાં રોજે “મીસાક”માં અપાયલા પાઠને યાદ કરવા મોકલવામાં આવે છે. મીસાકમાં તમે “અલસ્તુમિ રઝિયકુમ ” (હું તમારો રખ છું કે નહિ ?)નો જવાબ હામાં આપ્યો હતો. સૌથી પહેલી વાત તમને એ શીખાડવામાં આવી હતી અને એનોજ તમે વાયદો કર્યો હતો અને એજ માટે તમને જગતમાં મોકલવામાં આવ્યા હતા, કે એ વાયદાને ભૂલી ન જશો. કારણ કબરમાં સૌથી પહેલાં એજ પ્રશ્ન પુછવામાં આવે છે કિંવા મીસાકના દિવસના વચનની પરિક્ષા કબરમાં લેવામાં આવે છે અને એજ પરિક્ષાની સફળતા વિશે આ ઝાહિરાત કરવામાં આવી હતી :

ઈન્શાઅલ્લાહ કાલુ રખ્નુનહ્યાહુ સુમ્મસતકામુ તત્તમઝઝલુ અલયહિમુન્ન મલાઈકતુ અહ્વાતખા઼ુ વલા તહઝનુ અર્થાત “જે લોકો અહ્વાલ તઆલને

પોતાનો રત્ન કહી ચૂક્યા છે અને એ વચન ઉપર અડગતાથી કાયમ રહે છે તો એ લોકો ઉપર અસ્વાદના ફરિસ્તાઓ કિતરે છે જેઓ સંતોષ અર્થે તેમની પાસે આવે છે અને તેઓ એમને કહે છે કે તમે ગભરાશો નહિ અને કોઈ પ્રકારનો ભય રાખશો નહિ.”

હવે તમે સમજી ગયા હશે કે કપર-જગત પણ મીસાક-જગતની એક કડી છે. ત્યાં જે કંઈ કહ્યું હતું તેને યાદ દેવાડવા ખાતર જગતમાં નખીઓ (અલય.) પધાર્યા હતા. કપરમાં પણ એજ પદ્ધતિ છે કે યાદ છે કે ભૂલી ગયા ?

હઝરત રાખિઆ બસરિયા સાથે બનેલી ઘટના

જે લોકોને મીસાકના પાઠ યાદ છે તેઓની સ્થિતિ એવી છે કે જ્યારે હઝરત રાખિઆથી કપરમાં પ્રશ્ન થયો, તો તેમણે ફરિસ્તાઓને કહ્યું “મેં તો તેને આખી જિંદગી મારો રત્ન કહેતાં કહેતાં ગુઝારી, મારાથી એ શું પૂછો છો ? તમેજ મને એ બતાવો કે તેણે પણ મને કદી પોતાની બંદી કહી છે કે નહિ ?” વાહ અમે સારીયે જિંદગી રત્ન કહેતા રહ્યા. પણ તેથી શું ? તેને રત્ન કહ્યા વગર અમારો આરો પણ ક્યાં છે ? જો અમે એને રત્ન ન કહીએ તો એતું બગડીયે શું જાય છે ? પરંતુ પ્રશ્ન એ છે કે તેયે અમને કદી પોતાનો બંદો કહે છે કે નહિ ?

હઝરત ઇબ્રાહીમ અદહમ.

* હઝરત ઇબ્રાહીમ અદહમે એક માણસને કચ્ચાનો તવાફ કરતાં જોયો, કે તે જ્યારે ‘લખ્મેક’ કહે છે તો જવાબ મળે છે કે “અમને પોકારો નહિ. અમે તમારો જવાબ આપવા ઇચ્છતા નથી. તમે અમારા

ધરમાં કેમ આવો છો?" "મિરને દરચે કરદી કે દરનખાના આઈ!"
 જ્યારે "અમે તમારી સાથ વાત કરવા નથી ઇચ્છતા તો તમે કેમ
 આવ્યા કરો છો?" હઝરત ઇબ્રાહીમ અદ્દહમે એ માણસનો હાથ
 મકડીને કહયું, "જે કંઈ હું સાંભળું છું તું પણ સાંભળે છે કે નહિ?"
 તેણે કહયું, "જનાબ, કેટલાક વર્ષોથી મારી સાથે આવી વર્તણૂંક
 આદરવામાં આવે છે. જ્યારે પોકાઈ છું, ત્યારે ગુસ્સાથી એજ જવાબ
 મળે છે." હઝરત ઇબ્રાહીમ અદ્દહમે કહયું, "તો ફરી શા માટે આવો
 છો? જ્યારે ધરનો માલિક નાખુશ છે તો ફરી આવવામાં શો લાભ?"
 એ માણસે ઠડો શ્વાસ લઈ કહયું "ઇબ્રાહીમ! સાચું કહો છો, મારી
 સ્વાભિમાનતા પણ એજ કહે છે કે જ્યારે તેઓ વાત નથી કરતા તો
 હું આવવાનુંજ મૂકી દઉં. પરંતુ એ તો બતલાવો કે એને છોડી
 ક્યાં જાઉં? માફ તો એમના વગર બીજું ઠેકાણુંજ નથી. એમને
 પોકારનારા તો ઘણા મળી આવશે પણ મારો તો એમના વગર કોઈ
 આધાર નથી."

ભાઈઓ! વાત એમ છે કે આપણે "રખ" કહી દઈએ, તેમાં
 તેમની ઇજ્જત વધતી નથી. બદકે તે જે બદો બનાવે તો અમારો
 છુટકારો થઈ જાય.

હા, તો તમે રાખિયા અસરિયા (રદી.)નો જવાબ સાંભળી લીધો.
 હવે લગાર શયખ અબ્દુલ કાદિર જુલાની (રહ.)ની પવિત્ર વાણી પણ
 સાંભળી લ્યો. તેઓ દર્શાવે છે :

ગર નકીર આયદો પુરસદકે બગો રખે તુ કીસ્ત ?
 ગાયમ "આં કસ કે રખૂદ ઈ દિલે દીવાનએ મા!"

હઝરત શયખ અબ્દુલ કાદિર જીલાની (રહ.)નો એક બીજો દીવાન—જે એમનો મનાય છે—તેમાં એમની આ મસ્દૂર ગઝલ છે :

બેહિજબાના દરઆ અઝ દરે કાશનએ મા !

કે કસે નીસ્ત બજુઝ દરદે તુ દરખાનએ મા !

સુખ્હાનસ્લાહ ! કેવો મઝેનો “ હકાર ” છે અને કેવો સુંદર “ નકાર ” છે !

ફિના અંગેઝ મશવ કાકુલે મુશકી બકુશા,

તામે ઝંજીર નદારદ દિલે દીવાનએ મા !

મને ઝાતઝાતની ઝંજીરોમાં જકડશે નહિં. કદી હું અનેકવાદમાં સપડાઈ અદેત-વાદ તરફ દુર્લક્ષ કરતો ન થઈ જાઉં.

ખેર, જે લોકો નકીરૈનને જવાબ આપનારા છે તેમનું તો પૂછવું જ શું ? પણ એક કમનસીબ વર્ગ તે પણ છે કે જે નકીરૈનના જવાબમાં કહે છે, “ હાહા લા અદરી ” (હાય, અફસોસ હું નથી જાણતો.) એ કમનસીબોના આ નિરાશાજનક જવાબ પછી, એમની કપરમાં નવ્યાણું સાપ નિર્માણ કરવામાં આવે છે. હવે હું આપને પૂછવા માંગુ છું કે એ નવ્યાણું સાપની સંખ્યા કેમ ગણાવી. જુઓ, અસ્લાહ તઆલાના નામ કેટલા છે ? લગાર પડે. યા અલાહ, યા રહમાન, યા રહીમ, યા સલામ, યા કુફૂસ.....જુઓ એ નામ નવ્યાણું છે. કાફિરો અલાહની હસ્તી અને તેના ગુણોના નકાર કરનારા છે, તેથી દરેક ગુણના ઇન્કારે એક સાપનું રૂપ ધારણ કરી લીધું છે. હવે હાલીનો શિયર પડે :

હુધ પહુએ આમિનાસે હુવયદા,

દુઆએ ખલીલો, નવીદે મસીહા !

સૈયદના ઇબ્રાહીમ (અલયહિસ્સલામ)ની દુઆના શબ્દો અને હઝરત ઇસા (અ.)ની બશારતના શબ્દોનું નામ છે. મુહમ્મદ (સલ.) જોયું એનું નામ તે મીલાદ શરીફ ! એક તમારા જાહિલ અને કિસ્સા પઢનારા મોહુદીયા છે. તેઓ પણ મોહુદ પઢ્યા કરે છે ! ખેર, હઝરત ઇબ્રાહીમ (અ.)ની દુઆ પણ સાંભળી લ્યો. હઝરત ખલીલ (અ.) જ્યારે નિર્જન ખીણને વસાવી રહ્યા અને અલ્લાહના ઘરની બંધામણીથી ફરેગ થયા તો તેમને એ વસ્તીની આત્મિક કેળવણીની ચિંતા થઈ. રોજી માટે પહેલાંથીજ દુઆ માંગેલી. હવે તેઓએ દર્શાવ્યું :

“રખ્ખના વ બઅસ શીહિમ રસૂલના મિનહુમ યતલુ અલયહિમ આયાતિકા વ યુઅલિમ હુમુલ કિતાબ વલહિકમતા વ યુઝકકીહિમ ઇન્નકઅનતલ અઝીઝુલ હકીમ.”

અર્થાત : હે મારા પરવરદિગાર ! એ ખલીલ નગરમાં એક રસૂલને આ લોકોમાંથી મોકલ કે જે તેમને તારી આયતો વાંચીને સંભળાવે અને તેમને કિતાબ અને હિકમતનું શિક્ષણ આપે અને તેમની નીતિને સુધારે. હે ખુદા, તું મહા શક્તિમાન અને હિકમતવાલો છે.

આ શબ્દો હઝરત ઇબ્રાહીમ (અ.)ના છે, કે જે તેમણે કાબાની ઇમારત ચણવાથી ફરેગ થઈ પોતાની દુઆમાં કહ્યા હતા. અલ્લાહે પોતાના ખલીલની દુઆ શબ્દે શબ્દ પૂર્ણ કરી દીધી, અને જ્યારે અલ્લાહે પોતાના અંતિમ પયગમ્બરને મુકર્રર કર્યા તો ફરમાવ્યું :

“અલ્લાહ તઆલાએ ઉમ્મીઓમાં એક ઉમ્મી રસૂલ મોકલ્યો જે તેમને અલ્લાહની આયતો સંભળાવે છે, તેમની નીતિ સુધારે છે અને

તેમને કિતાબ અને હિકમતનું શિક્ષણ આપે છે. એ રસૂલની પધરામણી પહેલાં ખલીલાખાદના રહેનારા ઘણી અધમતામાં સપડાએલા હતા.”

જે ગુણો હઝરત ઈબ્રાહીમે (અ.) પોતાની દુઆમાં કહયા હતા તેજ ગુણો અલ્લાહે અંતિમ પયગમ્બર (સલ.)ના વર્ણવ્યા છે. તો હુઝુરની પવિત્ર હસ્તી શું છે? હઝરત ખલીલની દુઆ છે. દિલ્હીના એક મસ્જીદ શાહરિ મવલાના રાસિખ કહે છે :

સમઝલેં દાહએ ખયરલ બરીયહ જહેઅમજદકો,

ઈસે મદજી, ખલીલુલ્લાહકી ઉન્કો દુઆ સમઝેં !

ખેર, સાહબ, હવે હઝરત મસીહની દુઆ પણ સાંભળો :

“વઘઝ કાલ ઇસિખન મર્યામા યા બની ઇસિરાહિલા ઇન્ની રસૂલુલ્લાહિ ઇલિયકુમ મુસદ્દિકલ લિમા બયના યદૈયા મિનતતવરાતિ વ મુઅશિશરન ખેરેસૂલીન યાતી મિખ્યઅદી ઇસ્મિહુ અહમદ.”

અર્થાત : “હઝરત ઇસા ઇખ્તિ મરયમે પોતાની કવમને કહયું કે હે ઇસ્તિખલિના વંશજો ! હું અલ્લાહનો રસૂલ છું. તવરૈત જે મારા કરતાં પ્રથમ ઉતરી તેને સ્વીકારો છું અને (ભવિષ્યમાં) એક આવનાર રસૂલની ખૂશ-ખબર આપું છું, જેનું નામ અહમદ હશે.”

હવે એ સર્વનો સાર એ કે હઝરત ઇસા (અ.)ની એ ખૂશ ખબરે અને હઝરત ઇબ્રાહીમ (અ.)ની એ દુઆએ એક શિકલ (૩૫) ધારણ કરી લીધી હતી, અને એજ શિકલનું નામ અંતિમ પયગમ્બર મુહમ્મદ (સ.) છે.

નબીઓ અને હકીમોમાં તફાવત

આ વાત તો વચ્ચે આવી ગઈ હતી નિકર હું તો એ વીનવી રહ્યો હતો, કે તમારા હકીમો ફિલસોફોની પાસે તો માત્ર ધારણ

અને અનુભવ છે, પરંતુ નખીઓ (અલયહિસ્સલામ)ની પાસે નિરિક્ષણ અને પ્રત્યક્ષ ખાત્રી છે. તેમનો આદેશ સત્ય છે અને ફિલોસોફરની વાણી ફક્ત અનુમાન છે અને અનુમાન પણ શંકાશીલ; એમ સમજી શ્યો, કે આંધળા અને બહેરાનું એક ટોળું છે, કે જેઓ આંખોવાળા અને કાનોવાળાને મુકાબલો કરવાની નિષ્ફળ કોશિશ કરી રહ્યા છે અને તમારા જેવા મૂર્ખાઓ એ આંધળા બહેરાઓનું અનુકરણ કરે છે. અક્ષાહે એ બંને ટોળાઓને કેવી સારી ઉપમા આપી છે! અક્ષાહપાક ફરમાવે છે :

“બન્ને પક્ષોની ઉપમા એવી છે કે જેવા આંધળા અને બહેરા, આંખોવાળા અને સાંભળનારા શું એ બન્ને પક્ષો બરાબર છે ? શું તમને સમજ નથી?”

મારા મિત્રો, એજ બાબત તરફ અક્ષાહે “વનજન”ની સુરતમાં ઇશારો કર્યો છે. અક્ષાહ ફરમાવે છે: “શું અમારા પયગમ્બર સાથે તેની આંખો દેખી વસ્તુ માટે ઝગડો કરો છો ? તમે એક વસ્તુ જોઈ નથી, તેણે જોઈ છે. તમે એનાથી ઝગડો કરો છો?” જેનો ભાવાર્થ એ છે કે પોતાની અટકળ અને અનુમાન વડે નિરિક્ષણને હાર આપવા ઇચ્છો છો.

નખીએ કરીમ (સ૦)નાં નિરિક્ષણો

તેઓ કહે છે “સાત આસ્માન છે. હું દરેક આસ્માન પર ગયો છું. દરેક આસ્માન પર મેં વિવિધ પયગમ્બરો (અ.) સાથે મુલાકાતો કરી.” તમે કહો છો આસ્માન કોઈ વસ્તુ નથી. એ તો માત્ર દ્રષ્ટિસિમા છે. તેઓ કહે છે કે “જન્મત અને દોઝખની હસ્તી છે.”

તમે કહો છો “ જન્મત દોઝખ કોઈ વસ્તુ નથી. તેઓ કહે છે કે “ મરવા પછી બીજી વારનું જીવન જીવવું છે. મરવા પછી બરઝખ જગતમાં મુનકર નકીરથી સવાલ જવાબ થાય છે.” તમે કહો છો કે એ ખોટું છે, મર્થા પછી ન આત્મા બાકી રહે છે, ન શરીર બાકી. તેઓ કહે છે “ હું મારી સગી આંખે જોઈ રહ્યો છું કે અમુક માણસ અઝાબમાં સપડાયેલો છે. વળી હું એ પણ જોઈ રહ્યો છું કે જાફર, જેમના હાથે લડાઈમાં કપાઈ ગયા હતા, અલ્લાહે તેમને બે પાંખો અર્પણ કરી છે અને તેઓ ફરિસ્તાઓ સાથે ઉડી રહ્યા છે. તેઓ કહે છે:

“અમારી કૌમને એ પયગામ પહોંચાડી દો કે અમેએ અમારા રખથી મુલાકાત કરી લીધી. તે અમારાથી પ્રસન્ન થઈ ગયો અને અમે તેનાથી પ્રસન્ન છીએ.” તેઓ (સ.) હઝરત જાબિરને દર્શાવે છે: “ તારા બાપને અલ્લાહે પડદા વગર હાઝર થવાની તક આપી અને તેને તેની ઈચ્છા પૂર્ણતામાં આવી, તો તેણે વીનવ્યું કે મને એક વાર ફરી દુન્યામાં મોકલો કે, ફરી આપ પરથી નિહાવર થઈ જઈ અને એક વાર ફરી શહાદતની મઝા ચાખી આવું.” હુકમ થયો કે “અબ્દુલ્લાહ, એમ ન થશે. અમે કોઈને જગતમાંથી ઉઠાવી લીધા પછી બીજી વાર નથી મોકલતા.”

અબ્દુલ્લાહ ઈબ્નિ રવાહા વિશે દર્શાવવામાં આવે છે: “ફરિસ્તાઓ એના આત્માને જે તપ્ત પર લઈ જતા હતા તેનો એક પાયો નમેલો છે. એનું કારણ એ છે કે જ્યારે યુધ્ધમાં એણે ઝડો લીધેલો ત્યારે એના દિલમાં કોઈ અવાસ્તવિક શંકા પેડી હતી, જેના લીધે એ વર્તન આદરવામાં આવ્યું છે.” એઓ કહે છે કે “ હું એક માણસને

જન્મતમાં જોઈને આવ્યો છું કે તે નિશ્ચિત બની જન્મતમાં આગોટતો હતો. મેં જીવ્યાઈલ (અલથ.)ને પૂછ્યું: “એ કોણ માણસ છે જે જન્મતના ફર્શ પર બેઠેકરી અને આનંદ સહિત કરવટો બદલી રહ્યો છે?” જીવ્યાઈલે (અ.) મને કહ્યું “એ માણસે માર્ગમાંથી કાંટાવાળા ઝાડને કાપી ફેંકી દીધું હતું. એ ઝાડથી વટેમાર્ગીઓને ઘણું દુઃખ થતું. દરેક માણસની ટોપી પાછડી કાંટાઓમાં ભેરવાઈ જતાં. એ માણસે રાહદારીઓનું દુઃખ ટાળ્યું, તેથી એને આ બદલો આપવામાં આવ્યો છે.” તેઓ (સ.) કહે છે કે “ચાડીઆઓના જડાં ચીરવામાં આવે છે. ફરિશ્તાઓ આવી વળેલી સીખો નાખી એક તરફનો જડો ચીરે છે અને જ્યારે તેઓ બીજો જડો ચીરે છે, ત્યારે પહેલો ઠીક થઈ જાય છે. એ ચુગલખોર એ પ્રમાણે અઝાપમાં સપડાએલો છે.” એઓ (સ.) કહે છે કે “વ્યાજખોર એક લોહીની નહેરમાં કુપકાઓ ખાઈ રહ્યો છે. જ્યારે તે કિનારે પહોંચે છે તો ફરિશ્તાઓ તેના મ્હોં પર પથર વરસાવી તેને લોહીની નહેરમાં ફરીને જવાની ફર્જ પાડે છે.” તેઓ (સ.) દર્શાવે છે કે “વ્યભિચારી પુરૂષો અને વ્યભિચારી સ્ત્રીઓ પર અગ્નિની ભઠ્ઠીમાં અઝાપ થઈ રહ્યો છે.” તમે એ સર્વે વાતો પર હસો છો અને કહો છો કે જ્યારે આત્માજી બાકી રહેતો નથી અને દેહ માટી ભેગો થઈ જાય છે, તો એ અઝાપ અને સવાબ કોને મળે છે? કેન્ટ તો એ પ્રકારના જીવનનો જ ઇન્કાર કરે છે અને નેટશા બીજી ઝિંદગીને માનતો જ નથી અને મનુજી મહારાજ તો વિવિધ ખોળીયામાં જીવન લેવાનો ફતવો આપે છે અને બુકરાત તો આજ દુન્યાને જન્મત દોઝખ કહે છે અને ધનાયતુલા મશરેફી તો અંગ્રેજોને જન્મતી કહે છે. કારણ કે તેઓ જગતમાં દરેક પ્રકારના

સુખ આનંદ ભોગવે છે. હવે હું તમને પુછું છું કે તમારી પાસે હાસ્યજનક ધારણાઓ છે અને અલ્લાહના પયગમ્બર (સ.)ની પાસે પ્રત્યક્ષ જોએલી બાબતો છે. ત્યારે તમારા કેન્ટ કે ન્યુટનની વાત મનાય કે મુહમ્મદર્સલુલાહ (સલ.)ના વચન મનાય ?

ખરી રીતે, હું તો વીનવીશ કે અલ્લાહના પયગમ્બર (સ.) જે નિશ્ચયની સાથે ભૂતકાળના બનાવોનું વર્ણન કરે છે તેવાજ વિશ્વાસ અને ખાત્રી સહિત ભવિષ્યના બનાવો પણ બયાન કરે છે.

જગતનો ઇતિહાસ

આજકાલ યુરોપ અને તેના અંધઅનુકરણ કરનારાઓને એ પર ઘણો ગર્વ છે કે તેમણે સાત આઠ હજાર વર્ષનો ઇતિહાસ તૈયાર કરી લીધો છે, કિંવા જે કાળમાં ઇતિહાસ-લેખનની કળા દુન્યામાં ન હતી તે કાળનો ઇતિહાસ પણ યુરોપના બુદ્ધિમાનોએ તૈયાર કર્યો છે. પરંતુ એ ઇતિહાસની રચના જે પ્રમાણે થઈ છે અને જે ભાગણી હેઠળ એ ઇતિહાસો રચાયા છે તે ઝાહેરજ છે. ખીજી બાબતોને લો જવા દો, હિન્દુસ્તાનનો ઇતિહાસ અને ખાસ કરીને મુસલમાનોના શાસન-કાળનો ઇતિહાસ જે પ્રમાણે રચ્યો છે તેની કથની તો ઘણીજ કંડણ છે. એજ ઇતિહાસોનો ચમત્કાર છે કે હિન્દુસ્તાનથી કુસંપ અને પરસ્પરનો અવિશ્વાસ નાશ પામવાનું નામ લેતો નથી. મુસલમાનોના ઇતિહાસને એવો બગાડવામાં આવ્યો છે કે મુસલમાનોને તેનું ખંડન કરતાં કરતાં નાકે દમ આવ્યો છે, પરંતુ હિન્દુઓનો વિશ્વાસ કેમે કરી પ્રાપ્ત થતો નથી. અત્યાચારોની કલ્પિત કથાઓ અને ખુની દાસ્તાનોની ખરમાદ એટલી છે કે એક હિન્દુ જ્યારે એ ઇતિહાસોને વાંચે છે

ત્યારે તેની આંખોમાં ભોહી તરી આવે છે. એજ પ્રમાણે હિન્દુઓના દેવદ્રોહ, નિમક હરામી અને બેવશાઇના કેટલાયે કથનો એ ઇતિહાસોમાં લખાયલા છે કે જ્યારે મુસલમાન એને વાંચે છે ત્યારે તે સમજે છે કે મારો અને મારી સત્તાનો મહાન દુશ્મન હિન્દુઓ જોવા કોઈ નથી. એ હાલહવાલ તો હિન્દુસ્તાનના ઇતિહાસના છે કે જ્યારે ઇતિહાસ લખવાની કળા પ્રચલિત થઈ ગઈ હતી. રહ્યો તે કાળ કે જ્યારે ઇતિહાસ-કળાજ હસ્તી ધરાવતી ન હતી. તે ઝમાનાના ઇતિહાસના આધાર પણ જુદી કલ્પના-ધારણ અને અટકળો છે. આપ જાણો છો યુરોપે ઇતિહાસ કેવી રીતે રચ્યો છે? કોઈ કષ્ટસ્થાન ખોદી નાખી તેમાંથી કંઈ શીલાલેખ મળી આવ્યા. નાલંદાની ઝમીન ખોદીને તે સમયની કોઈ ઇમારત કાઢી લીધી; ત્યાંથી કંઈ માટીના વાસણો મળી ગયા, કંઈ સિક્કા મળી ગયા કે એમનો ઇતિહાસ તૈયાર થઈ ગયો : અર્થાત આજથી એ હજાર વર્ષ પૂર્વે ગયામાં માટીના વાસણ સરસ બનતા હતા ! મિસરની કબ્રો ખોદી નાખી અને મિસરના ફેરો અને મરામિસાનો ઇતિહાસ ઘડી લીધો ! દુકમાં યુરોપના સર્વ ઇતિહાસ કાં તો કષ્ટસ્થાન ઉપર અવલંબિત છે કાંતો નાલંદા અને ટેકસાલીઆના ખોદકામ પરથી રચવામાં આવ્યો છે; કાં તો બાબીલોન અને ઇરાકની ઝમીનો ઉપરથી તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે, કાં તો સાયન્સના કેટલાક સિદ્ધાંતોના આધારે એ ઇતિહાસનો પાયો નંખાયો છે. સારાંશ, ગર્વ-તુલ્ય સંપુર્ણ ઇતિહાસ એ પાત્ર નથી કે કોઈ સત્યવાદી અને સદ્વિચારશીલ પુરૂષ એ ઉપર વિશ્વાસ મુકી સકે. કહેવામાં તો એ ઇતિહાસ છે અને યુરોપનો મહા ઉપકાર છે કે તેણે એવા કાળનો ઇતિહાસ રચ્યો કે જે કાળમાં કોઈ ઇતિહાસ લખવાની કળાનો

રિવાજ ન હતો; પરંતુ એ ઇતિહાસમાં છે શું ? બહુ બહુ તો જૂતકાળના અમુક બનાવો નોંધાયા છે.

પયગમ્બરોનો ઇતિહાસ

આ ઇતિહાસના મુકાબલામાં તે બનાવો—કે જે પયગમ્બરો (અ.)એ વર્ણવ્યા છે—માત્ર જૂતકાળનાજ નહિં બલકે ભવિષ્યના પણ છે. આપનું યૂરપ પ્રગતિમાન અને ગગનગામી હોવા છતાં ત્યાં લગી પહોંચી શક્યું નથી. એને તે ઘટનાઓની હવા સુધ્ધાં સ્પર્શી નથી જ્યાં નખિયો (અ.)ની દૃષ્ટિ પહોંચી શકી છે. તમે તો હજી જડવાદમાંજ પૂરી પ્રગતિ કરી નથી, જડ-પદાર્થોમાં હજી કેટલી શક્તિઓ ગુપ્ત છે એ વાતની તમને ખબરજ ક્યાં છે ? ત્યાં લગી તો હજી તમારી બુદ્ધિ પહોંચી પણ નથી.

આત્મવાદ અને જડવાદ

સાહેબો ! જ્યારે જડવાદની પ્રગતિ પણ આજ લગી અપૂર્ણ રહી છે તો પછી એ જડવાદીઓના આત્મવાદ પ્રત્યેનું જ્ઞાન કેટલું હોઈ શકે છે ? એ તો પયગમ્બરો (અ.)નું કામ છે. પ્રથમ તો જડવાદીઓ અને જડવાદના ઉપાસકોને આત્મવાદ પ્રત્યે કંઈ રસજ નથી અને થોડો ઘણો રસ હોય તોય શું ! એમને શું ધૂળ મળવાની હતી ? આત્મ-જગત તો ઘણું દૂર રહ્યું; તેઓ તો એ આત્માનો પણ નિકાલ નહિં કરી શક્યા જે એમના જડ-દેહમાં લાંબા અરસા લગી બધન-મુક્ત રહે છે. જ્યારે એમની બુદ્ધિ આત્માને સમજવામાં નિરૂપાય થઈ ગઈ તો તેમણે એમ કહી પીછો છોડાવ્યો કે, આત્મા જેવી કોઈ વસ્તુ નથી, એ તો લોહીના પરિભ્રમણનું નામજ આત્મા છે !

સાહબો! એ કામ તો કેવળ નખીઓ (અ.)નું જ છે. તેઓ આત્મવાદ પર સંપૂર્ણ કાબૂ ધરાવે છે. અને જડવાદ જો કે તેમના કાર્યક્રમની બહાર છે અને તે પ્રત્યે તેમની કંઈએ વલણ નથી; તેઓની અહિરાત મુજબ: “તમારી દુન્યાની વાતો તમે મારાથી વધુ જાણો છો.” એમ હોવા છતાં જડવાદ પ્રત્યેનું તેમનું જ્ઞાન જડવાદના એ ઉપાસકો કરતાંય ઘણું વધારે છે. ઇતિહાસના વિષયને જ લો ને! તમારા ઇતિહાસમાં કેવળ ભૂતકાળનો જ સમાવેશ છે અને તે પણ માત્ર કલ્પિત જ! પરંતુ નખીઓ (અ.)ના ઇતિહાસમાં જેમ ભૂતકાળનો સમાવેશ છે તેમ ભવિષ્યનો પણ સમાવેશ છે. ચાલો ત્યારે તમે જ કહો, હું તમને કઈ ઘટનાઓ સંભળાવું? ભૂત કે ભવિષ્યની? શું તમને એ દર્શાવું કે કયામતના દિવસે સૌ પહેલાં અલ્લાહ મુસલમાનો સાથે શું વાતો કરશે? ચા તમને એ દર્શાવું કે, સૌથી છેલ્લો જે માણસ જહન્નમમાંથી નીકળી જન્મતમાં જશે તેની સાથે કેવું વર્તન દાખવવામાં આવશે? હશે, એ પણ જવા દો. જ્યારે જન્મતવાસીઓ અને નર્કવાસીઓ વચ્ચે મુલાકાત થશે ત્યારે તેમની વચ્ચે શી વાતચીત થશે, એ હું તમને કહું? શું તમે એ સાંભળવા માંગો છો કે જે મુસલમાન દોષખમાં હશે તેને જ્યારે જન્મતવાસી મુસલમાન જશે તો શું કહેશે? તેને શા ઉત્તર આવશે? બોલો ભાઈઓ! તમારે શું સાંભળવું છે? તમે કહો તો એ દર્શાવું કે જ્યારે તંમો કબ્રોમાંથી ઉઠશે તો શું કહેતા ઉઠશે? કેહતા હો તો તે માણસનો ફિરસો સંભળાવું જેને ફરિસ્તા દોષખમાં લઈ જતા હશે. હજરત આદમ (અ.) નખીએ કરીમ (સ)નું ધ્યાન ખેંચી તેની શિક્ષણત કરાવશે? તમે કહો તો દોષખીઓની માંડિમાંહેની “નુતુ મેમે”ની વાતો સંભળાવું!

આદમની અવલાદની ઉત્પત્તિ

તમો જેટલાય અહિં બેઠા છો તે સઘળાને અલ્લાહે મિસાક-દિને પયદા કરી તમારા મહાન બાપ સમક્ષ પેશ કર્યા હતા. એ વાત તમે જાણો છો તે સમસ્ત માનવ-જગત કે જે આદમના વંશથી પયદા થનાર હવું તેને અલ્લાહે પયદા કરી આદમ (અ.)ની રૂબરૂ હાજિર કર્યું. તે વેળા ન્હાની ન્હાની કીડીઓની જેમ તમો તમારા બાપની સમક્ષ ઉભરાયલા હતા અને તેજ વેળા દોઝખવાસીઓ અને જન્નતવાસીઓનો બેદ પણુ દર્શાવી દીધો હતો. તમારા પિતાને દેખાડી દેવામાં આવ્યું હતું કે તારી અવલાદમાંથી આ લોકો દોઝખમાં જશે અને આ જન્નતમાં. ડાબી તરફ દોઝખવાસીઓ અને જમણી તરફ જન્નતવાસીઓ હતા. તમારા મહૂંમ પિતા દોઝખવાસી અવલાદને નિહાળી ઝાર ઝાર રડતા હતા, જન્નતીઓને જોઈ આનંદિત થતા હતા. અલ્લાહપાકે તે વેળા તમારા પિતાને ઉદ્દેશીને કહ્યું :

“ખુદાને જન્નતવાસીઓને જન્નતમાં મોકલવાની ન કંઈ પરવા છે, ન દોઝખીઓને દોઝખમાં મોકલવાની દરકાર છે. નતો એ મામલામાં દર્મિયાનગીરી કરવાનો કોઈને અધિકાર છે.” તમને એ યાદ હશે કે તમારા વાલિદ મહૂંમ પોતાના સંતાનોને નિહાળી રહ્યા હતા ત્યારે તેમણે એક માણસ વિંદ પૂછ્યું : ‘હે અલ્લાહ ! આ કોણ છે ?’ દર્શાવવામાં આવ્યું કે : “એનું નામ દાવૂદ હશે અને તે પયગમ્બર થશે.” તમારા પિતાએ પૂછ્યું : “મહારા એ બાગકની ઉંમર કેટલી હશે ?” ઉત્તર મળ્યો : “એની ઉંમર સાઠ વરસની હશે.” ફરી તેમણે પ્રશ્ન કર્યો : “મહાહી ! મહારી ઉંમર કેટલી હશે ?” ઉત્તર મળ્યો : “તમારી ઉંમર એક હજાર વર્ષની થશે. એ સાંભળી આદમ (અ.)

બોલ્યા: “હે અલ્લાહ ! મહારી ઉમરમાંથી ચાલીસ વર્ષ હું મહારા એ પુત્ર દાવૂદને આપું છું. એની ઉમર પૂરા સો વર્ષની કરી દે.” આદમની એ ભેટનો સ્વીકાર થયો.

જ્યારે હઝરત આદમ (અ.)ની વફાતનો અવસર આવ્યો ત્યારે મલિકુલમવત ચાલીસ વર્ષ પહેલાં પ્રાણ હરવા આવ્યા. હઝરત આદમે (અ.) કહ્યું: “હે મલિકુલમવત ! હજી મહારા જીવનના ચાલીસ વર્ષ બાકી છે.” મલિકુલ મવતે કહ્યું: “જનાબ ! એ વર્ષો તો આપ હઝરત દાવૂદને અર્પણ કરી ચૂક્યા છો. પણ આદમ ઇન્કાર કરી બોલ્યા.” “મહેને તો એવું કાંઈ યાદ નથી.” જો કે તે પછી હઝરત આદમ (અ.)ની વય સંપૂર્ણ બનાવી દેવામાં આવી અને હઝરત દાવૂદને પણ પૂરાં સો વર્ષ અર્પણ કરવામાં આવ્યાં પણ ઇશાદ થયો. “આદમ ભૂલી ગયો. એમ એની અવલાદ પણ ભૂલી જશે. ભવિષ્યમાં લેણું દેણું પ્રસંગે લખાણ કરી લેવામાં આવે.”

કુર્આનનું કર્મ નિયમન

કુર્આન શરીફમાં પુરું એક પ્રકરણ છે જેમાં દેવાનું ખાતુ માંડી આપવાની રીત અને પુરાવાની પદ્ધતિને વિગતવાર વર્ણવવામાં આવી છે. એજ પ્રકરણમાં કપ્ઝાગીરો પર વિવરણ કર્યું છે, પણ એને હું છોડી દઉં છું. એ ભયે કે કદાચ તમે એ ન કહેવા માંડી પડો કે વાઅઝમાં લેણુંદેણું, અઝી લેખન અને ખાતા પાડવાનું વિવેચન ક્યાંથી આવી ગયું ? તમે તો એમજ સમજો છો કે કુર્આનમાં માત્ર રોઝા નમાઝનીજ વાતો છે. કુર્આનમાં રાજકીય અને અર્થશાસ્ત્રની વાતો ક્યાંથી આવી. કુર્આન કહે છે:

“યા અધ્યુહલ્લઝીન આમનૂ ઇઝા તદાયનતુમ મિદ્યનિન ઇલા અઝલિન મુસમ્મન ફકતુખૂહ.”

અર્થાત્: “હે મુસલમાનો ! બ્યારે તમે પરસ્પર કર્ઝનું લેણદેણ કરો ત્યારે કાગળ લખી આપ્યા કરો.”

દાવૂદ અને આદમ

બ્યાં લગી આ ઘટના સાથે સંબંધ હતો તેનું તો મ્હેં તમારી સમક્ષ વર્ણન કરી દીધું.

પરંતુ એ વાત પણ તમે જાણો છો કે હઝરત આદમે (અ.) પોતાના સંઘના સંતાનોમાં હઝરત દાવૂદને એ અધિકાર કેમ આપ્યો અને પોતાની ઉંમરનો એક ભાગ તેમને કેમ અર્પણ કર્યો ? એક પિતૃત્વ અને નુયુજ્વતનો સંબંધ તો હતોજ, પણ એક સંબંધ બીજોય હતો. હઝરત આદમ અને દાવૂદ ઉભયનું એકજ પ્રકારની ભૂલના ભોગ થવું, એ ભૂલના કારણે લાંબા સમય લગી વિલાપ કલ્પાંત કર્યા પછી માશીની ઝાહિરાત થવી, ભૂલ અને તેનો સ્વીકાર, પશ્ચાતાપ અને માશીની ઝાહિરાત. એ તે ખાસ સમાનતા છે, જે હઝરત દાવૂદના જીવનમાં ખાસ કરીને મળી આવે છે. હઝરત આદમ (અ.)ની ભૂલ તો પ્રખ્યાત છે. એ ભૂલ માટે જે શબ્દોમાં ખેદ અને પશ્ચાતાપ પ્રદર્શિત કરવામાં આવ્યો છે તે કુર્યાન જાણનાર સાદખોથી છુપો નહિ હોય. દર્શાવવામાં આવે છે:

“રખ્મના ઝલમના અનફ્રસના વ ઇનિ લમ તગદિર લના વ તરહમના લનફ્રનન્ના મિનલ ખાસિરીન.”

અર્થાતઃ હે અમારા રખ ! અમે અમારા આત્મા ઉપર ઝુલ્મ કર્યો છે, જો તું અમારા ઉપર દયા ન કરશે અને અમારા પાપોની ક્ષમા ન આપશે તો અમે સપ્ત તોટામાં રહીશું” .

હવે જે શબ્દોમાં માણીની આહિરાત થઈ તે પણ સાંભળી લો:

“સુમ્મજ તપ્પાહુ રખ્ખુહુ ક્તાપ્પા અલહિ વહુદા !”

“ફરી તેના રખે તેની તવપ્પા કુખ્ખૂલ કરી લીધી. તેને પસંદગી પામેલ બનાવ્યો અને સત્ય માર્ગ—દર્શક બનાવ્યો.”

તેઓ એ “સમજી ગયા કે તેમને કસોટીમાં ઉતારવામાં આવ્યા છે, તેમણે પોતાના રખથી ક્ષમા યાચી અને સિજદામાં પડ્યા અને ખુદા તરફથી રજુ થયા.”

ભૂલની ક્ષમા અપાયા પછી દર્શાવવામાં આવે છે:

“ફગફિરના લહુ આલિકા વ ઇન્ના લહુ ઇનદના લઝુદ્દા વ હુસ્ના મઆપ !”

“અમે દાવૂદને ક્ષમા આપી અને દાવૂદ અમારી દ્રષ્ટિમાં મર્તબાવાળા અને ઉચ્ચ સ્થાનના ધણી છે.”

આદમને ફરિશ્તાઓનું સિજદો કરવું

સાહબો ! ભૂતકાળની ઘટનાઓ અને ભવિષ્યના ઇતિહાસની એક ઘટના એ પણ છે કે હઝરત આદમ (અ.)—જેમને પયદા કરવાની આહિરાત અગાઉ થઈ ચૂકી હતી—સમક્ષ ફરિશ્તાઓ પાસે સિજદો કરાવ્યો. સમસ્ત સૃષ્ટિમાં એ વેળા શ્રેષ્ઠ સર્જન ફરિશ્તાઓજ હતા. તેમને કહેવામાં આવ્યું:

“ઉસ્તુદ્લિ આદમ” (આદમને સિજદો કરો) એ સિજદાનો હેતુ જો કે હઝરત આદમની મહત્તા અને અદલાહના પ્રતિનિધિની

મોટાઈની ઝાહિરાત બતાવાય છે, પણ મોટી વાત એ છે કે હઝરત આદમની સામે ફરિસ્તાઓ પાસે સિજદો કરાવ્યા પછી આદમ (અ.)ની અવલાદને ખુદા સિવાય કોઈની સામે માથું નમાવી સિજદો કરાવવાનો અવકાશજ બાકી ન રહે, અને આદમના વંશજોએ આમતને લક્ષમાં રાખે કે અમે તે પિતાના સંતાનો છીએ જેની સામે ખુદાની સર્વોત્તમ સૃષ્ટિ (ફરિસ્તા) સિજદો કરી ચૂકી છે. હવે અમારે ખુદા સિવાય કોઈ સામે ન નમવું જોઈએ. જે હઝરત અબ્રહિમ (અ.) પણ (મઆઝઘાહ) કોઈ ઈન્સાનને પોતાને સિજદો કરવાનું કહે તો તે તેને ચોકખો જવાબ આપી દે: “આપ તો મહારા વાલિદને સિજદો કરી ચૂક્યા છો. હું તેજ પિતાનો પુત્ર છું. હું આપને કેવી રીતે સિજદો કરી શકું?” જ્યારે ફરિસ્તાઓજ એ લાયક નથી કે તેમને સિજદો કરી શકાય, તો બીજી સૃષ્ટિ ક્યારે એ પાત્ર છે કે તેની સામે માનવ સિર જુકાવે?

સિજદો કે વફાદારીનું વચન

બાઈઓ! જેને સિજદો કહેવામાં આવે છે તે આજકાલની ખાસ બાબામાં વફાદારીનું વચન છે. સત્ય વાત એ છે કે હઝરત આદમ (અ.)ને પયદા કર્યા અને ખલીફા બનાવ્યા પછી સૃષ્ટિની શ્રેષ્ઠ વ્યક્તિઓને કહેવામાં આવ્યું કે આદમની સામે વફાદારીનું વચન આપો. જ્યારે ખુદાની શ્રેષ્ઠ પ્રજાએ વચન આપ્યાં, અને હરતા-કર્તાઓએ તામેદારી કબૂલ કરી તો એ પછી કોની શક્તિ છે કે કોઈ વ્યક્તિ માથું ઉંચું કરી શકે? એ વફાદારીના વચનનાજ પરિણામ છે કે મનુષ્ય સૃષ્ટિના આજુ પરમાજુ મુઘ્ધાં પર સત્તા ચલાવે છે. હમણાં જે હું પ્રાણી અને વનસ્પતિને તામે અને વશ કરવા તથા આકાશ-ગંગત

અને પૃથ્વી-જગતની સેવાઓનું વર્ણન કરી આવ્યો છું તે શું છે ? એજ વફાદારીના વચનનું પરિણામ છે. ફરિસ્તાઓ પણ એ ધનિસાની સેવાઓમાં સૃષ્ટિના બીજા ભાગો અને બીજી વ્યક્તિઓ સાથે સામેલ છે. સુરએ વન્નાજિઆતમાં એ સેવા કરનારા ફરિસ્તાઓને “મુદ્દિખિરતિ અમરા”થી ઉદેશ્યા છે.

“ફલમુદ્દિખિરતિ અમરા” (અર્થાત) “ખુદાના હુકમથી સૃષ્ટિ (મખ્લુક)ના કામો કાઢે છે.”

કુર્આની આયતોને લક્ષમાં રાખતાં એમ જણાય છે કે કાર્યોની-ચિંતા સામાન્ય છે જેમાં ઇસ્તિગદાર પણ સામેલ છે. અલબત્ત, એ અવશ્ય છે કે મુસલમાનો માટે ઇસ્તિગદાર (ગુનાહોની માફી માટે દુઆ) કરવું તે ખાસ ફરિસ્તાઓના હવાલે છે કે જે અર્શ ઇલાહીના ઉઠાવનારા છે અથવા અર્શ ઇલાહીની આસપાસ રહે છે. એ વિષે સુરેમોમિનમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે:

(આ તે દુઆ છે જે ખાસ ફરિસ્તાઓ મુસલમાનો માટે કરે છે)
 “હે અલ્લાહ ! તારી રહમત અને તારું જ્ઞાન તો દરેક વસ્તુથી વધુ બહોળું છે. જે બંદાઓ તારી તરફ રૂબરૂ થાય છે અને તારે માર્ગે ચાલે છે. તેમના પાપોની ક્ષમા આપ, અને તેમને દોઝખથી બચાવી લે. હે અલ્લાહ ! એ લોકોને જન્મતમાં દાખલ કર, જે જન્મતનો મુસલમાનોથી વાયદો કર્યો છે, તેમાં તેમને દાખલ કરી દો, અને લેમની અવલાદ અને તેમના બાપદાદા જેઓ નેક છે તેઓ સૌને જન્મતમાં દાખલ કરી દો, અને તેમને દરેક પ્રકારની ખુરાઈઓથી બચાવી લે, જેને આપે કયામતના દિવસે ખુરાઈથી બચાવી લીધો તેના ઉપર તારી અનહદ રહમત અને બેહદ કૃપા થઈ.” કોઈ પણ

મુસલમાનનું અગ્રાબથી બચી જન્મતમાં દ્વાપલ થઈ જવું મહાન ફતેહ છે.

મીસાક-દિનના બે કરારનામા

ભાઈઓ ! ઇસ્લામી લીટરેચરની ખોટ નથી પણ અફસોસ, ખયાન કરનારા નથી. એ જાહિલ અને ક્રિસ્ટા કહાણીઓ વદનારા મવલ્વીઓને ખુદા પૂછે. એઓએ તમારા રસ અને રચી બગાડી દીધાં છે. હું સત્ય કહું છું. જો તમને ઈસ્મદાર માણસોની સંગત પ્રાપ્ત થાય, અને તમને કુર્યાન અને હદીસમાં રસ પડે તો તમે જોઈ શકો કે અલ્લાહની વાણી અને તેના પવિત્ર પયગમ્બરના ઉપદેશમાં કેટલા સત્યો અને રહસ્યો સમાયલા છે. જો શરીર માંદું થાય છે તો ઉત્તમ તબીબની શોધ કરો છો, ડોક્ટર અનસારી અને હકીમ અખંડુલવહહામ સાહબ જેઓ અનુભવી તબીબો છે તેમની પાસે જાઓ છો અને કહો છો કે “અનુભવી વૈદની હાથે મવત થાય તે ઉંટ વૈદની આરોગ્યતા કરતા સારું છે.” કોઈ ફેરીઆ દવા વેચનાર કે જે પેટી બગલમાં દવાવી ફરે છે તેને તમે નાહી બતાવતા નથી; પરંતુ જ્યાં આત્માના ઇલાજની વાત હોય છે ત્યાં તો તમે સાચા મૌલવીઓને છોડી પેટ-ભર્યા ખાઝારી-ક્રીસ્ટા કહાણી કહેનારાઓ પર કેમ ભરોસો કરી લો છો ? હવે તમેજ દર્શાવો કે એ ભૂત અને ભવિષ્યકાળનો ઇતિહાસ કે જે નબીએ કરીમ (સ.) દ્વારા રચાયો છે, અને જેના આધારેનું મૂળ ખાત્રી ઉપર છે, અનુમાન અને શંકા નથી, તે તમને સંભળાવવાનું શરૂ કરવામાં આવે તો શું એ હારમાળા પૂર્ણ થઈ શકે છે ? મારી અને તમારી ઉમર સમાપ્ત થઈ જશે પણ એ ઇતિહાસમાં એક પૃષ્ઠ પણ પૂર્ણ થઈ શકતું નથી. ખેર હવે વાત વચ્ચે આવી ગઈ

છે, તો એક વાત વધુ વિનવું છું. તમે જાણો છો મિસાક-દિનની પ્રભાતે એ કરારનામા ઘડાયા હતા? એક ઉપર તો સમસ્ત મનુષ્ય-જાતિ પાસે સહીઓ લેવામાં આવી હતી, અને બીજા ઉપર તે સાહ્યોની સહીઓ લેવાઈ હતી કે જેઓ જગતમાં પયગમ્બર બની આવનાર હતા. તમને કદાચ તમારું કરારનામું યાદ હશે.

અલસ્તુ બિરબિજકુમ ? કાલુ : “બલા !”

તમારો ઇક્રાર દરેક વ્યક્તિ જાણે છે અને હવે તો તમારાથી સાંભળી સાંભળી કાફિરો પણ જાણી ગયા છે, એટલે કે કુદરતની જીભે તમારા આત્માઓને ઉદ્દેશી કહ્યું હતું. “શું અમે તમારા રખ નથી?” અને તમે સર્વે ઉત્તરમાં એક સાથે કહ્યું હતું “એશક અમે આપની ખુદાઈનો સ્વીકાર અને ઇક્રાર કરીએ છીએ!” જ્યારે તમે ઇક્રાર કરી લીધો તો દર્શાવવામાં આવ્યું કે હવે તમે જગતમાંથી પાછા ફરી જ્યારે આવો તો એમ ન કહી દેશો કે અમને તો આપના રખ હોવાની ખબર નથી! જગતમાં તમારા આત્માને માટીનું કલોરાફામ સુંઘાડી મોકલવામાં આવ્યો છે. જે આત્માઓ નિર્બળ છે તે તો બીલકુલ મૈન સેવી બેદા, અને જેમના આત્માઓ બળવાન છે, તેઓને એ કરાર હજી લગી યાદ છે અને તેઓ બીજાઓને પણ યાદ દેવાડે છે.

અત્રે મોકલવાનો હેતુ માત્ર એટલોજ છે કે તમારી કસોટી થાય અને એ વાત પ્રસિધ્ધ કરાય કે આત્મવાદ લોકના વસનાર જડવાદ-લોકના બંધનોમાં સપડાઈને પણ અમારા કરારને યાદ રાખે છે. મૂળ વાત માત્ર એટલી છે, નિકર આપણને આ લોક સાથે શો સંબંધ? ન આપણે આ લોકના નિવાસી છીએ ન અત્રે અમારા રસનું કોઈ સાધન! આપણે તો આત્મ-લોકના રહેવાસીઓ છીએ. એક ખાસ

ઉદ્દેશ અને રહસ્ય હેઠળ આ જડ-જગતમાં આપણને મોકલવામાં આવ્યા છે, નિકર ક્યાં અમે અને ક્યાં એ જગત !

સાહ્યો ! અહીંયાનું આવવું તો એક ઉદ્દેશ અર્થે છે, નિકર અમને આ જગત સાથે શો સંબંધ ? વાત ફક્ત એટલી છે કે જે ઇકરાર મીસાક-દિને કર્યો હતો તેને આલોકમાં ભૂલવું નહિ, બદકે તેના ઉપર કાયમ રહેવું, તેથી દર્શાવવામાં આવે છે : “ધનિલ-લગ્નીના કાલુ રખ્યનઘાહુ સુમ્મસ તકામુ તતનઝઝનુ અલયહિમુલ મલાધકિતુ”- પ્રશ્ન અડગતાનો છે. કહેતાં તો “બલા અનતા રખ્યના ” સર્વે કહીને આવ્યા હતા, પણ આજે કોણ છે કે અડગતાનો પુરાવો આપે છે ?

“રખ” શબ્દની સામાન્યતા

માઈઓ ! ખુદાની ખુદાઈનો ઇકરાર અમારા કરારનામાં મવજુદ છે. એજ કારણ છે કે દરેક પયગમ્બરે પોતાના ઉપદેશમાં, પોતાના વિવેચનમાં પોતાની દુઆમાં એજ શબ્દને વારંવાર વાપર્યો છે. હઝરત આદમ (અ.)ની દુઆ તો મસ્દૂર છે :

રખ્યના ઝદમના અનક્રસના વ ધનિલમ તગદિરલના વ તરહમના લનકુનન્ના મિનલ ખાસિરીન અર્થાત : “ હે રખ ! અમે અમારા આત્માઓ પર ઝુલ્મ કર્યો છે અને જો તું અમને મારી ન આપે, અમારા પર કૃપા ન કરે તો અમે સખ્ત ખોટ પામનારા થઈ જશું.”

હઝરત તુહ (અ.) પોતાના ખુલ્લામાં કહે છે :

“હે મારી કૌમ ! હું કુમાર્ગી નથી. હું બંને જગતના રખનો રસૂલ છું અને તમને તમારા રખનો સંદેશ પહોંચાડવા આવ્યો છું. હું તમારો હિતેચ્છુ છું અને જે વાતો હું જાણું છું તે તમે નથી જાણતા.”

(સુ. ઇઅરાફ.)

હઝરત હદ (અ.) પોતાના એક ઉપદેશમાં કર્માવે છે :

ઉબલ્લિગુકુમ રિસાલાતિ રખ્ખિ વ અના લકુમ નાસિહુન અમીન.”
(સુ. ઇઅિરાફ.)

અર્થાત “ હું મારા રખ્ખનો સદેશ તમને પહોંચાડું છું. હું તમારો ખેરખ્ખવાહ છું અને અમાનતદાર છું. ”

સુરે હદમાં હઝરત હદ (અ.)ના એક વિવેચનનું વર્ણન છે, તેમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે : “ યા કવમિ સ્તગાફિર રખ્ખકુમ સુમ્મા તુખૂ ઇલિયહ. ”

અર્થાત-હે કૌમ ! તારા રખ્ખથી ક્ષમાની યાચના કર અને તેના તરફ ધ્યાન આપ.

એ ખુત્બો લગાર લાંબો છે. એની આયતો હું વધુ ટાંકતો નથી. હઝરત સાલિહ (અ.)ની વાણી પણ લગાર સાંભળિ:

“ લકદ, અખલગ તુકુમ રિસાલતા રખ્ખી વ નસહતુ લકુમ વલાકિદ્દા તુહિખ્ખુનન્નાસિહિન અર્થાત હું તમને મારા રખ્ખનો પયગામ પહોંચાડું છું, તમારી ખેરખ્ખવાહી કરું છું, પણ તમે ખેરખ્ખવાહોને પસંદ કરતા નથી.”
(જુઓ સુરે ઇઅિરાફ.)

હઝરત શુઅેય (અ.) પોતાનો બયાન આપે છે :

“ કદ જઅતકુમ બઅ્યનતિમિર્રખ્ખી ” અર્થાત હું તમારી પાસે પોતાના રખ્ખના તરફથી પ્રમાણો લઈને આવ્યો છું.

હઝરત લૂત (અ.) પોતાની એક ઝાહિરાતમાં દર્શાવે છે : “ વમા અસઅલુકુમ અલયહિ મિન અજરિન ઇનિ અજરિય ઇલિલા અલા રખ્ખિલ આલમીન. ”

અર્થાત હું તમારાથી બદલો નથી માંગતો, તે તો રખ્યુલ આલમીનના માથે છે. (સુરે શુઅરા પારા-૧૯).

જુઓ દરેક પયગમ્બર પોતાની દુઆમાં રખતું નામ લે છે કે જેથી મિસાક-દિને કરેલો ઇક્રાર યાદ પડે.

હઝરત ઇબ્રાહીમ અને ઇસ્માઈલ (અ.)ની દુઆ તો પ્રસિદ્ધ છે:

“રખ્ખના વળઅલના મુસ્લિમયને લકા. રખ્ખના તકબ્બિલ મિન્ના ઇન્નકા અનતરસમીઉલ અલીમ. (અર્થાત) હે અમારા રખ અમને મુસલમાન બનાવી દે—અને હે અમારા રખ! અમારી સેવાને કબૂલ કરી લે. બેશક! તું સાંભળનાર પણ છે અને જાણનાર પણ.

હઝરત ઇબ્રાહીમ અલયહિસ્સલામતું વિવાદતું વર્ણુન પણ કુર્આનમાં કરવામાં આવ્યું છે અને એ વાદવિવાદ એજ “રખ” શબ્દ પર થયો છે. એ માટે જુઓ તિલકર્ફસુલનો ખીજો રકુઅ. “વઇઝા સમિઉ”માં કવમ સાથે જે વાર્તાલાપ થયો છે ત્યાં પણ વારંવાર “હાઝા રખ્ખી” કહેવામાં આવ્યું છે. હઝરત ઝકરીયા (આ.)ની દુઆ જુઓ:

“રખ્ખ લા તઝરની ફરદન વઅનતા ખયરલ વારેસીન.”

“અર્થાત: હે રખ! મને તું અપુત્ર ન રાખ. તું તો સર્વે વારસોથી ઉત્તમ વારસ છે.”

હઝરત અય્યુબ (અ.)ની દુઆ સાંભળો :

“રખ્ખ ઇન્ની મસ્સનિય દુર્ઈ વ અનતા અરહમુર્રાહિમીન. (અર્થાત) હે રખ મને તો ખીમારી વળગીજ પડી અને તું સર્વ કૃપાળુઓથી ઉત્તમ કૃપાળુ છે.

હઝરત ઇબ્નાસ (અ.) પોતાના એક લેકચરમાં કહે છે:

“અતઃકૃત્વા અઅલન વ તઝરના અહસનલ ખાલિકીનલ્લાહુ રખ્ખકુમ વ રખ્ખા આખાધિકુમુલ અવ્વલીન.”

અર્થાત તમે અઅલ (એક મૂર્તિ)ની પૂજા કરો છો અને તે ‘રખ’ જે મારો, તમારો અને તમારા આપદાદાઓનો રખ છે, તેને છોડી બેઠા છો ?

હવે તો એ “અઅલ” મૂર્તિ પણ નીકળી આવી છે કે જેની એ લોકો પૂજા કરતા હતા !

હઝરત સુલયમાન (અલય.)ની દુઆ પણ જોઈ લ્યો : રખ્ખે-ગફિરલી વહુબલી મુલકલ્લા લાયમ્મગી લિઅહદીન મિમ્મઅદિહ.”

“હે રખ ! મને ક્ષમા કરો અને મને એવી ખાસ સલાતનત આપો કે જે મારા પછી કોઈ ખીજ માણસ મારે વાસ્તવિક ન હોય.”

હઝરત દાઉદ (અ.)ની દુઆ તો હું હમણાજ કહી ગયો છું. હઝરત મુસા (અ.) અને હારન (અ.)ની ઝાહેરાત પણ તમે જાણતાજ હશે :

“ઈન્ના રસુલો રખ્ખલ આલમીન.” અર્થાત હું બંને જગતના રખનો સ્વલ છું.

હઝરત મુસા (અ.) સાથે ફિરઓને એ “રખ” શબ્દ ઉપર પૂરો શાસ્ત્રાર્થ કર્યો અને બ્યારે વાદવિવાદમાં મુસા (અ.)ને હરાવી શક્યો નહિ તો તેમને જેલની ધમકી આપી. એ કમનસીબની સમજમાં “રખ્ખમુલ આલમીન”જ ન આવી શક્યો. જે નાલાયક પોતેજ “અના રખ્ખકુમુલ અઅલા”નો દાવેદાર હોય તે રખ્ખમુલ આલમીનને કેવી રીતે સમજી શકે ? હઝરત ઈસા (અ.)ની પણ દુઆ સાંભળી લો:

“રખના અનઝિલ અલયના માઈદિતમ્મિનરસમાઅ” (અર્થાત) હે અમારા રખ ! અમારા માટે આકાશમાંથી દસ્તરખવાન ઉતારો.”

હવે તો આપ લોકોની સમજમાં “અલસતુ” બિરખ્મિકુમ”ના નાદની મહત્તા પણ આવી ગઈ હશે. અંતિમ પયગમ્બર હઝરત મુહમ્મદ રસૂલુલ્લાહ (સ.)ની ઝાહેરાત પણ સાંભળી લો:

“અતુહાજ્જૂનના ફિલાહિ વડુવા રખના વ રખમુકુમ.”

અર્થાત: તમે મારાથી “રખ” વિષે વિવાદ કરો છો, જો કે તે તમારો પણ રખ છે અને મારો પણ રખ છે ?

જે રસૂલ અલાહના તરફથી નિર્માણ થઈને આવ્યો છે તેણે પોતાની દુઆ અને વિવેચનમાં સામાન્ય રીતે “રખ” શબ્દનો ઉપયોગ કર્યો છે અને એ દેખાડયું છે કે જીવનનો મૂળ ઉદ્દેશ ખુદાની ખુદાઈનો ઈકરાર છે. હવે આપની સમજમાં નકીરૈનના સવાલનો ઉકેલ પણ આવી ગયો હશે. જેઓના આત્મા બળવાન છે, અને જડવાદી જગતનો પ્રભાવ જેના પર પડતા નથી. તે આજે પણ ખુદાની ખુદાઈ પર માન્યતા રાખે છે અને તેઓ કબરમાં પણ ઈન્શાઅલ્લાહ એ પ્રશ્નનો ઉત્તર ધણીજ સહેલાઈથી આપી દેશે. પરંતુ જે અમાગીઆઓના આત્મા ઉપર જડવાદે સત્તા જમાવી છે. તેઓ આજે પણ પોતાના રખને ભૂલી ગયાં છે અને તેઓ કબરમાં પણ ભૂલી જઈ “હા હા! લા અદરી” “અફસોસ ! હું નથી જાણતો કે મારો રખ કોણ છે” એમજ કહેશે.

હઝરત યૂસુફનો કારાવાસ

આપ જાણો છો હઝરત યૂસુફ (અ.) પણ જેલમાં નંખાયા હતા, અને એ જેલ એમને રાજકીય મામલા માટે થઈ હતી. મિત્રી

ગવર્નમેન્ટે પોતાની પોલીસી માટે એક નિર્દોષ પરદેશીને બંધીખાને નાખ્યો હતો. હઝરત મુજદ્દિ અલ્લસાની (રહ.) પણ જ્વાલિયરના કિલ્લામાંજ જહાંગીરના હુકમથી કેદ ભોગવી આવ્યા હતા, અને હઝરત ઈમામ અય્યુ હનીફા (રહ.) જેમના આપણે મુકલ્લિદ છીએ તેમના ઇન્તિકાલ વિષેની વાત પણ પ્રસિધ્ધ છે કે તેઓ જેલમાંજ વફાત પામ્યા હતા અલ્લામહ સરખસી સાહબ મુહીત પણ બીચારા જેલ જઈ આવ્યા છે. ખેર, એ વાતને છોડો તે કયો યુગ છે જેમાં સત્યવાદી આલિમોને જેલ યાત્રાએ નહિ મોકલવામાં આવ્યા હોય? આજકાલ તો કાફિરોની સત્તા છે. મુસલમાન બાદશાહોના સમયમાં પણ આલિમોની સાથે કઈ સારી વર્તણૂક આદરવામાં આવતી? તે સમયે પણ દેશ-દ્રોહી, ખુશામતીઆ અને સરકાર પુજકોની ખોટ ન હતી. એ વાત કંઈ આજની નવિન નથી.

માણીનો રિવાજ

જેમ આજે રાજદારી કેદીઓ પાસે માણી મંગાવવાની કોશિશ થાય છે તેમ તે ઝમાનામાં પણ રિવાજ હતો. આપે હજ્જનજ ઇન્ને યુસુફની તે વાત તો સાંભળી હશે. એક દિવસે હજ્જનજ ખુત્બો પઢવા ઉભો થયો અને એની ટેવ પ્રમાણે ખુત્બામાં અહલે ઐતને લુંડું બકવા લાગ્યો “હજ્જનજનો ખુત્બો કંઈક લંબાયો, અને જુમ્હાની નમાઝમાં ઠીલ થવા લાગી. ત્યારે એક સત્યવાદી મુસ્લિમથી ન રહેવાયું. તેણે પોકારીને કહ્યું હજ્જનજ ! ખુત્બાને સમાપ્ત કર. નમાઝનો મુસ્તહબ વખત આવ્યો જાય છે.” તમે જાણો છો કે હજ્જનજ જેવા ઝલિમને અટકાવવું અને તે પણ તેના ખુત્બા દરમિયાન અટકાવવું કંઈ સહેલું ન હતું. હજુ તો

ખુલ્લો પૂરો-પણુ ન થયો હશે કે એ બિચારાને જેલ-જાત્રાએ રવાના કરી દીધો. નમાઝ પછી કેટલાક ખુસામતીયા અને છ હજુરીઆઓએ એ પ્રત્યે હજ્જનજનું ધ્યાન ખેંચ્યું. હજ્જનજે કહ્યું, “એણે મને મારા વિવેચનની વચ્ચે અટકાવ્યો.” એ ખુશામત-ખોરોએ કહ્યું કે “હુજુર, એના મગજનું ઠેકાણું નથી. એને તો દૌરો થયા કરે છે” હજ્જનજે કહ્યું જે તે મારી માંગે તો હું તેને મુક્ત કરીશ. આથી એ ટોળી જેલખાને પહોંચી પહેલાં તો એ ટોળીએ મહાપુરૂષને સમજાવવા લાગી “મિયાં તમે જાણો છો તે એક ઝાલિમ બાદશાહ છે. હજ્જનના સ્વભાવને તો તમે જોળખો છો, જરા ધીરજ રાખી લેતો, નમાઝનો વખત તો કંઈ નીકળી જવાનો ન હતો. નકામા વચ્ચે ખોલી પડ્યા. ખેર, ચાલો અલ્લાહની મહા કૃપા સમજીને કે અમારી કોશિશોથી કામ થઈ ગયું અને હજ્જનજે અમારી વાત માની લીધી.” પૈસા મહા પુરૂષ પહેલાં તો ચુપચાપ એ લોકોની વાતો સાંભળતા રહ્યા પછી તેઓ ખોલ્યા : “તમારી શી વાત માની લીધી? અને તમારી કંઈ કોશિશ સફળ થઈ?” તે લોકોએ કહ્યું “હજ્જનજે આજ્ઞા આપી દીધી છે કે જે આપ મારી-પત્ર પર સહી કરી દેશો તો આપને છોડી મુકવામાં આવશે” એમણે એ સાંભળી જવાબ આપ્યો કે “વાહ, આખી ઉમરમાં એકજ તો નેકીનું કામ કર્યું છે તેની પણ મારી માગી લઉં? એક ઝાલિમ બાદશાહની સામે મારી કેવી રીતે માંગી શકાય છે” એ લોક બિચારા વીસે મ્હોંડે ચાલ્યા ગયા. એ ટોળીને તે અલ્લાહના બંદાએ એવો રોકડો જવાબ પરખાવી દીધો કે તેનું મ્હોંજ તાકતા રહી ગયા. જે કે હજ્જનજે તેમને એમના નકાર અણવા બતાવે છોડી દીધા. પરંતુ એઓ તો પોતાની વાત ઉપર અડી રહ્યા અને આજ કાલના વતન

ફરોશ દેશ-દ્રોહી મૌલવીઓની પેઠે “તમે પોતાને હલાકતમાં ન નાખો”ના શબ્દો પર અમલ ન કર્યો.

હઝરત યુસુફ (અ.)ના સાથીઓ

હઝરત યુસુફ એક રાજદારી કારણે કેદ થયા તો તેમણે જેલમાં તબ્લીગી કામ શરૂ કર્યું. આથી એક લાંબા ભાષણમાં એમણે પોતાના જેલ-સાથીઓને ઉદ્દેશી કહ્યું :

હે મારા જેલ-સાથીઓ ! શું અનેક ખુદાઓ બહેતર છે કે એક અલ્લાહ તઆલાની ધ્યાનિત સારી છે ?”

હઝરત યુસુફ (અ.)ના વિવેચનથી જણાયું કે મુશરિકો અગણિત ખુદાઓના માનનારા છે. એ લોકોને તો મીસાક-દિનના કરાર યાદજ નથી, તેઓ ખુદાને શું રખ કહેશે ? એ લોકોને જુદા રમોની પૂજનથી કુરસતજ નથી. હું તો તમને અહલે કિતાબ (ધર્સાઈ યહુદી વિગેરે)ના વચન સંભળાવવા ચાહું છું કે જેઓ આજકાલ તમારા ઘણા પરમ દોસ્ત બની બેઠા છે અને જેમને તમે તમારી ઝિંદગીનો આધાર સમજી બેઠા છો.

મુશરિક અને અહલે કિતાબમાં તફાવત

તમે ઘણી વાર કહ્યા કરો છો: અરે, એ તો મુશરિક છે, અને પેલો અહલે કિતાબ છે ! તમારો હેતુ એમ કહેવામાં એજ હોય છે કે અહલે કિતાબ ધર્મની રૂએ અમારાથી વધુ નઝરીક છે અને મુશરિક ધર્મની રૂએ અમારાથી દુર છે.

અહલે કિતાબ પ્રતિ શિકાયત

તમે તો મુશરિકો માટે કહો છો, અને હું કહું છું કે મને અહલે કિતાબથી વધુ શિકાયત છે. મુશરિકોને ત્યાં તો નુપુવ્વતની

રીતજ નથી. તેઓ નુયુવ્યતને જાણતાજ નથી. એમને ત્યાં તો માણસ ખુદાનો અવતાર બની શકે છે. પરંતુ એ લોકોને એની ખબર નથી કે એક મનુષ્ય, મનુષ્ય રહીને ખુદાનો નબી બની શકે છે પણ અહલે કિતાબ તો નુયુવ્યતના જાણકાર છે અને તેઓ એ પણ જાણે છે કે મુહમ્મદી મુસલમાનો હમેશા હઝરત મુસા (અ.) અને ઇસા (અ.)ને તેટલુંજ માન આપે છે કે જેટલું તેઓ પોતાના પયગમ્બરને આપે છે.

સાહબો ! અમે તવરાત અને ઈન્જિલને સત્ય માની છે. અમે હમેશા હઝરત મુસા અને ઇસા (અ.)ની આખર ઈઝઝત માટે અમારું લોહી રેડ્યું છે. અમે મુસા અને ઇસાને અલ્લાહના પસંદ કરેલ પયગમ્બર કહ્યા છે. અમે હઝરત મુસા અને ઇસા (અ.)નું અપમાન કરનારાઓને તેવીજ રીતે કાફિર કહ્યા છે, જેવી રીતે નબીએ ફરીમ (સલ.)નું અપમાન કરનારને કાફિર કહ્યા છે. અમે સમસ્ત મુસ્લિમો પાસે હઝરત મુસા અને હઝરત ઇસાને નબી અને રસૂલ કહાવ્યા છે. અમે હઝરત મરયમને હમેશા માનભરી નમ્રે જોયાં છે, તેમને પાકિઝમન માન્યાં છે. પરંતુ શું આજ સુધી કોઈ યહુદી કે ઇસાઈએ અમારા પયગમ્બરને પયગમ્બર કહ્યા છે ? શું કોઈ ઇસાઈ અથવા યહુદી એ માટે તૈયાર છે કે મુહમ્મદ રસૂલુલ્લાહ (સ.)ને ખુદાના મોકલેલ પયગમ્બર કહી દે ? જ્યારે કોઈ પોતાના પયગમ્બરનું અનુમોદન કરાવવા અને તેમને મનાવવા છતાંયે અમારા નબીને નબી કહેવા તૈયાર નથી, તો અમે એની મિત્રતા ઉપર કેવી રીતે વિશ્વાસ રાખી શકીએ ? એજ કારણે મારા મત મુજબ અહલે કિતાબ (ઈસાઈ-યહુદી) સૌથી વધુ કૃતાત્રી અને ઉપકાર પર અપકાર કરનારા છે. રહી મુશરિકોની બાબત, તો ન મેં એમના દેવતાઓને કદી પયગમ્બર

અથવા અવતાર કહ્યા છે, ન તો હું તેમનાથી માંગણી કરું છું કે તેઓ મારા પયગમ્બરને પયગમ્બર કે નથી કહે. કારણ કે એ દુર્ભાગીઓ તો પયગમ્બરને જાણતાજ નથી.

અહલે કિતાબ અને રખ-પદનો ઇકરાર

સારાંશ કે જે આત્માઓ, એ ઇકરાર પર કાયમ રહ્યા નથી તેમના અહવાલ એ છે કે તેઓ અલ્લાહ તઆલાને પોતાનો રખ તો શું કહેશે બદલે એ સંબંધનેજ અનિષ્ટ ગણે છે. એથી મેં વિનવેલું કે મુશરિકોને તો પોતાના પ્રભુઓથી દુરસતજ નથી. અહલે કિતાબની પણ એવીજ દશા છે કે તેઓને, ખુદાને પોતાનો રખ કહેતાં ગભરાટ છૂટે છે. એના માટે હઝરત ઇસાના સાથીઓના વચન સાંભળો : “હલ યસતતીકી રખ્મુકા અંય-યુનઝિઝલ અલયના માઈદિતમ-મિનસ્સમાઅ” જુઓ, એઓ રખનો સંબંધ હઝરત ઇસા (અ.) તરફ દર્શાવી કહે છે : “શું તારો રખ એટલો શક્તિમાન છે કે આકાશમાંથી અમારા ઉપર બોજનના દસ્તરખ્વાન ઉતારી શકે ?”

વિચાર કરી જુઓ, જે લોકો દુન્યામાં પોતાના રખને રખ કહેવા તૈયાર નથી તેનાથી કેવી રીતે આશા રાખી સકાય કે તેઓ કબરમાં પણ મુન્કર નકીરને જવાબ આપી સકશે ? એવીજ દશા હઝરત મુસા (અ.ન.) અનુયાયીઓની છે. જ્યારે એમને દેખાડવામાં આવે છે કે જુઓ, અટકી ન જાઓ, નિકર તમારા ઉપર અઝાબ ઉતરી પડશે. ત્યારે એ લોકો હઝરત મુસાનું કહેલું માનતા નથી અને પછી અઝાબ ઉતરે છે તો કહે છે : “યા મુસા ઉઘઉ લના રખ્મક બિમા અહિફ મનદક” (અર્થાત) હે મુસા ! તમારા રખથી અમારા માટે દુઆ કરો. જો એ અઝાબ ટળી જશે તો ફરી અમે ઇમાન લાવીશું !”

ખાસ લોકોનું કરારનામું

આહમો ! એ ભૂતકાળનો ઇતિહાસ પણ અજાણી ભરેલો અને રસ પૂર્ણ છે. એક તરફ તો પોતાના પ્રભુ-પદનો ઇકરાર લેવાઈ રહ્યો છે તો બીજી તરફ પોતાના હબીબ સૈયદુલ મુરસલીન (સલ.)ની નમુવન પર સહીઓ લેવાઈ રહી છે. અને કરારનામામાં તકાવત એટલેજ છે કે પહેલો ઇકરાર સાધારણ લોકોથી લેવાયો છે ત્યારે બીજો ખાસ લોકોથી લેવાયો છે. પહેલું વચન સમસ્ત માણસ-જાતથી લેવામાં આવ્યું હતું ત્યારે બીજું માત્ર તે પવિત્ર આત્માઓથી લેવાયું કે જેઓ દુન્યામાં નુમુવતની પદ્વી પર નિર્માણ થઈ આવનાર હતા. અલ્લાહ, અલ્લાહ ! મીસાક-પ્રભાત પણ કેવી પ્રભાવશાળી પ્રભાત હતી કે એક તરફ રખમુલ આલમીનના પ્રભુ-પદની ઝાહેરાત થઈ રહી છે અને બીજી તરફ રહમતુલ-લિલ આલમીનની નુમુવતના અને તેમના ઉપર ઇમાન લાવવા અને તેમની સહાય કરવાના વચન લેવાઈ રહ્યા હતા ! અલ્લા હુમ્મા સલ્લિ અલ્લા મુહમ્મદ વ અલ્લા આલિ મુહમ્મદ !

એ કરારનામાના શબ્દો પહેલાં સાંભળી લ્યો જે નખીગે (અ.) પાસે લેવામાં આવ્યો હતો :

“ અલ્લાહે સર્વ પયગમ્બરો પાસેથી એ ઇકરાર કરાવ્યો કે મેં તમને કિતાબ અને હિકમતમાંથી જે કંઈ આપ્યું છે તો તે આપ્યુંજ છે. ફરી તમારામાંથી જે માણસ તે રસુલનો સમય પામી લે, જે એ બામતનો સ્વીકાર કરતો હોય જે કંઈ તમે લાવ્યા તે સત્ય છે. તો તમે તે રસુલ ઉપર ઇમાન લઈ આવજો અને તેની સહાય કરજો. મોલો ! એ વાતનો ઇકરાર કરો છો ? અને મને વચન આપો છે ? ”

સૌએ એકમત થઈ કહ્યું, “અમે સૌ ઈકરાર કરીએ છીએ.” ફરમાવ્યું કે “તમારા એ ઈકરાર ઉપર સાક્ષી રહેજો અને અમે પણ તમારી સાથે સાક્ષી છીએ.”

જુઓ, એ આયતમાં નખીએ કરીમ (સ.)નું નામ “રસુલુમ્મુ સદ્દિકુનલિમા મઅહુમ” રાખ્યું છે અને આકાશી પુસ્તકોમાં હુમૂર (સ.)નો એજ ગુણ વર્ણવ્યો છે કે તેઓ તવરાત અને ઈન્જિલને માન્ય રાખનારા હશે. એ માટે પહેલા પારામાં દર્શાવવામાં આવે છે :

“વલમ્મા જઅહુમ રસુલુમ્મિન ઈન્દિલાહિ મુસદ્દિકુલિમા મઅહુમ નખજ ફરીકુમ મિનલ્લઝીન ઉતુલ કિતાબ કિતાબલાહિ વરાઅ ગુહુરિહિમ કઅન્ન હુમલા યઅલમુન” (અર્થાત) અને જ્યારે તેમની પાસે અલ્લાહ તરફથી એક પયગમ્બર પહોંચ્યો, જે તેઓની કિતાબોને સત્ય ઠરાવે છે તો અહલે કિતાબમાંથીજ એક ટોળાએ એ અલ્લાહની કિતાબને પોતાની પૂઠ પાછળ એવી રીતે નાખી દીધી કે જાણે તેને જાણતાજ નથી.”

હઝરતઅલી અને હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ન અબ્બાસ દર્શાવે છે, કે આયતમાં દરેક નખીથી વચન લેવાય છે. અલ્લાહે કોઈ નખી એવો નથી મોકલ્યો કે જેની પાસેથી વચન ન લેવામાં આવ્યું હોય કે જો તમે મુહમ્મદ (સલ.)નો જમાનો પ્રાપ્ત કરો તો તેમને માનજો, તેમની સહાય કરજો, અને તમારા અનુયાયીઓ પાસેથીયે એ વાનનું વચન લેજો કે તેઓ પણ હઝરત મુહમ્મદ (સલ.) ઉપર ઈમાન લઈ આવે અને તેમની મદદ કરે,” એ વિવેચન મુજબ એ વચન આડકતરી રીતે તો નખીઓ (અલય.)થી લેવાયું હતું અને સીધી રીતે તેમના અનુયાયીઓ સાથે હતું.

હઝરત ઉમર (રદી) રિષે એક બનાવ.

એક દિવસ હઝરત ઉમર ઇસ્લિમ ખતાબ (રદી.) નુખુવતી દરબારમાં તવરાતનું એક પૃષ્ઠ વાંચી હુઝુર (સ.)ને સંભળાવી રહ્યા હતા. નખીએ કરીમ (સ.)નો ચિહરો મુખ્યારક ગુસ્સાથી રાતો થઈ ગયો. હઝરત અબુઅક્રે (રદી.) હઝરત ઉમર (રદી.)નું ધ્યાન ખેંચ્યું કે તમે તો વાંચવામાં મશ્ગુલ છો અને હુઝુર (સ.)ને ગુસ્સો આવે છે. હઝરત ઉમરે (રદી.) નુરાની ચહેરા ઉપર ક્રોધની અસર નીરખી જલ્દીથી કહ્યું : “રદીનુખિલ્લાહિ રખ્યન વખિલ ઇસ્લામિદીનન વખિ મુહમ્મદિન સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમ નખીય વ—વરસુલા.” હુઝુરે કહ્યું : “કુઆનની હાઝરીમાં તમે તવરાત પઢો છો ? શું તમને ખબર નથી. ‘લવકાના મુસા હય્યન વ સમિગહુ ઇલ્લતિઆઅ - (અર્થાત) જો આજે મુસા ઝિન્દા હોત તો તેમને પણ મારા અનુયાયી બનવા વગર છૂટકો ન હતો.”

એક શંકાનું ખંડન.

બનવા જોગ છે કે તમારામાંથી કોઈને એ શંકા આવે કે વચન તો એટલા આગ્રહને બાર સાથે લેવામાં આવ્યા અને હઝરત રસૂલુલ્લાહ (સ.)નો ઝમાનો કોઈ એક પયગમ્બરને પણ મળ્યો નહિ ? તો એનો જવાબ એ છે કે એ વચન - કરાર જેવી રીતે નખીઓથી લીધા હતા તેવીજ રીતે નખીઓ (અ.) દ્વારા તેમના અનુયાયીઓ પાસેથી પણ લેવામાં આવ્યા હતા અને ખ્રિસ્તીઓ અને યહુદીઓને હુઝુર (સલ.)નો ઝમાનો મળ્યો હતો, એટલે વચનનો હેતુ પણ થઈ ગયો.

ઉપર્યુક્ત શંકાનો ખીજો જવાબ એ છે કે હઝરત હસિા (અ.) બ્યારે આસ્માનથી ઉતરશે ત્યારે હઝરત નખીએ કરીમ (સ.)નો સમય

તેમને મળશે. તેઓ એમના ઉપર ઇમાન પણ લાવશે અને એમના ધર્મની મદદ પણ કરશે. હઝરત ઇસા (અ.)ની પધરામણી મુસલમાનો માટે એક આશિર્વાદ રૂપ અને શ્રેયરૂપ નીવડશે તેઓ દુન્યાલને કતલ કરશે. પૃથ્વીને અદલ ઇન્સાફથી ભરી દેશે. તેઓ એક સમય લગી જીવતા રહી વફાત પામશે અને નખીએ કરીમ (સલ.)ના સમયમાં દફન થશે. એ બધા મનાવો એવા છે કે જેનાથી બધા મુસલમાનો બાલુકાર છે.

ગુલામ અહમદ કાદયાનીના અનુયાયી.

આજકાલ એક પક્ષ મીરઝા ગુલામ અહમદનો અનુયાયી છે. એ પક્ષ એક આગુએ હઝરત ઇસા (અ.)ની વફાતને માનનારો છે તો બીજી તરફ હઝરત નખીએ કરીમે (સ.) હઝરત ઇસા (અ.) પ્રત્યે કરેલી સર્વ ભવિષ્ય વાણીઓના સાક્ષાત સ્વરૂપ મીરઝા ગુલામ અહમદ કાદયાનીને ગણે છે.

એ ફિરકો ધીમે ધીમે કેળવાએલા નવયુવાનોને આકર્ષી રહ્યો છે. જો કે દેખીતી રીતે એ કાદયાની પંથના બે ભાગલા પડી ગયા છે. ગુલામ અહમદ અને હકીમ નુરદીનના મરણ પછી ગુલામ અહમદના અનુચરો બે ભાગમાં વહેંચાઈ ગયા. એક ભાગ ઉપર ગુલામ અહમદના પુત્ર મીરઝા મહમુદનો કબ્જો છે, તો બીજા ભાગ ઉપર મુહમ્મદઅલી લાહોરી સત્તા જમાવી બેઠો છે. મહમુદની પાર્ટી તો ગુલામ અહમદને સ્પષ્ટ રીતે નખી કહે છે અને એ દાવો ધણીજ ધૃષ્ટતા અને હિમતથી કરે છે. એથીજ મીરઝા અહમદને નહિં માનનારાને કાફિર કહે છે. એમના જનાઝાની નમાઝ પઢવાને હરામ

કહે છે. એ પાર્ટીના મત મુજબ દરેક તે મુસલમાન કાફિર છે કે જે મીરઝા સાહબને નખી નથી માનતો. રહી લાહોરી પાર્ટી, તો તે મીરઝા સાહબને નખી કહેતી નથી, બલકે તેને મુજહિદ (સુધારક) માને છે. એ પક્ષ માને છે કે મીરઝા સાહબે નુમુવ્યતનો દાવોજ કર્યો નથી. જો તેમણે નુમુવ્યતનો દાવો કર્યો હોત તો અમે તેમને નખી માનત. જો મીરઝા સાહબ પોતાને નખી કહેત તો તેમને માનવામાં કંઈ વાંધો નથી, પણ એ આવશ્યક છે કે તે મીરઝા સાહબને એ સર્વે આગા-હીઓના ખરા સ્વરૂપ માને છે, કે જે નખીએ કરીમે (સ.) હઝરત ઈસા (અ.) પ્રત્યે કહી હતી. તેઓ મીરઝા સાહબને મુજહિદ કહે છે, પરંતુ સામાન્ય સુધારકો પેઠે તેમને ગણતા નથી. જેવા હઝરત ઉમર ઈબ્ન અબ્દુલ અઝીઝ કે મુજહિદે અલ્દક્કાની અથવા હઝરત સૈયદ અહમદ બરેલ્વી (રહ.) બલકે એમના મતે મીરઝા સાહબ એક ખાસ મુજહિદ છે કે જેઓ તે ભવિષ્ય વાણીઓના હેઠળ આવ્યા છે કે જે હ. ઈસા (અ.)ના સંબંધી કહેવામાં આવી હતી. એ પાર્ટી પણ હઝરત ઈસા (અ.)ના મરણની માન્યતા ધરાવે છે અને હઝરત ઈસાની વાટ જોતા નથી. મીરઝા સાહબ અને તેમની બંને પાર્ટીઓ સંબંધી મને કંઈ કહેવાની જરૂર નથી. મીરઝા સાહબનો હાસ્યજનક બકવાટ એટલો પ્રસિધ્ધ થઈ ગયો છે કે સમજદાર અને ભણ્યો ગણ્યો માણસ તેના ઉપર વિશ્વાસ કરી શકતો નથી.

મીરઝા સાહબના પાપના ઘણા સંબંધી જેટલું હું જાણું છું. તેટલું ભાગ્યેજ કેઈ જાણતો હશે, કારણ કે મીરઝા સાહબની બડી બેગમ અમારા મહોલ્લાનીજ છોકરી છે. ખરાબ મીર દર્દના ખાનદાનની એ છોકરી છે. જ્યારે મીરઝા સાહબ મુહમ્મદી બેગમ સાથે પ્રેમમાં પડેલા

અને તેઓ એનાથી નિકાહ કરવામાં રોકાએલા, અને લાલચ ધમકીની હારા-દોર લાગેલી, પોતાની પુત્ર વધુને તલાક અપાવવાની ધમકી આપેલી અને પોતાના પુત્રને તમામ હકોથી બરતરફ કરવાની ધમકી આપેલી, ત્યારે બડી બેગમ ધણી અકળાયેલાં. એક તરફ મીરજા સાહબ મુહમ્મદી બેગમની ચિંતામાં ફસેલા હતા અને બીજી તરફ બડી બેગમે ગુંડા તાવીઝનો તુમાર શરૂ કરેલો. બડી બેગમના સગા સાકર મતરાવી દિલ્લીના હાજી અકબર સાથે મોકલતા હતા.

ધણીએ તાવીઝ અને સાકરના ગાંગડા દિલ્હીથી નિકાસ થતા, કે ગમે તેમ કરી મીરજા સાહબનું દિલ મુહમ્મદી બેગમ તરફથી ફરી નય. ત્યાં અર્શપર નિકાહખવાની થતી હતી અને દિલ્લીમાં શાહ કલ્લન ડુગડુગીવાલા મહોલ્લામાં હાજી અકબરના ઘેરે નિકાહ તોડાઈ રહ્યાં હતાં. અતે બડી બેગમના ગુંડા તાવીઝો સફળ થયા અને મીરજા સાહબ આ જગતમાંથી સીધાવી ગયા.

નબીએ કરીમે (સ.) જે શખ્તોમાં હઝરત ઇસાના આગમનની ખબર આપી છે અને જે ગુણો એમના સંબંધી કહ્યા છે, અને વળી હઝરત ઇસાનું ઠેકાણું બતાવતાં એ પણ દર્શાવ્યું છે કે “ઈન્નહુ લયસા બયની વ બયનહુ નબીઉન (અર્થાત) તે ઇસા આવશે કે જેના અને મારા દરમિયાન કોઈ નબી નથી. કિન્તુ તેજ મરિયમનો પુત્ર કે જેના પછી હુંજ નબી આવ્યો છું. મારા અને તેના દરમિયાન કોઈ નબી નથી આવ્યો.” એજ પ્રમાણે કુર્આને ધણી સ્પષ્ટ શખ્તોમાં દર્શાવ્યું છે : “વમા કતલુહુ યકીનમ બરંફઉલ્લાહુ ઇલિયહુ ” અર્થાત-યહુદીઓએ હઝરત ઇસાને નિશ્ચય કતલ કર્યાં નથી, બલકે ખુદાએ તેને પોતાની તરફ ઉઠાવી લીધા.” જે એટલા સ્પષ્ટ અને સાફ શખ્તો પણ

તમને સંતોષી શકતા નથી, અને તમે એ માટે નિરૂપાય છે કે ઇસાને મરણ પામેલા કહો અને ગુલામ અહમદને આકાશથી આવનાર ઈબ્ન મરયમ સમજો, તો હવે તમેજ બતાવો કે અલ્લાહ તઆલા કેવા શબ્દો બોલત અને કુર્આનમાં કયા શબ્દો મોકલત કે જેનાથી તમને સંતોષ થાત, અને સામાન્ય મુસલમાનો પેઠે હજરત ઇસાને જીવતા માનત ? અને તેમને આવનાર સમજત અને મીરઝા ગુલામ અહમદને જુઠો સમજત ?

કવિબ્યનો ઇતિહાસ

સારાંશ કે નખીઓ (અ.)ની પાસે સત્ય છે, નિશ્ચય છે, વિશ્વાસ છે, પ્રત્યક્ષ અવલોકન છે અને તમારા યુરોપની પાસે અનુમાન છે, અટકણ છે, અંદાજો છે, ધારણા છે. તમે અનુમાનનો મુકાબલો સત્યથી કરો છો ! એ તો પ્રત્યક્ષ નિરિક્ષણ કે અવલોકન છે. તમે કેન્ટ અને ન્યુટનની ખોટી ધારણાઓ અનુસાર કુર્આનને જેવા ઈચ્છા ધરાવો છો અને એથી ખૂશ થાઓ છો, જે કે ઇન્સાફની દ્રષ્ટિએ તો એમ થવું જોઈતું હતું કે કુર્આન અલ્લાહની વહી છે. તેને મૂળ ઠેરવત અને જે મત કુર્આનની વિરૂધ્ધ હોત તો તેને ઠોકર મારત. તમે બદલી જનારી ધારણાઓ અને ફરી જનારી થીયરીઓના એવા માનનારા છો કે એ ખોટી ધારણાઓ સાથે ખુદાની અપરિવર્તનશીલ વહીને સરખાવો છો. ધારો કે આજ ઇસ્લામનો અમુક નિયમ જર્મનીના ડોક્ટરના મતને મળતો આવ્યો. તમે એને મઝા લઈ લઈને વર્ણવવો શરૂ કરી દીધો. જુઓ સાહબ ! જર્મનીનો ડોક્ટર તેજ કહી રહ્યો છે કે જે ઇસ્લામે તેરસો વર્ષ પહેલાં કહ્યું હતું પરંતુ હું આપ સાહબોથી પૂછું છું કે કાલ એ ડોક્ટરનો મત બદલાઈ ગયો

કે જેમ આપણે જોઈ રહ્યા છીએ, આકાશ મંડળ પ્રત્યે યુરોપના ભવ્યતાનીઓનો મત ફેરવાઈ રહ્યો છે. મંગળ ગ્રહની નહેરો વિષે હું હમણાજ કહી ચૂક્યો છું. ડોક્ટરોના નવા નવા અનુભવો આપને હંમેશા જણાય છે. એક અનુભવ બીજા અનુભવને રદ કરનારો અને વિરોધી હોય છે. તો તમે પણ એમની સાથે સાથે ઇસ્લામના નિયમોને પણ બદલી નાખશો ?

હિન્દની સ્થિતિ

આજે હિન્દુસ્તાનમાં જે કંઈ થઈ રહ્યું છે તે શું એજ પુસ્તકોની અસર નથી. જે હિન્દુસ્તાનના ઇતિહાસ કે મુગલોના ઇતિહાસના નામે લખવામાં આવ્યા છે ? જેની આજે એવી અસર છે કે માલવીયાજી કેંએસથી રાજનાયું આપવા તૈયાર છે, પરંતુ હિન્દુસ્તાનના બે પ્રાંતોમાં મુસલમાનોની કલ્પિત સત્તાનો સ્વીકાર કરવા તૈયાર નથી. મુસલમાનોની એ સ્થિતિ છે કે તેઓ એ વ્યવહારિક લઘુમતિને પણ માંગેલી નિઃશ્ચિન્ત ગણે છે. જો કે એ મળેલી લઘુમતિ પણ કલ્પિત અને શંકાશીલ છે. હું આપને સત્ય કહું છું, સો વર્ષ સુધી આ દેશમાં હિન્દુઓ અને અંગ્રેજોએ મળી મુસલમાનોને તબાહ કર્યા છે. હું હમણા બિહારથી આવી રહ્યો છું. મને મુહમ્મદ ખલીલ ત્રકીએ કહ્યું કે સને ૧૯૦૧ માં આ પ્રાંતની ચૌદ આની ઝમીનદારી મુસલમાનો કને હતી. પરંતુ સને ૧૯૩૧માં માત્ર ત્રણ આની ઝમીનદારી મુસલમાનો પાસે રહી ગઈ. તેમણે એ પણ કહ્યું કે મુસ્લિમ અમીરો સામે એક હુઝાર દેવાની રકમના અવેજમાં ત્રણ લાખ રૂપિયાના હુકમનામાં થયા છે.

ખુદાનો ગઝમ ! કયાંય ચક્રવર્ધી વ્યાજનું આવું દુષ્ટ દ્રષ્ટાંત મળી સકે છે ? પરંતુ સરકાર એ હુકમનામા બજાવતી રહી અને પોતાના બળ વડે મુસ્લિમ ઝમીનદારોનો નાશ કરતી રહી. અંગ્રેજો એ બળુતા હતા કે હિન્દુઓ મુસલમાનોને નોકરીઓમાં પેસવા દેતા નથી અને સર્વે ઓફીસોમાંથી તેમને નાલાયક કહી કાઢી મૂકે છે છતાં, અંગ્રેજો હિન્દુઓને હાથે મુસલમાનોના નાશનો તમાશો જોતા રહ્યા જ્યારે મુસલમાનો દરેક રીતે નિર્બળ થઈ ગયા અને તેમના રાજનયકીય જીવનનો અંત આવી ગયો અને તેમની ક્વમી મહત્ત્વ નાશ પામી ત્યારે સેંકડે પચ્ચીસ ટકા નોકરીઓની જાહેરાતનો તેમને વિચાર સૂઝી આવ્યો !

કી મેરે કત્લકે બાદ ઉસને જફાસે તૌબા;

હાય ! ઉસ જુદ પશેમાંકા પશેમાં હોના ।

સારાંશ કે, યુરોપી પ્રજાએ જે ઇતિહાસ રચ્યો છે તે પોતાના હેતુઓ સાધવા માટે રચ્યો છે. પણ નખીઓ (અત્ય.)નો ઇતિહાસ સત્યો અને સત્ય ખિનાઓ પર છે. તે જુઠાણાં અને આશ્લેષોથી ચોક્કસ છે. મેં હમણાજ કેટલાક ભૂતકાળના ખનાવો વર્ણવ્યા. હવે જો તમે કહો તો થોડીક ભવિષ્યની ખિનાઓ પણ કહો, કે જેથી તમને જણાય કે નખીએ કરીમ (સ.)ના વર્ણવેલા પ્રસંગોમાં ભૂત અને ભવિષ્ય એમ બંનેનો સમાવેશ થાય છે.

કબરોમાંથી ઉઠવું

લ્યો, આ રહી પહેલી વાત ! જ્યારે તમે કબરોમાંથી ફરી પાછા જીવતા થશો અને ખીજ વાર સૂર ફુંકાયા પછી કબરોમાંથી નીકળશો તો તમે જાણો છો કે તમે શું કહેતા નીકળશો ?

“યા વયલના, મમ બચસના મિત્ર મરકદિના !

ક્યામતના દિવસે કબર-જીવનને નિંદ્રા સમજશે અને કહેશે કે “અમારા નિંદ્રા-સ્થાનમાંથી અમને કાણે જગાડ્યા ?” કબરની ઝિંદગી સંસાર-જીવન કરતાં નિરાળી અને જુદી પડતી છે. ક્યામત-જીવન, કબર-જીવન છે. તમે નિરાળું આ જગતનાથી જીવનને જીવન સમજો છો, અને હું વીનવ્યા કરું છું કે જીવનનો પ્રારંભ તો હવે પછી થશે. એ તો સ્વપ્નું છે. જે દિવસે આંખો બંધ થઈ જશે તે દિવસે ખરું જોતાં જોતાં આંખો ઉઘડશે. જેમ તમે સ્વપ્નાથી જાગી જઈ સ્વપ્નાની વાતોને યાદ કર્યા કરો છો અને કેટલીક વાર તો સ્વપ્નાની વસ્તુઓ પર એટલો વિશ્વાસ ખેંચી નાખો છો કે તમે જાગૃત દશામાં પણ એમ ધારો છો કે તે વસ્તુ અહીંજ રાખી છે.

એક વાણીઆની વાત

એક વાણીઆની વાત પ્રસિદ્ધ છે. એ સ્વપ્નામાં જોઈ રહ્યો હતો કે કોઈ દેવાદારની સાથે વ્યાજ વિષે વઢી રહ્યો છે. એ જે રૂપીઆ માંગતો હતો અને તે એક રૂપીઆ આપી રહ્યો હતો. એ વાદવિવાદમાં વાણીઆની આંખ ઉઘડી ગઈ તો તે સફળો આંખો બંધ કરી કહેવા લાગ્યો, “વાર, ભાઈ એકજ રૂપીઆ આપી દો.” એવીજ કંઈ દશા તમારી મોત પછી થનાર છે. તમે એકેએક વસ્તુને સભારશો, શોધશો, કદી તો તમે તમારા સ્ત્રી બચ્ચાને ખૂંચ પાડશો, ફરિસ્તાઓ કહેશે, “હેશિયાર થઈ જાવ, આ સંસાર નથી, આ તે કબરની દુન્યા છે. સંસારની બધી વસ્તુઓ ભૂલી જા.”

મુસલમાનો સાથે અલ્લાહની પ્રથમ વાતચીત

તમે જાણો છો કે અલ્લાહ પાક ક્યામતના દિવસે સૌથી પહેલાં શું વાત કહેશે ? તે ફરમાવશે કે તમે મારી મુલાકાત કરવા ઈચ્છતા હતા ? શું તમને મારી મુલાકાતનો ઉત્સાહ હતો ? મુસલમાન બંદાઓ વીનવશે કે “હે અલ્લાહ અમે તારી મુલાકાતના ઉત્સુક હતા.” એક મુસલમાનનો જીવન ઉદ્દેશ એનાથી વધુ શું હશે કે તે પોતાના પરવરદિગારની મુલાકાત અને તેના દર્શનથી તૃપ્ત થાય ? એજ કારણ છે કે મુસલમાન મવતથી ગભરાતો નથી, ડરતો નથી અને કાફિર મવતથી ગભરાય છે. કમનસીબ કાફિરની સામે તો કેવળ સંસાર જીવનજ છે, તેથી તે જીવનનો મહાલોભી છે. તેને મવતથી ઘણો અણુમો ધૂટે છે, અને જીવન-લાલસામાં અહલે-કિતાબ અને મુશ્શરિકો એકમત છે, જેમ મુશ્શરિકને મરણ ગમતું નથી તેજ પ્રમાણે અહલે-કિતાબ પણ મરવાથી ઘણોજ ખીએ છે અને તેનું કારણ આ છે બન્ને અંધકારમાં છે. અલ્લાહે એમના માનસનું વર્ણન કેવા સુંદર શબ્દોમાં કર્યું છે ! અને તેનાથી બહેતર માણસના કેરેક્ટર (ચરિત્ર)ની નમૂનાઈ કોણ જાણી શકે છે ? કારણ કે તેજ ઉત્પન્ન કર્તા છે. તેથી અમને સારી રીતે જાણમે છે :

વલકદ ખલકનલ ઇનસાન વ નઅલમુ મા તુ વ સવિસુ બિહિ નફસોહ.”

(અર્થાત) તે તો માનુષી-હદયના સંદેહોને યે જાણે છે અને મુસલમાનના માંતિ સતોષને પણ જાણે છે અને કાફિરોના અસતોષનો પણ જાણકાર છે.”

મવતનું એક ધોરણ.

સાહ્યો ! વાત તો એ છે કે મવત તો એક કસોટી છે, કે જ્યાં કુક અને ઇસ્લામનો ભેદ જણાઈ આવે છે. કાફિર મવતના નામે ધૂણ ઉડે છે અને મુસલમાન મવતનું નામ સાંભળી એની તરફ ધસે છે અને લપકે છે. યુરોપ તો એમ સમજે છે કે સંસારજ સંસાર છે અને મરણ પછી કંઈ નથી. અહીંઆંથી ગયા તે મયા. રહ્યા હિન્દના મુશરિકો તો તે બિચારા કઈ ગણતરીમાં છે ? તેઓ પોતાની એજ જીની માન્યતાને લઈ બેઠા છે કે “અહિંઆંથી ગયા તો પ્રભુ જાણે કુતરા બનીશુ કે બિલાડીના રૂપમાં જશું ?” એટલા માટે અસ્લાહે દર્શાવ્યું છે કે “ફતમન્નઉલ મવત ઈન કુનુમ સાદિફીન” જે તમે તમારા દાવામાં સાચા છો તો મવતની માગણી કેમ કરતા નથી ? “વલ યતમન્નવનાહુ અબ્દન બિમા કદમ્મત અય દીલ્લિમ” કદી મવતની ઈચ્છા કરી શકતા નથી, કારણ કે તેઓના દિલમાં ચોરી છે અને તેઓ જાણે છે કે મરવા પછી તેમના શા હાલ થવાના છે. આ કાફિરોના મુકાબલામાં એક એવો પક્ષ છે કે જેઓ નખીઓ (અલય.) પર હિમાન રાખે છે એમની એ હાલત છે કે એમને મવત એટલું પ્રિય છે જેટલું કાફિરોને જીવન. “એ દિલ્લે” કેવું સુંદર કહ્યું છે :

જિંદગી દર ગરદનમ ઉકતાદા “એ દિલ્લ” ચારા નીસ્ત

શાદ ખાયદ ઝીસતન, નાશાદ ખાયદ ઝીસતન !

મેં હમણાંજ વીનવ્યું હતું કે મયા પછી જે કંઈ થવાનું છે તે મુસલમાન જાણે છે તેથી તેને મવત માટે ગભરાટ થતો નથી અને એજ કારણ છે કે તે આ જગતને પોતાનું ઘર અને રહેવાનું

સ્થળ સમજતો નથી. હઝરત રસલે કરીમ (સ.) દર્શાવે છે : કુન શીદુન્યા કચ્ચતકા ગરીબ અવઆબિરા સખીલ” (ભાવાર્થ) જગતમાં એવું જીવન ગુઝારો કે જેમ કોઈ રસ્તે ચાલનાર મુસાફર હોય છે.

આ સંસાર માટે હુઝુર (સ.) દર્શાવે છે:—“અદ દુન્યા સિજનુલ મુઅમિન વ જન્નતુલ કાફિર” મુસલમાનોના નઝદીક દુન્યા એક કેદ ખાનાની પેઠે છે, તેથી મુસલમાનને એમાં કંઈ રસ નથી, તે જગતના સર્વે કાર્યો કરે છે પણ એનું દિલ પરલોક પ્રત્યે લાગેલું રહે છે. તે કાફિરની મોત માગતો નથી.

મોત સમયનું હાલરડું

સાહબો! જેમ મા હાલરડું ગાઈ પંપાળી પોતાના બાળકને સુવાડે છે, તેજ પ્રમાણે અલ્લાહ પોતાના ઇમાનદાર બંદાઓને મોતના સમયે હાલરડું આપે છે.

“પોતાના ખાસ બંદાના આત્માને એ પ્રમાણે કબ્જે કરે છે કે એને હાલરડાની લઝઝતમાં ખબર પણ પડતી નથી.” માતાનું હાલરડું તો તેજ—“આ જરી નિંદ્યા તૂ આ કયું ન જ” એ હોય છે, પણ હમ્દીરી હાલરડું અજબ-મોહક હોય છે. દર્શાવવામાં આવે છે:—“યા અચ્યુતહન્નફસુલ મુત મઘ્નિતુ રજિઈ, ઇલા રખિયકે રાદિયત મ્મરદીય ફદખુલી, શી ઇબાદી! વદખુલી, જન્નતી!” (અર્થાત) હે સતોષી માણસ! તારા રખની તરફ પાછો ચાલ્યો આવ. તું તેનાથી રાજી છે અને તે તારાથી રાજી છે.” લગાર “અરજિઈ”ને જુઓ. “લોટ ચલના” અને “લોટના” અને “લોટ જના” ઉર્દુમાં પણ બોલે છે. જ્યાંથી આવ્યા ત્યાં જવાને “લોટના” પાછા (ફરવું) કહે છે. એક

માણુસ સવારની ઝાડીએ શિકોહાબાદ જતો હોય તો તમે પૂછો છો, ક્યારે પાછા ફરવા (સાટનેકા) નો વિચાર છે? તે કહે છે કે સાંજની ઝાડીએ પાછો આવીશ. એજ અર્થ છે એ આપતનો કે જે મરણ-સાંજળી મોલ્યા કરીએ થીએ. “ધન્ના ચિદ્વાહિ વધન્નાં ધલિયહિ રાજેઉન” એ શબ્દ (રાજેઉન) દર્શાવે છે કે અમે અહિંયાના રહેનારા નથી. પરલોકના રહેનારા છીએ. બ્યારે મરણ પામીએ છીએ તો બ્યાંથી આવ્યા હતા ત્યાં ચાલ્યા જઈએ છીએ. અને પોતાના વતન જવાનો સર્વેને ઉત્સાહ હોય છે, તેથી અમે પણ મવતની વાટ જોયા કરીએ છીએ. એને કહેવામાં આવે છે “ધન્ના ધલિ રખિયકર રંજ્યા” (ત્રીસમે પારો સુરે ખલક) અને એજ વિષયને ધ્યાહીમી સહીદાઓના હવાલાઓથી “સુરેનજમ” માં દર્શાવવામાં આવે છે : “વ ધન્ના ધલિ રખિયક લ મુનતહા” “માણુસ જાતનું અંતિમ પરિણામ અને છેલ્લું સ્થાન અસ્લાહ પાકની પવિત્ર હસ્ટી છે.” અને ખરેખરી રીતે અમારા સૌનું વતન તેજ છે.

“હલ નુનખિયકુકુમ બિલ અખસરીન અઅમાલા; અઝલઝીના દલ્લા સઅયુહુમ ફિલ હયાતિદ દુન્મા વહુમ યહસયુન અન્નહુમ યુહસનુન સુનઆ.

(અર્થાત) એ દુર્ભાગીઓથી વધારે કોણ કમનસીબ હશે કે જે જગતનેજ પોતાનો મૂળ જીવન ઉદ્દેશ સમજે છે અને સખળા પ્રયાસ સંસાર જીવન માટેજ કરે છે અને ફરી તેઓ એમ સમજે છે કે અમે બહેતર કામ કરીએ છીએ.”

હુબ્બુલ વતન મિનલ હમાન

સાહ્યો, અસલ વતન તો તેજ છે ! કાદિર તે વતન સમજી શકતો નથી. એ તો નખીઓ (અ.)નું કામ છે જેઓ કાલ-જાની અને અહમ્મની હોય છે તેજ બતાવી શકે છે કે વતન શું છે અને સુસાદરી શી છે હઝરત આરિફ રૂમીએ કેવું સુંદર દર્શાવ્યું છે:—

મઅનીયે હુબ્બુલ વતન આગત દુસ્ત,

તુ વતન બિશનીસ અય ખાળ નખુસ્ત.

તમે પહેલું વતન તો સમજી લ્યો. આફરાસ છે કે કાદિરોના દેખાદેખી અમે પણ આ દુન્યાને વતન સમજી બેઠા છીએ !

હઝરત ઇબ્રાહીમ (અ.)નો બનાવ

હ. ઇબ્રાહીમ (અ.) વિષે કહેવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે મલેકુલ મવત આત્મા દરી લેવા આવ્યા, ત્યારે તેમણે કહ્યું:—

“મલેકુલ મવત ! તમે કોઈ મિત્રને પોતાના મિત્રના પ્રાણ લેતાં જોયો છે ?”

મલેકુલ મવત એ સાંભળી આકાશ તરફ પાછો ફર્યો. અલ્લાહના તરફથી હુકમ થયો કે અમારા ખલીફને પુછો કે :

“તમે કોઈ મિત્રને પોતાના મિત્રની મુલાકાતથી ગમરાતો જોયો છે ?”

આથી હઝરત ઇબ્રાહીમ (અ.) કહ્યું કે : “મારો આત્મા આ ધડીએજ કબજ કરો.”

હઝરત ઉમર (રહી.) વિષે એક ઘટના

જે દિવસે હ. ઉમર (રહી.) ઝખ્ખી થયા અને જ્યારે આપને ઉઠાવી ઘરમાં લાવવામાં આવ્યા ત્યારે આપે ઘરમાં આવી નમાઝ પઢી. લોકો ખીમાર-પુરસી માટે આવવા શરૂ થયા. કચ્છ ઈખ્તિન અહયાર પહુ આવ્યા. હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈખ્તિન અખ્યાસ પહુ પધાર્યા. કચ્છ ઈખ્તિન અહયારે કહયું “જો આ સમયે આપના માટે દુઆ કરો, તો મને આશા છે કે આપની જિંદગી લંબાશે.”

હઝરત ઉમરે (રહી.) કચ્છ ઈખ્તિન અહયારની વાત સાંભળીને કહયું : “જો મને એમ જણાય કે મારી જિંદગી મારા કાન સમિપ છે અને ઝરા હાથ ઉચકવાથી મારું જીવન મારા હાથમાં આવી જશે તો મારા જીવન માટે મારા કાન સુધી પહુ હાથ ઉપાડવા હું તૈયાર નથી.”

હાલરકાંને સાર

સારાંશ કે તે હાલરકું જે અલ્લાહના તરફથી પોતાના બંદાને મળતના વખતે સાંભળાવવામાં આવે છે, તે સાંભળી એ એવો સુધ્ધ જાય છે કે કયામતના દિન સુધી સુતો રહે છે. જ્યારે કયામતનો સૂર્ય ઉગે છે, તો અલ્લાહ તઆલા પોતેજ પોતાના શુધ્ધ ભાવિક બંદાઓને જગાડે છે અને કહે છે : “ઉઠ ! સવાર થઈ. મેહાકું હાથ ધોઈ નાસ્તો કરી લે !” ફરી ઈર્શાદ થાય છે :

“હે મારા બંદા ! આજે તમને કાઈ ચિંતા કે શોક ઉપજવાનો નથી. જે લોકો મારી આપતો (નિશાનીઓ) ઉપર ઈમાન રાખતા હતા અને મુસલમાન હતા, તેમને હુકમ આપવામાં આવે છે કે

તેઓ જન્મતમાં પ્રવેશ કરે. તેમની સાથે તેમની પત્નિઓ પણ તેમના માનાર્થે જાય.”

હઝરત અમીર ખુસરૂ (૨૬.)

હઝરત અમીર ખુસરૂ (૨૬.) ખૂબસૂરી કલંદરની સેવામાં આવ્યા. કરતા અને દિલીથી પાણીપત જતા હતા. એક દિવસ આવ્યા તો પોતાની પ્રખ્યાત ગઝલ સંભળાવી, જેનો એક શિયર એ છે :

કીમતે ખુદ હર દો આલમ ગુફતર્ક,
નરખ બાલા કુનકે અરઝાની હુતુઝ !

ખુસરૂ જેવા આહકને એજ છાજતું હતું જે તેમણે કહ્યું. અમને તો પાંચ વખતની નમાઝ પઢીને પણ આહક બનવું નથી આવડતું. બને જ્યાં શું આપશું ? જે ખરા પ્રેમી છે તેઓ તો બને જ્યાં કરતાં બાવ વધારવા ચાહે છે. ખુદાયા જ્યારે હઝરત યુસુફને ખરીદીને લાવી તો સ્ત્રીઓએ મહેલું માર્યું કે તમામ ખઝાનો એક ગુલામ પાછળ ખાલી કરી આવી. તે આ સાંભળી દરરી અને બોલી : તમે જે માલને ઓળખતા નથી તેની ખરીદીમાં ખામી કેમ કહાડો છો ? તમને શી ખબર છે કે મેં શું ખરીદ્યું અને હું શું આપી આવી ?

જમા દે ચંદ દાદમ, જાં ખરીદમ !

બહમુલિલાહ અજબ અરઝાં ખરીદમ !

હઝરત સૈયદના અયુબક સિદીક (૨૬.) જ્યારે હઝરત બિલાલને ખરીદવા ગયા અને ઉમૈયાને મ્હેં માંગ્યું મૂલ આપવા લાગ્યા, તો ઉમૈયા બોલ્યો : “તમે તો અનુભવી વ્યાપારી છો, છતાં એક હબશી

ગુલામની એટલી કીમત આપી રહ્યા છો?" હઝરત અયુબકે કહ્યું.
 "તુએ મશહુર સોદાગર છે પણ તને ગ્રાહકનો ચહેરો પણ પારખતાં
 આવડતો નથી. જો તું મને એમ કહેત કે અયુબક! તમે મારા
 ગુલામ થઈ જાવ તો હું એને આગ્રહ કરીશ તો હું પોતે ગુલામી
 કબૂલ કરી લેત, પણ બિલાલને આગ્રહ કરાવત." મુલ તો ત્યારે વધે
 છે જ્યારે કોઈને માલની કદર હોય. એક ઝમીન ખમણી અને ત્રણ
 ગણી કિંમત આપી ખરીદી લો છો. એક મેખરી અને કાઉન્સિલ
 માટે તમે હઝારો રૂપિયા ખરચ કરી સકો છો, પરંતુ ખુદાના માર્ગે
 ખરચ કરતાં તમારો શ્વાસ રૂંધાઈ જાય છે।

હઝરત ખુઅલી કલંદર (રહ.)

સારાંશ કે જ્યારે અમીર ખુસરૂ (રહ.) પોતાની ગઝલ સંભળાવી
 ચુક્યા તો હઝરત ખુઅલી કલંદર (રહ.) સાહબને દરખાસ્ત કરી.
 કલંદર સાહબ પ્રથમ તો ખોલ્યા : "આપ લોકો સાલિક છો અને
 અમે તો દીવાના અને મજઝુબ છીએ, પરંતુ હઝરત ખુસરૂ (રહ.)ના
 આમહથી કલંદર સાહબે (રહ.) શિઅર સંભળાવ્યો :

ગયરત અઝ ચશમ બરમ, રૂએ તુ દીદન ન દહમ,
 ગોશરા નીઝ હદીસે તુ શનીદન ન દહમ !

(ભાવાર્થ) જ્યારે મારું મવત ઇસ્લામ પર થાય છે, તો મને
 ફરી શો શોક છે? ગમે તે રીતે મને મારી નાખવામાં આવે મને
 મવત માટે શોક નથી, ન મને મરવાની ચિંતા અને ધમધમતી
 અમીનો અદરો છે. જ્યારે હું મારા રખતી તરફ પાછો ફરું છું તો

ચિંતાનું કોઈ કારણ નથી. મને અર્શના માલિકે દરેક વિપત્તી ઝીલવાની હિમ્મત અર્પણ કરી છે.”

મારા પ્રિય દોસ્તો ! આશિકોની દુન્યાજ નિરાળી છે પણ શરત એ છે કે કોઈ સત્ય દોરવણી કરનાર હોય. હવે એ લોકોની કથાઓ છે કે જે અમારી પહેલાં ગુઝરી ગયા. હઝરત હુસૈન ઈમ્મિન મનસૂરને જ્યારે કતલ કરવા લાઇ જવામાં આવતા હતા અને જ્યારે લોકો તેમના ઉપર પતથરો ફેંકતા હતા અને તેમના મ્હોં પર થપ્પડો મારતા હતા તો એ દશામાં તેઓ કહેતા હતા : (તરજુમો) “મેં સઘળી મુસીબતો જાણીયુઝીને ઉપાડી છે અને મારો એ વિશ્વાસ છે કે મારા રોગ મવત વડેજ મટી શકે છે. એક આશિકનો આત્મા દરેક મુસીબત પર એ માટે ધીરજ રાખે છે કે કદાચ ખીમાર પાડનાર કદી તો ખીમાર પુરસી કે સારવારના બ્હાને આવી નીકળે.”

સાહબો ! જે લોકો મ્હોરો જોઈ પ્રાણ આપતા હોય તેમને મવતની ઇચ્છા ન હશે તો ખીજા કોને હશે ? અને એ લોકો મવતથી શા માટે ગભરાશે ? એમનું મવત તો ખરેખર ઇશ્વરી દર્શનના દાર છે. એમના મતે મવત અને ઇશ્વરી દર્શન એકજ વસ્તુ છે. એ લોકો મવત ઉપર એવા મોહિત છે જેવા તમે ઝિંદગી પાછળ ગાંડા, એમની મવત, મવત નથી, બલકે એક નવિન જીવનનો યુગ છે કે જે પ્રથમ યુગથી લાખો ગણો બહેતર છે.

સૌથી પહેલી વાત

સાહબો, હું એ કહી રહ્યો હતો કે કયામતમાં અસ્લાહ સૌથી પહેલાં પોતાના મુસલમાન બંદાઓથી પુછશે : “શું તમને મારો

દર્શનનો શવક હતો ?” બંદાઓ હકારમાં જવાબ દેશે. ફરી પુછવામાં આવશે કે, “ મારી મુલાકાતનો શવક શા માટે હતો ? ” બંદાઓ વિનવશે કે :

“ રજવના મગફિરતિક વ રહમતિક ” “ ઇલાહી, અમને તારી રહમત અને ક્ષમાની આશા હતી.”

એમના માટે હુકમ થશે કે “ મેં મારી રહમત અને ક્ષમા તમારે માટે વાજિય કરી દીધી ! ” એ સૌથી પહેલું કામ છે કે જે હમણું સુધી ભવિષ્યના પડદામાં અદૃશ્ય છે, પરંતુ હું આજ આપ લોકોને ભવિષ્યનો ઇતિહાસ સંભળાવી રહ્યો છું. આપનું યુરોપ તો વધુમાં વધુ એ કહે છે કે ઇસા (અ.)થી એ હજાર વર્ષ પુર્વે એમ થતું હતું, અને હું કહું છું કે આજથી હજારો વર્ષ પછી એમ થનાર છે. આપ લોકો પાસે આધુનિક સમયના નાસ્તિકોની નવી સ્વશની છે, અને મારી પાસે નુપ્યુવત-દીપકનો પ્રકાશ છે.

વીસમી સદીના નવયુવાનો

આજકાલના નવયુવાનો મવલ્લીઓની વાતો પર હસ્યા કરે છે. જ્યાં કોઈ પયગમ્બરના ચમત્કારનું વર્ણન આવ્યું અથવા કોઈ વલીની કરામતનું વર્ણન થયું કે એ લોકો પોકારી ઉઠ્યા : “ મવલ્લી સાહબ ! આ વીસમી સદીમાં આપ એવી હાસ્યજનક વાતો કરો છો ? આ ઝમાનામાં તો આપ લોકોએ બુધ્ધિની વાતો કરવી જોઈએ ! ” કિન્તુ વીસમી સદી કંઈ બહુીજ બુધ્ધિપૂર્વક છે, જેમાં અજ્ઞાહના મુકદ્દસ બંદાઓની કરામતો અને ચમત્કારોને સ્થાન નથી. મુઅજિઝા અને કરામત અક્કલમાં ન આવે તેવી વસ્તુ છે ? હું કહું છું કે હા મિયાં,

તમે સાચું કહો છો. આ વીસમી સદીમાં નખીઓ (અલય.)ના મુખ્યજિજ્ઞા અને દીનના ખુઝુર્ગોની કરામતોને સ્થાન નથી. પરંતુ આ વીસમી સદીમાં દાર જગજગહેર વેચી શકાય છે, આ વીસમી સદીમાં વેચ્યાઓ પોતાની શર્મ—ગાહોનો જગજગહેર રીતે ભાવ કરી શકે છે. આ વીસમી સદીમાં નિઃશસ્ત્ર શહેરીઓ ઉપર હવાઈ જહાઝ વડે બોમ્બ વૃષ્ટી થઈ શકે છે. આ વીસમી સદીમાં હાથ જોડી દેશી કાપડની બલામણુ કરનારાઓને છ માસની કચ્છ થઈ શકે છે. આ વીસમી સદીમાં કરોડો માણસો ઉપર એમની મરજી વિરુદ્ધ રાજ્ય કરી શકાય છે. આ વીસમી સદીમાં દરેક પ્રકારની અનીતિ, જંગલીપણું, બેઈમાની, દમન નીતિ વ્યાજખી છે પરંતુ ખુદાના પવિત્ર બંદઓના શિક્ષણ માટે આ વીસમી સદીમાં એક પારકો પુરૂષ એક પારકી સ્ત્રીના ગળામાં હાથ નાખી નાચી શકે છે, પરંતુ ખુદાઈ સુધારા-સબ્યતા માટે એ સદીમાં દાર બંધ છે. આજકાલ વિદ્યાની ચર્ચા છે. દરેક મહોલ્લામાં એક બે મેટ્રીક—ફેલા મળી જાય છે, પરંતુ શું નખીઓ (અલય)નું શિક્ષણ કાનુન નથી ? મુખ્યત્વે કરી જનાબ સચ્ચદુલ મુરસલીન (સ.)નું પવિત્ર શિક્ષણ તો કાયદા અને કાનુનથી ભરપૂર છે. નખીએ કરીમ (સ.)નું પવિત્ર જીવન તો ચમત્કારજ ચમત્કાર છે. તમે ચમત્કારો (મુખ્યજિજ્ઞા)નો ક્યાં સુધી ધનિકાર કરશો ? ચંદ્રના બે ટુકડા થવા, ઝાડ પથરનું સલામ કરવું, આંગળીઓમાંથી પાણીનું નીકળવું—જો એ વાતો આપની નજરે હાસ્યજનક છે તો એક ઉમ્મી (અક્ષરજ્ઞાન રહીત) માણસનું હુદીનાના કાંકરા ઉપર બેસી એક સંપૂર્ણ કાનુન બનાવી દેવું પણ આપને ચમત્કાર લાગતું નથી ?

કાનુનોની રચના

તમારી વીસમાં સદીમાં કાઉન્સિલો, છે. એસેમ્બલી છે જેમાં કાયદા સુકાય છે. સિલેક્ટ કમિટીમાં તે જાય છે. સામાન્ય પ્રજામત માટે તે પ્રસિધ્ધ થાય છે. પાંચ પાંચ હજારના પગારદાર લોકો મેમ્બરો એના ઉપર વિચાર ચલાવે છે. એસેમ્બલીના મેમ્બરો એના ઉપર વિવાદ ચલાવે છે. એ સર્વે સ્થિતિઓમાંથી પસાર થયા પછી એક કાયદો બને છે અને થોડાજ દિવસ પછી એ કાનુનમાં સુધારાની જરૂર પડે છે. આજે ફ્રાન્સમાં એટલી ગુણેડીઓ લાગેલી હોય છે કે જેમ કોઈ ગરીબ માણસના કપડામાં થીંગડાં લાગેલાં છે. એક ફક્કરને બીજા ફક્કર સાથે મેળવીને વાંચો, “બી”ની જગ્યાએ “સી”નું લખાણ વાંચો. અને “એ”ની જગ્યાએ “ડી”ના શબ્દો વાંચો. એટલી વાત તો આમ પ્રજા પણ જાણે છે કે પહેલાં ચોરની જમીનગીરી લેવાતી ન હતી, હવે લેવાય છે. પહેલાં વોરંટ કઢાવી પોતાની પત્નિને પીએરથી લઈ આવતા, પણ હવે લાવી શકતા નથી. તો ખતાવો કે કાનુનમાં સુધારો થયો કે નહિં ?

મવ. મુહમ્મદ અલીવાળી ઘટના

કાલનીજ વાત છે. મવ. મુહમ્મદ અલીની ખુદા મગફિરત કરે કે એમણે કલમ ૧૫૩ (અ)માં સુધારો કરાવ્યો. જ્યારે લાહોરના એક આર્પાએ (મઆઝ્ઝાહ) નબીએ કરીમ (સલ.)નું અપમાન કર્યું ત્યારે વાત ઘણી લંબાઈ અને સામાન્ય રીતે તમે દુલીપસાંગ પર હુમલા કરવા શરૂ કર્યા, જે કે હાઈકોર્ટના જડજ પર અથવા તેના ધરિદા ઉપર હુમલા કરવાથી ગવર્નમેન્ટ કેવી રીતે સહન કરી શકતી હતી ?

પરંતુ મતલાના મુહમ્મદઅલીએ કાનુનની ખામી ઝાહિર કરી, અને એ યતલાવ્યું કે દુલીપસિંગે કાનુન વિરૂધ્ધ નથી કર્યું, પરંતુ કાનુનમાં એવી જોગવાઈ છે અને કાનુનમાં ખામી મળવા છો. તમે તમારી દુષ્ટ ટેવ મુજબ તે સમયે એ ખિયારા મહુમ ઉપર પણ હિન્દુ-નવાઝીનો આક્ષેપ મુક્યો. તમે ક્યાં કોઈને મુકો છો? તમે તો દરેકને પોતાના મત પ્રમાણે ચલાવવા માંગો છો. અતે સરકારે કાનુનમાં રહેલી ન્યુનતાને સ્વીકારી અને સુધારા માટે એ કાનુન સિલેક્ટ કમિટિને હવાલે કરાયો.

ઓર્ડીનન્સની માગણી.

કદાચ તમને યાદ હશે કે મતલાના મુહમ્મદઅલી મહુમે વારંવાર પોતાના વર્તમાનપત્રમાં લખ્યું પોતે પણ કેટલીયે વાર વાઈસરોયનું ધ્યાન ખેંચ્યું કે જ્યાં સુધી ૧૫૩ (અ)ની કલમનો ચૂકાદો બહાર પડે, અથવા રાજપાલના ચુકાદા પર પુનઃ અવલોકન થાય ત્યાં લગી વાઈસરોય એક ઓર્ડીનન્સ પસાર કરે કે જેથી નખીઓ (સલ.)ના માન અને આબરુનું રક્ષણ એ ઓર્ડીનન્સ દ્વારા કરી શકાય, પરંતુ જે વાઈસરોય કોંગ્રેસની ચળવળને કચડવા સવાર સાંજે એક ઓર્ડીનન્સ બહાર પાડતો હતો અને તેની નોકરશાહી ઓર્ડીનન્સ દ્વારા જલસા કરનારા કે સરખસો કાઢનારા ઉપર ખુબ અત્યાચારો કરતી હતી, તે ચૂપ બેસી રહ્યો અને ખુદના પવિત્ર પયગમ્બરોના માન સાચવવા અને બિભત્સ બકનારા આર્યો અને ઇસાઈઓની જીભ અને કલમથી નિર્દોષ ઈનસાનોને બચાવવા એક ઓર્ડીનન્સ એનાથી ન બનાવી શકાયું.

૧૫૩ (અ)માં સુધારો

સારાંશ કે સુસલમાનોના પોકાર અને મવલાના મુહમ્મદઅલી મહુમની કોશિશોનું પરિણામ એ આબ્યું કે સરકારે કાનુનની ખામીને સ્વીકાર કર્યો અને કાનુનમાં સુધારો થયો. જે કે મવ. મહુમ જેવું આહતા હતા તેવું તો ગવર્નમેન્ટે ન માન્યું પરંતુ સુધારો અવશ્ય થયો. અરે, એક કાનુન તો શું કોઈ પણ કાનુન એવો છે કે જેમાં સુધારો થયો નથી ? ૧૦૮ મી કલમમાં સુધારો થયો. પહેલાં એ કલમ વડે સાદી શિક્ષા પણ થતી હતી અને સખ્ત સજા પણ. હવે માત્ર સાદી સજા થઈ શકે છે. સખ્ત થઈ શકતી નથી. કેટલીક કલમો જે પહેલાં રાજીનામાને પાત્ર ન હતી. હવે એમાં રાજીનામા પણ થઈ શકે છે. કેટલી મહેનત અને મનન કે વિચાર પછી એક કાયદો રચાય છે અને થોડાજ દિવસમાં તેમાં સુધારો કરવાની ઝરૂર પડે છે. એ છે તમારા કાનુની દિમાગની નબળાઈ અને લાચારી !

અહીંના રમુલ (સબ.)નો કાનુન

એની સ્પર્ધામાં તે માણસનો કાનુન જીત્યો કે જે એક વિધવા માના ઘરનો દિપક બને છે. તેને યતીમ સમજી એક ગરીબ કુટુંબની ઘાઈ દુધ પીવાડવા લઈ જાય છે. તે સાધનના અભાવ અને ગરીબાઈની અવસ્થામાં ઉછેરાય છે. થોડાક દિવસ પછી માતાની છાયા પણ માથેથી ઉઠી જાય છે. દાદાનું પણ અવસાન થાય છે. એને કોઈ બચાવનાર ગણાવનાર નથી. જે દેશમાં પેદા થયા તે સુધારા સંસ્કૃતીથી એવા દુર હતા કે બહુતરને તો નામોશી ગણતા હતા. બણેલા ગણેલા બાળકનું કંઈ માંગું જાય તો તે એ માટે પાછું ફેરવાતું કે એ બણેલો ગણેલો કેમ છે.

ઇસ્લામી કાનુન

સારાંશ કે તે આમિનાના ધરનો ચિરાગ બણવા જાત તો ક્યાં જાત? એને કોઈ બણાવત તોયે શું બણાવત? પ્રથમ તો કોઈ વડીલ નહિ, હમદદ્દ નહિ, શિક્ષણની કોઈ વ્યવસ્થા નહિ; કર્મો એવો કે જ્યાં શિક્ષણનો રિવાજ નહિ, ઇલાકો સુધારા સંસ્કૃતીથી એવો કોરો કે આજે પણ ત્યાં ઉંટનું માંસ ખાવું અને બકરીઓનું દુધ પીવુંજ લોકો જાણે છે. આધુનિક સુધારાથી એટલા અંજાણ કે ખરેખર ખુધ્ધીના પાછળ ખુષો લઈ ફરે છે. આ યુગમાંએ જ્યારે યુરોપ હવામાં ઉડી રહ્યો છે, ત્યારે એ ભલા માણસો મોટરને જાદુની ગાડી સમજે છે. ઇખ્તે સુઉદ વિરૂધ્ધ બંડ કરવા તૈયાર એટલા માટેજ ચર્ચ ગયા હતા કે તે જાદુની ગાડી ઉપર કેમ ચઢે છે. ટેલીફોનથી વાત કરવા માટે કુફનો ફતવો તૈયાર હતો. કુંકમાં આજે જે પ્રજાની એ દશા છે તે ચૌદસો વર્ષ પુર્વે ખુદ જાણે સુધારા સંસ્કૃતીથી કેટલા કોસ દૂર હશે. એ ઉજ્જડ ખીણમાં એક ઉમ્મી અને યતીમ બાળક પોતાની ફાટેલી કામળ પાથરી કાંકરીઓ ઉપર બેસી જાય છે, અને જડ સાધનોના અભાવ હોવા છતાંયે એક કાનુન ધડે છે. ન એની પાસે ટેલીફોન છે, ન મકકામાં કોઈ વર્તમાન પત્ર છે, ન ત્યાં કોઈ લાયબ્રેરી છે, ન ત્યાં કોઈ એસેમ્બલી છે કે ન કોઈ કાયદાના સલાહકાર. એ સર્વે સાધન સામાનનો અભાવ હોવા છતાંયે એકલા હાથે એક આણસ કાયદો બનાવે અને કાયદો એવો કે તે સમસ્ત જગત માટે અને ક્યામત સુધી ચાલે. અને તેનો કાનુન ચૌદસો વર્ષ સુધીમાં એક પણ સુધારો કમુલ કરતો નથી.

નવયુવાનોથી સવાલ

એ માતૃપી શક્તિનું કાર્ય છે ? ઈસ્લામે જે કાનુન ઘડ્યો છે એમાં જેટલી વિશાળતા રાખી છે તે સોસાયટીના કાનુનમાં હોઈ સકે છે ? શું તમે આજે નથી જોતા કે જગતના યુધ્ધીશાળી પુરૂષો અને મહા મોટા ધારાશાસ્ત્રીઓ કેવી રીતે કાનુને મુહમ્મદીની સામે માથું ઝુકાવી રહ્યા છે ? શું અમેરિકા જેવા સુધરેલા દેશે તલાકનો કાયદો બનાવ્યો નથી ? શું વડોદરાના મહારાજાએ તલાકનો કાયદો ચાલુ નથી કર્યો ? શું હમણાં હિન્દુ મહાસભા એ કોશિશમાં નથી કે તલાકનો કાયદો હિન્દુઓ માટે એસેમ્બલીમાં મંજૂર થઈ જાય ?

કેમ સાહબો ! વડોદરાના મહારાજા તો તલાકનો કાનુન જારી કરી મુબારકબાદીના પાત્ર લેખાય છે અને તે પુરૂષ કે જેણે તલાકના કાનુનનો આરંભ કર્યો કે ન્યારે કોઈ પણ એ શપ્થને જાણ્યોતો ન હતો, તે મુબારકબાદીના પાત્ર અને ખુદના મોકલેલ ન ગણાય ? જે દવંઓમાં લગ્ન ફેરાઓજ તુટી શકતા નથી અને સ્ત્રી આખી ઉમર કાં તો વિધવા બેસી રહેતી હોય કાં અગ્નિમાં બળી મરતી હોય તે પણ આજે તલાક જારી કરવા એક પગ નજરે પડે છે.

“સતિ”નો રિવાજ

હિન્દુઓમાં સતિનો રિવાજ તો પ્રસિધ્ધ છે, અને એ રિવાજ એવો છે કે મુસલમાનો હઝાર વર્ષ લગી છોડાવી શક્યા નથી, અને સો વર્ષમાં ન તો અત્રેજ તદ્દન છોડાવી સક્યા. હમણાંયે વર્તમાન-પત્રોમાં કદી કદી સમાચાર એવો આવે છે કે અમુક સ્થળે એ રિવાજ અમલમાં મુકાયો. પોલીસ નાસતી દોડતી પહોંચી પણ, ત્યાં તો કાશ્ફ

પૂરંએ થઈ ગયું. હિન્દુઓની સામે જ્યારે એ દુષ્ટ રિવાજનું વર્ણન આવે છે તો તેઓ કહ્યા કરે છે કે “અરે અમારે ત્યાં સ્ત્રી પોતાના પતિથી ઘણો પ્રેમ રાખે છે, નેથી પોતાના પતિની સાથે ચિતામાં બળી બરમ થઈ જાય છે.” કદાચ એજ સિધ્ધાંતને નજર સામે રાખી હઝરત અમીર ખુસરૂ (રહ.)એ દર્શાવ્યું છે કે :

ખુસરવા ! દર ઈશકબાઝી, કમઝ હિન્દુ-ઝન મખાશ !

કાં બરાએ મુદાં સોઝદ ઝિન્દા જનને ખેશતન !

હઝરત અમીર ખુસરૂએ આ રિવાજથી જે દલીલ લીધી છે તે રિવાજની ઝાહેર પ્રખ્યાતીની રૂએ તદન વાસ્તવિક છે; પરંતુ ખરી બિના એ છે કે એ દુષ્ટ, કૂર અને નિરર્થક રિવાજનો આધાર પ્રેમ પર નથી. જે પ્રેમના કારણે કોઈ માણસ કોઈની પાછળ પ્રાણ આપત તો માતા બાળક પાછળ સતિ થયા કરત કે જ્યાં પ્રેમ-સત્ય પ્રેમ હોય છે.

એક ડોસીની વાર્તા

મરનારની પાછળ કોણ મરે છે ? જ્યારે મા પુત્ર માટે સતિ નથી થતી, તો પતિ થું પતિ માટે સતિ થવાની હતી ? એક ડોસીની વાત પ્રખ્યાત છે એની પુત્રી માંદી પડી. તે રોઝ દુઆ માંમતી કે ઈલાહી, મારી બાળા સારી થઈ જાય ને હું મરી જાઉં. ઈલાહી, એની વતી મને લઈ લે.” એક દિવસે ભોગભોગે બન્યું એવું કે એક ગાયે કાઠના દેગચામાં પાણી પીવા કે ખાવા માટે મ્હોદું નાખ્યું તો ખરૂં પછુ દેગચામાં એનું ડોકું ફંસી ગયું. ગાય ગભરાઈ માથું જે ઉચક્યું તો દેગચો એના માથા ઉપર આવી ગયો, ગાયની આંખો

બંધ થઈ ગઈ. તે ગભરાઈ, આમ તેમ નાસવા લાગી. એ ગભરાટમાં તે ડોસીના ધરમાં પેસી ગઈ. રાત્રીનો સમય હતો અને ગાયના માથામાં દેગચો ચઢેલો હતો. આ ભયાનક શિકલને જોઈ ડોસી સમજી કે અવશ્ય મલેકુલ મવત આવી પહોંચ્યા. ડોસી ઘણી ગભરાઈ અને ગભરાઈને કહેવા લાગી : “જુઓ મલેકુલ મવત ! અન્યાય ન કરશો” એની બાળાનું નામ મીસ્તી હતું, તેથી તેના પલંગ પર ઈશારો કરી ડોસીના બોલ્યા : “મીસ્તી તે સુતી છે, તેજ બિમાર છે, હું તો તદ્દન નન્દુરસ્ત છું !”

વિધવાઓ ઉપર અત્યાચાર

અસલ બિના એ છે કે આ દેશમાં વિધવાઓ સાથે એવું અમાનુષી વર્તન ચલાવાતું કે તે બિચારી આવા જીવન કરતાં મવતને વધાવી લેતી, અને બિચારી પોતાના પ્રાણની આહુતી આપતી હતી. હિન્દુ સંસ્કૃતિમાં લગ્ન ફેરા બંધાઈ જવા પછી તુટતા નથી. એ ફેરાઓ એવા અતુટ હતા કે જિન્દગીમાં તો તુટી શકતાજ ન હતા, પણ મરી જવા પછી પણ તુટતા ન હતા. વિધવાને ધરના એક ખુણામાં ખેસાડી દેવામાં આવતી ત્યાં એ બિચારી નિરાધાર પડી રહેતી. એ ઉપરાંત સાસુ નણુદોના મહેણાં ટાણાં ટુંકમાં એ સર્વે સંકટોથી છુટકારો મેળવવા એ બિચારી આગમાં પડતું મુકતી હતી. આજે એ અનિષ્ટ રિવાજના એવા અર્થ કઢાય છે કે તે પ્રેમમાં મરી જતી હતી. ભલે પ્રેમ માટે મરી શીટતી હોય ! સાર એ કે લગ્ન ફેરાઓ એ નાટકમાં ડીક ભાગ ભજવતા. જે કવમ હઝારો વર્ષથી લગ્ન ફેરાઓના ફેરમાં પડેલી હતી તે પણ આજે તલાકની ચિંતા કરી રહી છે અને એ

વાતની કોશિશ કરી રહી છે કે આવશ્યકતા હોય ત્યાં એ શસ્ત્રનો ઉપયોગ કરાય. જો એ સત્ય હોય કે અમેરીકા અને યુરોપે તલાકનો ઉપયોગ કર્યો; વડોદરાના મહારાજાએ પોતાના રાજ્યમાં એ તલાકનો અમલ નહીં કર્યો; દેશનો કેળવાએલો વર્ગ વિચાર કરી રહ્યો છે કે તલાકનો કાનુન ધડાય, તો હવે પણ એ મોહમેડન સોના ચમત્કાર નથી ?

ઈસ્લામી કાનુનોની સર્વ-સામાન્યતા

સાહબો ! એક તલાકજી શું ? ઈસ્લામનો એવો કયો નિયમ છે કે જે દુન્યાની ખીણ કૌમોએ પોતાને ત્યાં એક યા ખીજા રૂપમાં પ્રવર્તાવ્યો ન હોય ? વિધવાના પુનર્લગ્ન, પુત્રીનો વારસો, પાલક પુત્રના વારસાદા હકકર્થી ઇન્કાર-વ્યવહાર અને માન્યતામાં સેંકરો એવા નિયમો છે કે જે જગતની કૌમોએ ઈસ્લામથી લીધા છે. કેટલાક તો જેમના તેમ ઉઘાવી લીધા છે. કેટલાકમાં થોડોક ફેરફાર કરી ઉપયોગમાં લીધા છે. પુત્રીઓને વારસો આપવો, વિધવા સ્ત્રીનો વારસો, વિધવા સ્ત્રીનું સાસરાવાળાઓની મિલકત ન ગણાવું વગેરે. મને તો એમ દીસે છે કે ધીમે ધીમે તમારી બણેલી ગણેલી દુન્યા, તમારી કાનુની દુન્યા, તમારી તત્વજ્ઞાની દુન્યા, તમારી સાયન્સ-જ્ઞાની દુન્યા, તમારી સુધરેલા વિચારોની દુન્યા, તમારી કેળવાએલી દુન્યા, એક અરબી નખી (સલ.)ના ફેરફાર થયા વગરના કાનુનોની સામે નિરૂપાય અને પરાજય પામી રહી છે.

હા, એ ઝંરરી છે કે આપની શિક્ષિત-દુન્યા ડીપ્લોમસી અને અપ્રમાણિકતાની દુન્યા છે, તેથી તે ન તો પોતાની લાચારીનો સ્વીકાર કરે છે અને ન તો ઈસ્લામનો ઉપકાર માને છે, બલકે આ અપકારી

જગત પોતાની નયળાઈ છુપાવવા સેંકડો પ્હાના, સેંકડો જુદી મનઘડત વાતો અને ફસાદી પ્રોપેગેન્ડા કરતું રહે છે. પોતાની ન્યુનતા અને પોતાની સભ્યતાની નયળાઈ એને છુપાવવા માટે સેંકડો પ્રકારની જુદાં બોલે છે. અને પોતાની વાચાળ શક્તિ અને પ્રોપેગેન્ડાના ઝેર વડે ધર્મલામી કાનુનોની ખુબીઓને દબાવવા અને છુપાવવા ચાહે છે.

નબીઓ કરીમ (સ.)નો ચમત્કાર

જે પવિત્ર ઇન્સાનની મુબારક જિંદગીનો એક એક દિન ચમત્કારિક વિષયથી ભરપૂર હોય, તેના મુઅજિઝાઓ-ચમત્કારોથી ઇન્કાર શા માટે? જેનાં જીવનની એક એક ઘડી પોતાના પાલવમાં સેંકડો ફેરફારો છુપાં રાખે છે, જે પયગમ્બરની જિંદગીજ ચમત્કાર હોય તેના ચમત્કારોનો ઇન્કાર એક સમજદાર માણસ માટે કેવી રીતે યથાર્થ છે? હું તમને પુછું છું કે અંતિમ પયગમ્બર (સલ.) જે પ્રથમની અને અંતની વિધાઓના માલિક હોય, જેમની શરીર અત કયામત લગી ટકવાવાળી હોય અને જે પયગમ્બર ખુદાનો અંતિમ સંદેશ હોય, તે માત્ર ત્રેવીસ વર્ષની મુદતમાં એક અનહદ અબજ અને અજાની કૌમને જે ઇશ્વરી-જ્ઞાનથી સાવ કોરી હતી તેને, એટલા ઊંચ દરજ્જે પહોંચાડી દે, તો શું એ કંઈ ચમત્કાર નથી? અરબની અજ્ઞાનતા અને ઇશ્વર-જ્ઞાનથી અજાણતાનો ઇતિહાસ એવો નથી કે કોઈથી છુપો હોય.

અરબ પ્રજાની વહેમ-પૂજા, મુર્તિ-પૂજા અને ઇશ્વરી-ધર્મથી અજ્ઞાનતાના કથનો તમે ઘણીયે વાર સાંભળ્યા હશે, મને એનું અત્રે પુનરાવર્તન કરવાની ઝરર નથી. ખુદાની તવહીદ (એકેશ્વરવાદ) જે

આજ કાલ સર્વ માન્ય સવાલ બની ગયો છે, અને એની સ્થિતિ એ અર્થ છે કે મહા મોટા મૂર્તિ-પૂજકો અને કોસ-પૂજકો પણ શિક્ષના નામથી ગભરાય છે અને એમ આહે છે કે અમે મુશરિક ન કહેવડાવીએ; પરંતુ તમે જાણો છો કે જે દિવસે ઇસ્લામના અંતિમ પયગમ્બર જનાબ રસૂલુલ્લાહે (સ.) ખુદાની વહદાનીયત (એકતા) અને ખુદાઈની જાહેરાત કરી હતી, તે વેળા મુશરિકો તરફથી કેવો જવાબ મળ્યો હતો ? ફારસની ટોચ પર જ્યારે જનાબ રસૂલુલ્લાહે (સલ.) પોતાની કવમને ઉદ્દેશી કહ્યું હતું કે “ધલાહુકુમ ધલાહુવ વાહિદ”-“લોકો તમારો ખુદા એક છે.” આ કુદરતી જાહિરાતને સાંભળી લોકોએ કહ્યું. “શું સર્વ પ્રભુઓને મેળવી એક પ્રભુ બનાવી લેવાયા. આ વાત તો એવી અનોખી અને અવાસ્તવિક છે કે જેનું વર્ણન અમે કદી સાંભળ્યું નથી.”

સાહેબો ! જે સમાજની મનોદશા એવી હોય કે તે એક ખુદાના નામથી ગભરાતી હોય, સવારથી સાંજ સુધી જે કવમ પ્રત્યેક સારા અને સુંદર પત્થરને પોતાનો પૂજ્ય બનાવી લેતી હોય, તે નખીઓ (અક્ષય.)ની તવહીદને કેવી રીતે સમજી શકે ? જે પ્રજા બકરીઓનું દૂધ પી અને ઊંઠનું માંસ ખાઈ જીવવાને જ જીવન-ઉદ્દેશ સમજતી હતી, જે પ્રજા ખુદાની પવિત્ર હસ્તીની જાણકાર ન હતી, જે મરવા પછી પાછા સજીવન થવામાં માનતી ન હતી, રિસાલતથી અંગજી હતી, જે પ્રજા પોતાની અધમ મનોદશાનું દિગ્દર્શન-“અમારું જીવન માત્ર સંસાર જીવન છે. અત્રે પયદા થયા છીએ અને મરી જઈએ છીએ, અમને સમય મારી નાખે છે. ના ચોકખા શખ્દો વડે કરાવતી હતી, જે પોતાના જીવન-મરણનો આધાર માત્ર સમયને સમજતી અને

મરણ પછીના જીવનના નામ સુધ્ધાર્થી અજ્ઞાન હતી, તે નહિલ પ્રખતે નથીએ કરીમે (સ.) કુક મુદતમાં એવી ઇશ્વર-જ્ઞાની બનાવી કે સમસ્ત જગત માટે સન્માર્ગની મહાન મશાલ રૂપ બની ગઈ અને એ એક મશાલથી લાખો મશાલો અને કરોડો દિપકો એવા પ્રકાશિત થયા કે જે તેજ હવાના તુફાન અને વાવાઝોડાના મુકાબલામાંયે અડગ રહી અળહળતા રહ્યા અને પોતાના પ્રકાશ વડે કુકના ઘેર અંધકારમય જગતને પ્રકાશિત કર્યું. એજ ભાવાર્થ “કદ નમઅકુમ મિનલ્લાહિ નૂર”નો છે, અને એજ ભાવાર્થ “અલ્લાહુ વલીઉલ્લઝીન આમનુ યુખરિનહુમ મિનઝઝુલુમાતિ ઇલિનૂર”નો છે !

“સિરાજમ મુનીરા”ની સમજુતી

કેટલાક મહા પુરોએ “સિરાજમ મુનીરા”ની સમજુતીમાં કહ્યું છે કે નથીએ કરીમ (સ.)ને “અજ્ઞતા દિપક”ની ઉપમા એ માટે આપી છે કે એ દિપકથી હજારો દિપક સળગાવી સકાય છે અને એના પ્રકાશને દરેક સ્થળે પહોંચાડી શકાય છે. એ ખૂબી ન તો ચંદ્રને મળી છે ન સૂર્યને. સૂર્ય એક મહાન કદવાળો પદાર્થ હોવા છતાંયે તે જમીનમાંની ચુકાઓમાં પહોંચી સકતો નથી, પરંતુ ચિરાગ-દિપક પ્રત્યેક અંધકારમાં અંધકારમય સ્થળોએ પહોંચી શકે છે અને એના પ્રકાશ વડે પૃથ્વીના પડના અંધકારમાંયે ઉગ્મશ કરી શકાય છે. એજ કારણે સરકારે દો આલમે (સ.) દર્શાવ્યું છે કે “ઈસ્લામ કિંવા મને પહોંચેલ પ્રોગ્રામ પૃથ્વીના દરેક ભાગમાં પહોંચી જશે.” જગતનું કોઈ ઘર પાકું કે કાચું એવું ન રહેશે કે જ્યાં ઈસ્લામનો અવાજ ન પહોંચ્યો હશે. જેમ ચિરાગ દરેક અંધારામાં લઈ જઈ શકાય છે તેમ અંતિમ પયગમ્બર (સલ.)નાં પ્રોગ્રામથીયે જગતમાં વસનારી સર્વ

પ્રજા જાણકાર થઈ રહેશે. એથીજ આપ આજે જોઈ રહ્યા છો કે જગતના ખૂણેખૂણામાં ઇસ્લામનો ધ્વની ગુંજી રહ્યો છે અને ધીમે ધીમે જગત સૈયદુલ મુરસલીન (સલ.)ની શરીઅતને પોતાના જીવન પ્રોત્સાહનમાં દાખલ કરી રહ્યું છે. ફઅલહમ્દુ લિલ્લાહિ અલા મલિક.

આજે કેવું સારું થાત કે જો અમારી પાસે રાજકિય સત્તા હોત, અને અમારા હાથમાં પ્રોપેગેન્ડાની શક્તિ હોત, તો અમે તમને દેખાડી આપત કે ઇસ્લામનો સ્વીકાર કરવા જગતને કેવી રીતે ફર્જ પડત. હું તો વિનવું છું કે અબજુ જગત કરતાં શિક્ષિત જગત સારું છે. સમાચાર પહોંચાડવાના સાધનો એટલા સહેલાં અને સસ્તાં છે કે સમસ્ત જગત એક શેરી બની ગયું છે. કાલે સાંજે અમેરીકા અને યુરોપમાં જે બને છે, આજે સવારે હિન્દુસ્તાનના વસનારાઓને એના સમાચાર પહોંચી જાય છે. દરેક ખૂણાના વસનારાના સુધારા અને તેમના ધર્મ બજારોમાં મવળુદ છે. સૌથી સારામાં સારો માલ વધુ પ્રમાણમાં ઉપાડ થઈ શકે છે. દરેક માણસ ઇસ્લામ અને કુફરનો મુકાબલો કરી સહેલાઈથી પોતાનો મત કાયમ કરી શકે છે.

તિરસ્કારચુકત પ્રોપેગેન્ડા

મારા મિત્રા ! આજે સમય હતો કે આ કાનુની અને સુધરેલી દુન્યાની એક એક શાખા સાથે ઇસ્લામના પવિત્ર શિક્ષણનો મુકાબલો કરી જગતને દેખાડવામાં આવત કે સત્ય અને સીધો માર્ગ તેજ છે જે પયગમ્બરોએ દેખાડ્યો છે એના સિવાય સર્વે માર્ગોનો અંતિમ બિંદુ ગુમરાહી અને અધકાર વિના કંઈ નથી પણ મને ખેદ સહિત કહેવું પડે છે કે નતો હમણા મુસલમાનોની રાજકિય સત્તા રહી છે ન એમની પાસે પ્રોપેગેન્ડાનું

બળ છે. શત્રુઓ પાસે સર્વ કંઈ છે અને તે પોતાની સત્તા અને પ્રેરણા-કળા બળ વડે ઇસ્લામને બદનામ કરવાની નીચ કોશિશમાં રોકાએલ છે, અને તેઓ ઇસ્લામના વિરુદ્ધ યુરોપ અને એશિયામાં નિરંતર ગેર-સમજ પ્રસારે છે. અમારી હાલત એવી છે કે અમે મઝહબનો બચાવ તો શું કરવાના હતા. અમારી કને તો એટલું બળ પણ નથી કે અમે આ દેશમાં પોતાના રાજદારી હકોનું રક્ષણ કરી શકીએ. જુઓ, આ દેશમાં સાત કરોડ મુસલમાન વસે છે, પણ એટલી મહાન પ્રબળતા એક પણ રોઝિંદા અંગ્રેજી વર્તમાન પત્ર નથી. આપ જાણો છો, સત્તા અંગ્રેજની છે. જ્યાં સુધી અંગ્રેજી વર્તમાન પત્ર ન હોય ત્યાં સુધી મુસલમાનોના અવાજની શી અસર છે ?

દિલ્હી પ્રાંત એક નાનો સરખો પ્રાંત છે, પણ તમે જાણો છો ત્યાં હિન્દુઓના કેટલા રોઝિંદા પત્રો બહાર પડે છે ? એઓ ઇન્ડિયનનું રોઝિંદા પત્ર પણ નીકળે છે. દિલ્હીની નોકરશાહી પ્રમાણમાં ઉકતાંજ પોતાને ચકાને “હિન્દુસ્તાન-ટાઇમ્સ,” “નેશનલ કોલ” અને “રેટરસ્મેન”ને પડેલા જુએ છે. ઉર્દૂ જાણનાર વર્ગ માટે સ્પર્શ ઉગે તે પહેલાં “તેજ” અને “વતન” બંગ્લાદેશમાં વેચાતા થઈ જાય છે. કહો સાહેબ, હિંદની રાજધાની કે જ્યાં બે લાખ મુસલમાન વસે છે. કોઈ પેપર અંગ્રેજી કે ઉર્દૂ રોઝિંદા નીકળે છે ? એક વર્તમાન પત્ર પણ એવું રોઝિંદા નથી કે જે મુસલમાનોના હકોની રક્ષા કરી શકે. જ્યારે આપની રાજકીય સંબંધી આ દશા છે તો ફરી મઝહબની રક્ષા અને મઝહબના તરફથી બચાવ માટે તમે શું વર્તમાનપત્ર કાઢવાના હતા ? જે આજે પણ મુસલમાનો એ કામ માટે તૈયાર થઈ જાય કે ઇસ્લામના

પવિત્ર શિક્ષણ અને એની નેચરલ ખૂબીઓ પ્રગટ કરવા માટે વર્તમાન પત્રો ચોપાનીઆની નેગવાઈ કરે અને જે રીકાઓ ઈસ્લામના વિરોધીઓ માત્ર ઈસ્લામને બદનામ કરવા કરે છે. તેનો વાળિખી જવાબ આપી ઈસ્લામની ખુબીઓને તેમના મગઝમાં ઠસાવવામાં આવે તો, આજે પણ ઈસ્લામ તેજ વેગથી જગતની પ્રજાઓનો ધર્મ બની શકે છે. જે ત્વરા સાથે આજ સુધી પ્રગતિ કરતો રહ્યો છે. જે કે મુસલમાનો પાસે આજે કોઈ રાજકીય સત્તા નથી, છતાંયે ઈસ્લામ વાસ્તવિકતા અને દલીલોના બળ વડે લોકપ્રિય બનાવી શકાય છે, પરંતુ જે કોમની હૃદય-શુન્યતાનો એ હાલ હોય કે જેઓ રાજદ્વારી હકો પ્રત્યે પણ બેદરકાર હોય તો એવી કવમ મઝહબની શી સેવા કરી શકે છે ?

રાજકારણ અને ધર્મ

કદાચ આપને એ અચોક્કસ લાગશે કે મારા શબ્દોથી હું રાજનીતિને મઝહબ કરતાં વધુ મહત્તા આપું છું હું જે કંઈ કહી રહ્યો છું તે તમારા દ્રષ્ટિ-બિંદુ પ્રમાણે કહું છું, કારણ કે આના વિચાર પ્રમાણે આજ કાલ રાજદ્વારી હકોનો દરબજો મઝહબથી ઉચ્ચ થઈ રહ્યો છે, તેથીજ એમ કહેવાની હિંમત થઈ કે બ્યારે તમે તમારી પ્રિય વસ્તુ માટે રૂપિઆ ખરચવા અને અંગ્રેજી અખબાર કાઢવા તૈયાર નથી તો મઝહબ કે જે આપની દ્રષ્ટિએ એક બિન ઝરૂરી અને મુલાણાઓનું કામ રહી ગયું છે તેના માટે તમે શ્રી કુરબાની કરશો ?

સારાંશ કે હું તમને એ કહી રહ્યો હતો કે ઈસ્લામ-પ્રચાર માટે આ ઉત્તમ તક છે, જે મુસલમાન એ તરફ ધ્યાન આપે તો, પરંતુ મુસલમાનો બ્યારે પોતાના રાજકીય હકોને પોતાની ગંજીલના કારણે

શ્રમાવી રહ્યા છે તો ફરી મઝહબનો આ વીસમી સદીમાં સવાલજ શો છે ? મઝહબના પ્રશ્નને તો અગાઉથીજ જાહેલ વાઈઝીઓ અને જાહેલ પીરો બરબાદ કરી ચૂક્યા છે.

સિન્ધના પીરો

ક્ષમા કરજો, મારે બાપણ કંઈક લાંબુ થઈ ગયું છે, પરંતુ શું કરે જ્યારે વાત જીમ પર આવે છે તો કહેવીજ પડે છે. પંજાબના નૂરી ફિરકાનો રસૂલ પ્રેમ તો તમે પારખીજ લીધો, કે તેમણે રકારે દો આલમ (સલ.)ને આદમીયત અને ઇન્સાનીયતથી કાઢી નાંખ્યા (મઆઝ્લાહ !) હવે જરા સિન્ધના જાહેલોને જુઓ, કે જ્યાંથી અરબસ્તાન વધુ નજીક છે. સિંધની પીર પરસ્તીએ મકકાના કાફિરોના આત્માઓને શરમાવ્યા છે ! જ્યાં લગી એ જાહેલ પીરો મવજુદ છે ત્યાં લગી મુસલમાનો સિંધમાં શું પ્રગતિ કરી શકશે ? જો સિંધ મુંબઈ ઇલાકાથી જુદું થઈ જાય તો શેઠ અબ્દુલ્લાહ હારન અથવા મવ. અબ્દુલ મજીદ સિન્ધી વઝીર થઈ જાય. એ સિવાય એથી વધુ લાભ મુસલમાનોને શો પહોંચી શકે છે ? સિન્ધના એ જાહેલ પીરોએ માત્ર એટલુંજ નથી કર્યું કે તેમણે પોતાની ખુદાઈનો દમવો કર્યો. ના, બદલે ખરેખર સિંધમાં હજીજ કરાવવામાં આવે છે, કિંવા વિધિપૂર્વક લોકો અહરામ બાંધીને હજીજની નૈયતથી પીર સાહબના ઘરે આવી હજીજ કરે છે. હજીજ પછી તેમને સનદ અર્પણ કરવામાં આવે છે. જે પર “હજીજ મુબારક !” લખેલું હોય છે. એક બાજુએ એ જાહેલો સર્વ આલિમોને એ કારણે કાફર કહે છે કે એમના વિચારે આલિમો રસૂલુલ્લાહ (સલ.)નું (મઆઝ્લાહ !) અપમાન કરે

છે અને બીજી તરફ એ ખખીસોની એ સ્થિતિ છે કે કા'બાના મુકાબલામાં બીજી કા'બા બનાવતાંયે આંચકો ખાતા નથી અને પોતાના ગામોને મચ્છાઝાહ મદીના તૈયિયાના દરજ્જે સમજે છે. એ જાહિલ પીરોમાંથી એક પીરના ગામનો કસીદો લખ્યો છે:

મદીના ઝ ખાકે, કે અફરાખતંદ :

ઝમીને લવારી અઝાં સાખતંદ.

બીજીયે સાંભળો અને સિન્ધી મુસલમાનોની પીર-પૂજા અને નખીચો (અલય.)ના અપમાનની દાદ આપો. દર્શાવવામાં આવે છે કે :

દર લવારી તુરે હકકો શાહે નખીયાં આમદા,

આદમો તુહો ખલીલો તુરે રહમાં આમદા !

શાદ બાશદ અય મુરીદાં, શાહે શાહાં આમદા !

શાહે મુલતાન અવલિયાહા સિરૈં યઝદાં આમદા !

માલિકે મુલ્કે નમુવત હમ વિલાયત આમદા !

દર જહાં ઈ તુરે હક, ઝાતે મુજસ્સિમ આમદા !

જેયું, એ છે સિન્ધના મુસલમાનોની ઈમાની બાવના, હક-પ્રેમ અને રસલની મુહબ્બત ! કહો, જે પ્રાંતમાં એ પ્રકારના પીરો ખુદાઈ કરી રહ્યા હોય અને જેમની વસ્તીમાં વિધિપૂર્વક હજ્જ દર વર્ષે મતી હોય એ પ્રાંત આ વીસમી સદીમાં કંઈ પ્રગતિ કરી શકે છે ? તમે અત્રેજોથી આઝાદી પ્રાપ્ત કરવા ચાહો છો, પરંતુ હું કહું છું કે જ્યાં મુઘી એ જાહિલ પીરોથી મુસલમાનોને આઝાદ ન કરાવશો ત્યાં લગી તમે અત્રેજોથી આઝાદી મેળવી શકવાના નથી.

અમત્કારો ઉપર વિવાદ

સાહબો ! વાત એ થઈ રહી હતી કે અરબ પ્રજા એટલી અજ્ઞાની હતી કે ઉંટનું માંસ ખાવા કે બકરીઓનું દૂધ પીવા વિના ખીજું કંઈ જાણતીજ નહતી; પયગમ્બર એવા મહા બુદ્ધિશાળી કે જેઓ પહેલી ને છેલ્લી વિદ્યાઓના ધણી, કવમ એવી કે ન તવહીદની જાણકાર ન કયામતની; ન ફરિસ્તાઓની જાણકાર ન સજવન થઈ પાછા કબરમાંથી ઉઠવાનું જાણે કે ન કબરની દુન્યાને જાણે. મૂર્તિઓની પૂજા અને આ જગતના જીવનને અંતિમ જીવન ગણવું માત્ર એનું જ્ઞાન અને આચરણ. અને રસુલ એમનો એવો પ્રભાવશાળી પદ્ધિનો કે “અલ યવમ અકમલતુ લકુમ દીનકુમ વ અતમમતુ અલયકુમ નિઅમતી” એનું જાણખ-ચિન્હ, નખી એવો કે જે કુલ નખીઓ (અ.)ની ખુખીઓને સંપૂર્ણ કરનાર, પયગામ એવો કે જે અલ્લાહનો અંતિમ પયગામ !

ધરના ખુણાનો અંતિમ પતથર

જનામ રસૂલે કરીમે (સલ.) પોતાની પવિત્ર હસ્તીને એક ઉપમા આપી સમજાવી છે. ઉપમા કેવી, સુખ્દાનલ્લાહ ! એમાં પોતે અંતિમ પયગમ્બર હોવાનું પણ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે અને જીમ્મે નખીઓ (અલય.)ના સર્વ ગુણો-ખૂખીઓ માટે પોતાની હસ્તી નિર્માણ કરવા તરફ પણ ઈશારો કર્યો છે. જીઓ મેં જે વાત કહી છે. એક જો કે નખીએ કરીમ (સ.) અલ્લાહના અંતિમ પયગમ્બર છે. આપના ખૂબી જીમ્મેઓ અને શીસાદી દજ્જલો તો આવશે પણ કોઈ નખીની રૂએ આવશે નહિ. ખીજી વાત મેં એ કહી છે કે સર્વે નખીઓ

(ખ.)ની ખુખીઓ નખીએ કરીમ (સલ.)ની હસ્તી માટે નિર્માણ હતી. એ બાબત તો માન્ય છે કે તે સર્વ ખુખીઓ, સદગુણો જે વ્યક્તિમત્ રીતે બીજા નખીઓને અર્પણ કરવામાં આવ્યા હતા. તે સૌના સૌ સૈમિદુલ મુરસલીન (સલ.)માં એકત્રપણે હતા.

હુસ્ને યુસુફ, દમે ઇસા, યદે બયઝા દારી !

આંચે ખુખાં હમા દારન્દ, તુ તન્હા દારી !

ઉંડું મનન કરી જોશો તો જાણાશે કે કુર્આન શરીફ પાસુ એ બાબતને જાહેર કરી છે, બહુકે શેઅરનો વિષય કુર્આનપાકનીજ એક આયત ઉપરથી (માખુઝ) લેવામાં આવ્યો છે.

“માખુઝ” વિષે એક દુચકો !

“માખુઝ”નો અર્થ “અખઝ” “કરવામાં આવ્યો” — “લેવામાં આવ્યો” થાય છે. મતલબ એ થાય છે કે કવિએ કુર્આન શરીફની એક આયત ઉપરથી મજકુર શેઅરનો વિષય લીધો છે. મને એ “માખુઝ” શબ્દ ઉપર એક દુચકો માદ યાદ આવ્યો. કેટલાક ઉર્દુ પત્રો ન્યારે કોઈ લેખને બીજા સ્થળેથી ઉતારે છે તો નીચે કૌંસમાં લખી દે છે : “માખુઝ.” એક વેળા એક સાહ્ય કોઈ ચોપાનિયામાં એજ પ્રકારનો લેખ વાંચી રહ્યા હતા. ન્યારે લેખ પુણું કરી ચૂક્યા તો સમજ્યા કે “માખુઝ” કોઈ ચોપાનીયા કે વર્તમાનપત્રનું નામ છે. લેખ વાંચી કહેવા લાગ્યા કે એ “માખુઝ” કયું અખબાર છે ? એણે ધણોજ સારો લેખ લખ્યો છે. મેં કહ્યું એ નામનું તો કોઈ ચોપાન્યું કે વર્તમાનપત્ર મારા જોવામાં કે સાંભળવામાં આવ્યું નથી. તેઓ કહેવા લાગ્યા, “નહિ જનાય, મેં ચોપાન્યામાં વાંચ્યું છે.”

તે લેખ “માખુઝ”માંથી નકલ કરવામાં આવ્યો છે.” મેં તેમને જે ચોપાન્યું દેખાડવા કહ્યું. એ સાહ્ય ઘણીજ ત્રવરાથી ગયા અને એક ચોપાન્યું ઉઠાવી લાવ્યા. મેં જોયું કે જીવનવૃત્તાંત ઉપર એક લેખ લખ્યો હતો અને તેના નીચે “માખુઝ” શબ્દ લખ્યો હતો. મેં તેમને સમજાવ્યા કે “માખુઝ” કોઈ રિસાલા કે અખબારનું નામ નથી, બલકે એના અર્થ એ થાય છે કે લેખ નકલ કરવામાં આવ્યો છે. એડિટરનો પોતાનો નથી, પરંતુ કોઈ સ્થળેથી તેનો ઉતારો કર્યો છે. ઇચ્છા ખરા એડિટર એ પ્રકારની પોતાની નૈતિક નયજાઈનું દિગ્દર્શન કરાવે છે, કે બીજા ચોપાન્યા કે વર્તમાન પત્રમાંથી લેખ પણ નકલ કરી લે છે, અને તેનું નામ પણ પ્રગટ કરવામાં કંજુસાઈ વાપરે છે. તેઓ તો જોમાંથી ઉતારો લેવાયો તે પત્રનું નામ લખવાને બદલે “માખુઝ” લખી દે છે ! ઉર્દૂ જાણનાર સાહ્યો સમજી લે છે કે એ કદાચ કોઈ ચોપાન્યા કે વર્તમાન પત્રનું નામ છે. એ પ્રકારની જૂલો ઉર્દૂ બણેલા સાહ્યોથી ઘણી વાર થઈ જાય છે. ખાસ ફરીને એ જાહિલ વાચકોઓ એ બાબતમાં નંબર લઈ જાય છે.

એક પ્રખ્યાત ગુણ

નખીઓ (અલય.)ની ખૂખીઓ અને તેમના સઘળા સદગુણોનું વર્ણન કરવું તો કઠિન કાર્ય છે પણ એક મશહુર ગુણ કે જે સર્વે નખીઓ (અ.)માં સામાન્ય છે, તે મખલૂકની ખિદમત છે, જે માત્ર અલાહ માટે હોય છે. સૃષ્ટિ પાસે એ સેવાનો કોઈ બદલો માંગતો નથી. દરેક પયગમ્બરે પોતાના પ્રથમ વ્યાખ્યાનમાં અ બાબતને ઝાહિર કરી છે “વમા અસઅલુકુમ અલયહિ મિન અજરિન ધન અજરિયા

ધક્કા અલસાહ.” “હું તમારાથી એ સેવાનો કોઈ બદલો-મજુરી માંગતો નથી. મારી મજુરી તો અલસાહના જિંમે છે.” એ ખાસ ગુણ તરફ અલસાહે આગળની આયતમાં ઇશ્વારો કર્યો છે. “કુલ્લા અસઅલુકુમ અલયહિ અનરા”-હે અમારા પયગમ્બર ! તમે સર્વે તે પયગમ્બરોના સદગુણોનું અનુકરણ કરો કે તમારા પૂર્વે આવી ગયા છે અને એ બાબતને ઝાહેર કરી દો કે હું તમારી પાસે મારી સેવાને બદલો માંગતો નથી. જેમ બીજા સર્વે નબીઓ ખુદા માટે સેવા કરે છે તેજ પ્રમાણે હું પણ ખુદા માટે તમારી સેવા કરું છું.

નુયુવ્વત-સમાપ્તીની મિસાલ

નબીએ કરીમ (સ.) ફરમાવે છે કે “મારી અને બીજા નબીઓની મિસાલ એવી છે કે જેવું કોઈએ ઘર બાંધ્યું તેમાં એક ઈંટની જગ્યા છોડી દીધી. જે માણસ મકાનને જુએ છે તે તેનાં વખાણ કરે છે. પરંતુ એક ઈંટની ખાલી જગ્યા જોઈ એવું ધ્વજે છે કે ‘અત્રે એક ઈંટ હોત તો કેવું સારું થાત !’ એ છેલ્લી ઈંટ હુ છું. મારા પછી કોઈ નબી આવનાર નથી. જે ઈંટની જગ્યા ખાલી હતી તે મારા આવી જવાથી પુરાઈ ગઈ; હવે કોઈ જુદો માણસ નુયુવ્વતનો દાવો કરે તો તેને સ્પષ્ટ ઉત્તર વાળી દેજો કે નુયુવ્વતની ધમારત પૂર્ણ થઈ ગઈ. હવે એમાં કોઈ ઈંટની જગ્યા તો શું થશે પરંતુ એક ઈંટના રોડા માટે પણ સ્થાન નથી.”

જો કોઈને એ પ્રકારનો શવક થઈ આવે અને તે નુયુવ્વતના હાર ઉઘાડવા ધ્વજે, તો તેને નુયુવ્વતની ધમારતના એ ઉજવલ દ્રષ્ટાંત વડે નિરાશ કરી દેવો જોઈએ. એ દ્રષ્ટાંતથી નબીએ કરીમ (સ.)નું

આખિરી પયગમ્બર હોવું તો જાહેર થાય છેજ, પરંતુ મેં એક બીજી બાબત કહી હતી ને તે એ છે કે એ મિસાલથી જેમ હુઝૂર (સ.)નું અંતિમ પયગમ્બર હોવું સિદ્ધ થાય છે, તેજ પ્રમાણે એ પણ સિદ્ધ થાય છે કે પુર્વે થઈ ગયેલા સૌ પયગમ્બરોની ખુખીઓ હુઝૂર (સ.)ની પવિત્ર હસ્તી ઉપર સમાપ્ત હતી. જે હુઝૂર (સલ.) જગતમાં પધારત નહિં તો નુબુવ્વતની ઇમારતમાં એક એવી ન્યુનતા રહેવા પામત કે જેની પુરવણી અશક્ય હતી. હું પુછું છું કે જ્યાં સુધી ઇમારતમાં એ અંતિમ ઈંટ ન લગાડી હતી ત્યાં લગી એ એક ખુલ્લી વસ્ત છે કે એ અંતિમ ઈંટ ઉપર ઇમારતની સમાપ્તિ અવલબેલી હતી. કહેવામાં તો એ છેલ્લી ઈંટ એક ઈંટ છે, પણ એ ઈંટ એવી છે કે સર્વ ઈંટોની ખુખીઓ એજ એક ઈંટમાં સમાયલી હતી. સુખ્દાનસ્લાહ ! કેવી સુંદર મિસાલ વર્ણવી છે ! કુરબાન થાઉં એ સૈયિદુલ મુરસલીન પર ! સાર એ છે કે એમ તો દરેક ઈંટ પોતાના સ્થાને પૂર્ણ છે, તેમાં કોઈ ન્યુનતા નથી. પરંતુ તે ઈંટ નુબુવ્વતની ઇમારતનો એક ભાગ હોવાના કારણે પોતાની પૂર્ણતામાં તે અધૂરી છે. એની પૂર્ણતાનો આધાર તે છેલ્લી ઈંટ ઉપર અવલમ્બિત છે કે જે ઈંટ ન હોવાના કારણે આખી ઇમારત અપૂર્ણ હતી.

મેં આપ લોકોને એ વાત કહી હતી. એક તો સૈયિદુલ મુરસલીનનું આખિરી નખી હોવું, અને બીજું સર્વે નખીઓની ખુખીઓનું હુઝૂર (સ.)ની હસ્તી પર સમાપ્ત થવું, અને એ બંને વાતો એ મિસાલમાં એકબી થઈ ગઈ, કે જે નખીએ કરીમે (સલ.) ખોતે પોતા સંબંધી આપી છે.

હઝરત ઈસા (અ.)ની મિસાલ

એ છેલ્લી ઈંટ વિષે સૈયિદના ઈસા (અલય.) એ કહ્યું હતું કે જે પથરને કડીઆઓએ રદ કર્યો હતો તેજ ખુલાનો છેડો બન્યો. હઝરત ઈસા (અ.)ના એ દ્રષ્ટાંતમાં પણ સૈયિદુલ મુરસલીન (સ.)ના અંતિમ નખી હોવા તરફ દર્શાવે છે. ખુલાનો છેડો અને ધરની અંતિમ ઈંટ એકજ વસ્તુ છે.

સારાંશ કે નખીએ કરીમ (સ.)ની પવિત્ર ઝિંદગી ચમત્કારજ ચમત્કાર છે. એવા મહાન અને પ્રભાવશાળી પયગમ્બરને એવી પ્રજા સોંપાઈ કે જે ખુદના અસ્તિત્વ અને ગુણોથી અંગભૂ, મરવા પડી હોવા-સજ્જન થવાનું ન જાણનાર, દોષખ અને જન્નતથી અજ્ઞાન.- તેવી પ્રજાને શરીરવ્યતીત શિક્ષણ આપવું કે સહેલ કામ હતું ? હું તમને પૂછું છું કે આજે એક મહાન મવ. સાહબને ચાર વર્ષનું બાળક હવાલે કરી તેમને કહ્યું કે એ ચાર વર્ષના બાળકને ખુખારી શરીર પહોંચે અથવા બચાવી શરીરના પાઠ બણાવે અથવા સામાન્ય બાળકો શીખાડે અથવા ભૂમિતિની આકૃતિઓ શીખાડે. તમે મોટામાં મોટા આલિમનું નામ લ્યો, જેમકે હઝરત મુફતી સાહબ કિપ્સા, મવ. હુસૈન અહમદ સાહબ, મવ. શખીર અહમદ સાહબ, મવ. અબ્દુલ અઝીઝ સાહબ ગુજરાનવાલા, મવ. મુહમ્મદ સજ્જાદ સાહબ-નાયબ અમીરે શરીરવ્યત, મવ. સુલેમાન સાહબ નદવી, એજ દશ વીજ્ઞા માણસો છે કે જેમનાં નામ લોકોની જાણે છે. બ્યારે હકીમવાળા લોકોનું વર્ણન આપે છે તો એજ સાહબો છે કે જેમના તરફ આંગળીઓ ખતાવાય છે.

મવલ્લાના સૈયદ અનવરશાહ

અમારા દુર્ભાગ્યે હઝરત શાહ સાહબ તો ગુઝરી ગયા. એમના વિદ્યા સાગરનું તો કહેવું જ શું ? શાહ સાહબ (રહ.) તો પોતાના સમયમાં એકજ હતા. બીજા માહિરો પણ છે. એમનામાંથી કોઈ સાહબને એ કામ હવાલે કરી જુઓ. આપણા મુફતી સાહબનેજ લો, કે જેમની મગજ-શક્તિ અને ફિક્ક-શક્તિ દયાંત રૂપ છે. જો હું બૂલતો ન હોઉં તો, કહી શકું છું કે ઓછામાં ઓછી ફિક્કની પચાસ હજાર પેટા બાબતો તો મુફતી સાહબને મ્હોટે યાદ હશે. કિંવા જો તમે પચાસ હજાર જુદા જુદા ફતવા એકી વેળા એમની સમક્ષ ધરશે તો તેઓ કિતાબ જેવા વગર ખુદાની કૃપાથી લખી દેશે. મગજ શક્તિની એ ખુબી છે કે તમે કોઈ કફિનમાં કફિન શંકા મુફતી સાહબ સામે મુકો તો તેઓ એક બે વાર તેનું પુનરાવર્તન કરશે. “હાં, તો મૈલ્વી સાહબ આપકા યેહ મતલબ હૈ” એમ બે ત્રણ વાર એ શકનું પુનરાવર્તન કરશે અને ઝટ જવાબ આપશે. શક કરનાર માણસ એમની તરફ જોતોજ રહી જશે કે મવલ્વી સાહબે શું જવાબ આપ્યો. જવાબ પણ એવો વાસ્તવિક અને લાજવાબ, કે જવાબ ઉપર કોઈ શંકા માટે અવકાશ બાકી રહેજ નહિ. તમે હઝરત મુફતી સાહબને ચાર પાંચ વર્ષના બાળક હવાલે કરી બલામણુ કરો કે એને હદીસ પઢાવો. જુઓ મુફતી સાહબ તમને શું જવાબ આપે છે. જો કે મુફતી સાહબને શિક્ષણ આપતાં ચાલીસ વર્ષ થઈ ગયાં હશે પણ એક ચાર વર્ષના બાળકને તેઓ ખુબારી કેવી રીતે પઢાવી શકે ?

અરબ-પ્રભની સુધારણા

સાહેબો ! મહાન આલિમ માટે એ વાત કહિનજ નહિ, બદકે અશક્ય છે કે તે નાના બાળકને પ્રચલિત અભ્યાસક્રમ શીખવી શકે. એથી વધુ કહિન એ છે કે એક પ્રથમ અને અંતના સર્વ વિદ્યા-ધર્મોના આલિમ અરબના બદુઓને નખીઓ (અલય.) ના શિક્ષણના પાઠ આપે. તમે એ કામને મઝાકની વાત સમજો છો કે અરબની એક જાહિલ અને સુધારા-સંસ્કૃતીથી દુર પડેલી પ્રજાને અલ્પ સમયમાં આ લોક અને પરલોકનાં પુર્ણ રહસ્યો અને જ્ઞાનની જાણકાર બનાવી દે. એક મૂર્તિપૂજક પ્રજાને મૂર્તિભંગક બનાવી દેવું શું આપની નજરે ચમત્કાર નથી? અતે તમે ચમત્કાર કોને કહોશો? શું જગતની સૌથી પછાત પ્રજાને સર્વોત્તમ પદે પહોંચાડી દેવું અને અશ્લાહની કુદરતને ન ઓળખનારાઓને તેની હસ્તી અને ગુણોથી જાણકાર કરી દેવું એ નખીએ કરીમ (સ.)નો ચમત્કાર નથી?

હઝરતઅલી સાથે એક યહુદીની વાતચીત

કેટલાક જીવન-વૃત્તાંતના પુસ્તકોમાં એ દ્રષ્ટિગોચર થયું કે જે એક યહુદીએ હઝરતઅલી (કરમ.) પર ટીકા કરતાં કહ્યું હતું. કે “તમારા પયગમ્બરની વફાતને ત્રીશ વર્ષ પછુ નથી ચુઝ્યા અને તમારામાં તસ્વાર ચાલી ગઈ અને તમે એક બીજાનું લોહી રેડવા લાગ્યા!” હઝરત અલીએ કહ્યું “તમે તો નદી—પાર થતાંજ કે બ્યારે તમારા પગનાં-તળીયાંએ સુઝાયાં ન હતાં. તમારા પયગમ્બર પાસે મુર્તિપુજની માંગણી કરી હતી. તમે કયે મ્હેંદે મુસલમાનો પર ટીકા કરો છો? તમારા પગ ઉપર તો બીનાશ બાકી હતી અને તમે હઝરત મુસા (અ.)ને કહ્યું હતું: “ઈન્અલ લના ઇલાહન કમાલહુમ આલિહા.”

(“હે મુસા ! અમારા માટે પણ એવી મુર્તિઓ બનાવી દો કે જેવી એ કવમની મુર્તિઓ છે કે જેથી અમે તેમને પુજીએ !”)

એ સંબંધમાં સૈયદના ઇસા અને સૈયદના યુસુફ (અલય.)ની સ્થિતિ શું હતી તે પણ યાદ રાખવું ધટે છે. હઝરત ઇસા (અ.)ના હવારીઓ-સાથીઓએ થોડાક પૈસા (ત્રીશ દિરહમ) માટે પોતાના ગુરૂને કેદ પકડાવી દીધા અને હઝરત યુસુફ (અ.)ના બાઈઓએ થોડાક ખોટા સિક્કાઓ માટે એમને વેચી દીધા હતા.

સૈયદના ઇસા (અલય.) તો પોતાના શિષ્યોને ચેતવતા રહ્યા કે તમે મરથો ખોલે તે પહેલાં મારી સાથે દોહ અને બેવફાઈ કરનાર છો. એ બેવફા શિષ્યો સોગંદ ખાઈ ખાઈ ખાત્રી આપતા રહ્યા, પણ અતે થયું તેમજ કે જેમ હઝરત ઇસા (અ.)એ કહ્યું હતું.

એક શંકાનું ખંડન

સાહેબો ! આ વાર્તાઓ ઉપરથી હું એ અર્થ કાઢવા ઇચ્છતો નથી કે (મત્સ્યઝંજીવ) ખીજ નખીઓ (અ.)માં રહાનિયત (આત્મ-શક્તિ) ન હતી, અથવા (મત્સ્યઝંજીવ) એમની નુયુવત અધુરી હતી, બલકે તેઓ સર્વે નખી હતા. તેમને સર્વેને આત્મબળ અર્પણ થયું હતું.

“લા નુફરિકું બયના અહદિમ મિર્સુલિહી.” (અમે રસૂલો વચ્ચે તફાવત કરતા નથી-કુર્આન.)

અલખત એ ઝુરર છે કે સૈયિદુલ મુરસલીન (સલ.)ને સર્વ પયગમ્બરો ઉપર ખાસ સરસાઈ પ્રાપ્ત છે અને એ પ્રકારની સરસાઈની ઝહેરત નખીઓ વચ્ચેના તફાવતને લાગુ પાડી શકાતી નથી પણ મારો આશય એ છે કે જનાબ સરવરે કાઠનાતે (સલ.) ત્રેવીસ વર્ષમાં જે સુધારાના કાર્યો કર્યા તે ખીજઓથી લાંબા કાળ સુધીમાં

ન થઈ શક્યા. નખીએ કરીમે (સલ.) અલ્પ સમયમાં શયતાનને હમેશ માટે નિરાશ કરી દીધો. આપે ફરમાવ્યું કે “હિજાઝ મુકદ્દસમાં મૂર્તિપુજા માટે શયતાન નિરાશ થઈ ગયો” અને એ પણ ફરમાવેલું કે “તમે મુર્તદ થઈ જવ તે વિષે ભય નથી. અલખત એ અદેશો છે કે મારી ઉમ્મત સંસારના એશ-આરામમાં ફસાઈ જશે.” હુજુરે (સલ.) થોડા સમયમાં જે સફળતા પ્રાપ્ત કરી તે ખીજા પયગમ્બરોને પ્રાપ્ત ન થઈ એ આપના ખાસ ગુણોમાં છે આપની સફળ કોશિશો પછી જાહેરાત કરવામાં આવી કે :

“અલ યવમા અકમલતુ લકુમ દીનકુમ વ અતમમતુ અલયકુમ નિઅમતી વ રહીતુ લકુમુલ ઇસ્લામા દીના.”

અને એજ ને’મનો પૂર્ણ કરવા અને દીનને સંપૂર્ણ કરવાનું ખીજું નામ નુમુવ્વતની પૂર્ણતા છે. એ પણ મુહમ્મદુર્રસુલુલાહ (સલ.)ની ખૂબી અને સફળતાનો સ્વિકાર છે કે એમના આગમન પછી નુમુવ્વતના દાર બંધ થઈ ગયા. હવે જે કોઈ માણસ એમના પછી કોઈ નવિન નુમુવ્વતનો વિચાર રાખે, પછી તે છુપો હોય કે જાહેર, તેના કરનાં ઇસ્લામનો શત્રુ અને સૈયદુલ મુરસલીન (સ.)નો વિરોધી બીજો કોણ હોઈ શકે છે ?

નખીઓમાં તફાવત

નખીઓની પદ્ધતિમાં તફાવત હોવાની ખાસત સર્વ-માન્ય છે. ત્રીજા પારાની શરૂઆતમાં અલ્લાહ ફરમાવે છે : “તિલકર-રસુલુ ફદલના અઅદુલુમ અલ્લા અઅદ-(એ રસૂલોનો સમુદ્ધ છે. અમે એઓમાંથી કેટલાકને કેટલાક ઉપર સરસાઈ આપી છે.)”

જેવી રીતે કેટલાકને કેટલાક ઉપર સરસાઈ છે તેવીજ રીતે સૈમિદુલ મુરસલીન (સહ.)ને સૌ ઉપર સરસાઈ છે. હદીસ—“લા તુફદિલુ ઈન્ની”માં પણ એક ઉંડો ઈશારો છે. હું તમને પુછું છું કે તકરાર તો ચહુદી અને મુસલમાન વચ્ચે નખીએ કરીમ (સ.) અને હઝરત મુસા (અલય.) સંબંધી હતી, પણ હઝરત રસૂલે પુદાએ હઝરત મુસાના વખાણુ કર્યા પછી એમ શા માટે કહ્યું કે “મને હઝરત યુનુસથી સરસાઈ ન આપ્યા કરો.” અર્થ એ નીકળ્યા કે હઝરત મુસા (અ.) તો મહાન પ્રભાવશાળી અને શરીઅતના ધણી હોનારા નખીઓમાંથી છે. મને તો હઝરત યુનુસ ઈબ્નિ મત્તા કરતાંયે સરસાઈ ન આપો, કે જેઓ હઝરત મુસા (અ.)થી પદવીમાં ઓછા દરજ્જાના છે. હઝરત મુસા (અલય.)ની સાથે હઝરત યુનુસ (અ.)નું નામ લેવુંજ એ બાબત તરફ ઈશારો કરે છે કે નખીઓ (અલય.)ના દરજ્જાઓમાં તદ્દાવત છે એ તદ્દાવત એક ખીજના પદને ઘટાડતો નથી.

હઝરત ઇમામુલ હરમૈન ત્રિષે ઘટના

એ સંબંધમાં મને હઝરત ઇમામુલ હરમયનનો બનાવ યાદ આવી ગયો. એમની મજલિસમાં એક વાર એક માણસે પૂછ્યું કે “અલ્લાહનું કોઈ ઘર છે કે નહિ ? તે હદમાં છે કે હદ રહિત ? કોઈ ખાસ સ્થળ તેના માટે કહી શકાય છે કે નહિ ?” હઝરત ઇમામુલ હરમયને જવાબ આપ્યો કે, તે ઘર-વાસી નથી અને ન તેનું કોઈ ઘર તેના માટે ખાસ કહી શકાય છે ન તેને કોઈ સ્થળની હદમાં કહી શકાય છે. સવાલ કરનારે દલીલ માંગી તો કહ્યું, “લાતુફદિલુની અલા યુનુસિબ્નિ મત્તા.” સવાલ કરનારને નવાઈ લાગી કે એ હદીસમાં ન

તો સ્થળનું નામ છે ન ખુદાનું વર્ણન ! એ હદીસથી અલ્લાહ તઆલાનું સ્થળ ન હોવું કેવી રીતે સાબિત થાય છે ? હઝરત ઇમામુલ હરમયને કહ્યું “આજે અમારી મજલિસમાં કેટલાક એવા સાહબો મવજુદ છે જેઓ દેણુદાર છે. જે કોઈ સાહબ દશ હઝાર દિરહમનું દેવું અદા કરી દેશે તો અમે એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપીશું.” આથી એક સજ્જન કે જેઓ ઇસ્મિના ઉત્તેજક અને કદર ખુઝનારા હતા, તેમણે એ દેવું પોતાને માથે લીધું, એટલે ઇમામુલ હરમયને એજ હદીસથી સાબિત કર્યું કે અલ્લાહ તઆલાનું કોઈ ખાસ ઘર કે કોઈ ખાસ સ્થળ નિર્માણ નથી.

હદીસની હલીલ

હઝરત ઇમામુલ હરમયને જે કંઈ કહ્યું તેનો ભાવાર્થ એ છે કે એ હદીસમાં હઝરત યુનુસનું નામ એ માટે લેવામાં આવ્યું કે હઝરત યુનુસની તરફ સામાન્ય રીતે મન દોરાય છે અને એ ધારી શકાય છે કે તેમનો દરજ્જો ખચિત નખીએ કરીમ (સ.)થી ઓછો હશે, કારણ કે હઝરત યુનુસ તે પયગમ્બરોમાંથી છે કે જેમને વાતચીતનું અને મેરાજનું માન માછલીના પેટમાં મળ્યું છે. હઝરત યુનુસનું નામજ ઝુન્નુન રાખવામાં આવ્યું છે. કુર્આનમાં એમને ઝુન્નુન કહ્યા છે :

હઝરત ઝુન્નુન કિવા યુનુસને જ્યારે એમ લાગ્યું કે કદાચ તેમણે ઠરાવેલી તારીખ ઉપર અઝાબ ન આવશે, તો તે ગબરાટમાં બહાર નીકળ્યા અને એમને એ શક અને સંદેહ થયો કે અલ્લાહ તઆલા એમનાથી કોઈ પુછપરછ કરશે નહિ અને એમના ઉપર કોઈ

તરેહની સખ્તી દરવામાં આવશે નહિ અને એમનાથી કોઈ તરેહની પકડ થશે નહિ.”

એ વિચારે તેઓ નીકળી નાહા, પણ ત્યાં તો પકડ થઈ અને નિરૂપાયે સમુદ્રમાં ફેંકાયા અને એક માછલીએ એમને કાળીયો બનાવ્યા.

માછલી હઝરત યુનુસને ગળી ગઈ અને હઝરત યુનુસ ધણુ દુઃખી હતા. માછલી પોતાના પેટમાં એ ઇશ્વરી અમાનતને લઈ સમુદ્ર તળીએ જઈ પહોંચી. હઝરત યુનુસ ધણુ દુઃખ અને સંતાપમાં પડી ગયા. એમણે સમુદ્રના અંધકારમાં અલ્લાહને પોકાર્યો અને અલ્લાહનીજ હસ્તી દરેક નિરાશીની આશા અને દરેક નિરાધારનો આધાર છે. તેને પોકાર કરી બોલાવ્યો, અને “લાઈલાહા હલિલા અનતા” કહી બોલાવ્યો. હઝરત યુનુસની એ હાક જે માછલીના પેટમાં અને સમુદ્રના તળીએ હતી; કિન્તુ અંધકારની અંદર અંધકાર-સમુદ્રની ઉંડાઈ અને માછલીનું ઉદર, લગાર કંપના કરો. “ઝુલોમા તુ નબ્અહુલા ફવકા બઅદ” “એ અંધકારોમાં તેમણે દાંડે પોકારી અને એ હાક તેમને માટે લાભદાયી નીવડી.” કેટલીક તફસીરોમાં જોયું છે કે જયારે હઝરત યુનુસ સમુદ્રના તળીએ પહોંચ્યા તો તેમને લાગ્યું કે સમુદ્ર તળે કોઈ વસ્તુ અલ્લાહની પવિત્રતા વર્ણવી રહી છે એમને નવાઈ લાગી કે અત્રે કોણ અલ્લાહનું રમરણ કરી રહ્યું છે ? તેમને જણાયું કે જે કાંકરા તળીયે પડ્યા હતા તે ખુદાની પવિત્રતા ગાઈ રહ્યા છે: ત્યારે તેમને એ ઉપરથી પ્રેરણા થઈ અને અલ્લાહને તેમણે પોકાર્યો અને એ પોકારની હાક અલ્લાહે સાંભળી.

અલ્લાહની ચાહ સુકિતનું સાધન છે

હક તઆલાએ કુઆનમાં કહ્યું છે :

“ફે લવલા ઇનિહુ કાના મિનત મુસખિયલીના લ લખિ સા રી
ખતનિહી ઇલા યવમિ યુખઅમ્મન (અર્થાત) જો હઝરત યુનુસ અલ્લાહની
યાદ ન કરત તો કયામત સુધી માછલીના પેટમાં ક્યદ રહેત.”

એ આયતથી એ પણ જણાયું કે ખુદા તઆલાની યાદ, તેનું
રટણ-સ્મરણ દુઃખો અને મુસીબતોને દુર કરે છે. એથી નખીએ
કરીમે (સ.) કહયું છે કે “જ્યારે કોઈ બંદો દુઃખ અને મુસીબતમાં
સપડાય તો તેને જોઇએ કે : “અલ્લાહુ લા ઉશરિક બિકા શયઅ ”
કહયા કરે. તો અલ્લાહ તેની મુસીબત દુર કરશે. હઝરત અબ્દુલ્લાહ
ઈબ્ન અબ્બાસથી ખુખારીમાં રિવાયત છે કે નખીએ કરીમ (સલ.)
દુઃખ અને ખેચેનીની હાલતમાં કહેતા : “લાઇલાહા ઇલિ-લલ્લાહુલ
અલીમુલ હલીમુ, લાઇલાહા ઇલાહુ રખ્મુલ અર્શિલ અઝીમ લાઇલાહા
ઇલાહુ રખ્મુસ્સમાવાતિ વ રખ્મુલ અરદિ વ રખ્મુલ અર્શિલકરીમ.”

જ્યારે હઝરત યુનુસ અથવા માછલીવાળા સાહમે ખુદાને હાક
મારી તો તેમની હાક ખુદાએ સાંભળી લીધી અને માછલીના પેટમાંથી
તેમને કાઢી લીધા. સુરે તુનમાં દર્શાવવામાં આવે છે :

(નખીએ કરીમ (સ.)ને ઉદ્દેશી દર્શાવવામાં આવે છે) આપ સખ
કરો અને હઝરત યુનુસ પેઠે ખે સખરી અને ગભરાટને ઝાઢેર ન
કરો. જ્યારે તેણે મંતે પોકાર્યો તો તે ધણોજ શોકાતુર હતો. જો
અલ્લાહનો ઉપકાર તેની સહાય ન કરત તો ખુદા જાણે તેને ક્યા
મયદાનમાં ફેંકી દેવામાં આવત પણ અલ્લાહે તેને નવાઝ્યો અને તેને
સત્પુરૂષોમાં ગણ્યો.”

હઝરત ઝુન્નુન મિસ્ત્રીની ઘટના

મને હઝરત ઝુન્નુન મિસ્ત્રી (રહ.)ની એક ઘટના યાદ આવી ગઈ. એક વેળા હઝરત ઝુન્નુન મિસ્ત્રી (રહ.) માછલીઓ પકડી રહ્યા હતા અને માછલાં પકડી પકડી પોતાની પુત્રીને આપતા જતા. પુત્રી એ માછલાંને ફરી નદીમાં છોડી દેતી હતી. થોડી વાર પછી હઝરત ઝુન્નુને પુત્રીને પુછ્યું, “માછલા ક્યાં છે?” તેણે કહ્યું, “મેં તો નદીમાં મુકી દીધા.” બાપે અચંબા સાથે પુછ્યું કે “એમ શા માટે કર્યું?” તેણે કહ્યું કે “મેં સાંભળ્યું છે કે બ્યારે જાનવરો ખુદાની યાદથી ગાફિલ થઈ જાય છે તો તેઓ શિકાર થઈ જાય છે, તેથી જે માછલાં આપની જાળમાં ફંસાયા હતા, તેઓ તેજ માછલાં હતા કે જેઓ ખુદાની યાદથી ગાફિલ હતા. મને એ ભય લાગ્યો કે કંઈ એ ગાફિલ અને ખેદરકાર માછલા ખાઈ અમે પણ ખુદાની યાદથી ગાફિલ ન થઈ જઈએ.”

નબીએ કરીમ (સ.સ.)ની શિક્ષણ પદ્ધતિ

મેં જે કંઈ વિનવ્યું હતું તે આત્મવાદ (રહાનીયત) વિષે હતું. એમાં (મઝાહલાહ) કોઈ પણ નબીમાં ન્યુનતા દાખવવાનો મારો હેતુ ન હતો ખરી બિના એ છે કે જનાબ રસૂલુલ્લાહ (સ.)ની આત્મશક્તિ ખીજા સર્વે નબીઓ (અ.)ની આત્મશક્તિના મુકાબલામાં વધુ બળવાન અને મજબૂત હતી. એજ કારણ છે કે એમને ત્રેવીસ વર્ષમાં જે સફળતા પ્રાપ્ત થઈ તેવી સફળતા ખીજા નબીઓને લાંબા કાળ સુધીમાંયે પ્રાપ્ત થઈ નથી. નબીએ કરીમે (સ.) પોતાની કવમને સીધા માર્ગ પર લાવવા જે પદ્ધતિ ધારણ કરી હતી તે આશ્ચર્ય

પમાડે તેવી છે. એવી જાહિલ કવમની નાડ એવા ડહાપણથી જોઈ કે વિદ્યાજ્ઞાનની કળાની ખુબી ઝાહેર થઈ ગઈ. એ વિષે અલ્લાહ દર્શાવે છે : વ યુઅલ્લિહમુહુમલ કિતાબા વલ હિકમત.”

અલ્લાહની હસ્તી તેના ગુણના ઉંડા ઉંડા પ્રશ્નો અને ધર્મિયાની શરીઅતના ખારીક મુદ્દાઓ, મરણ પછીની દુન્યાના રહસ્યો જનાબ રસૂલુલ્લાહે એ પ્રબળે એવી રીતે સમજાવ્યા કે તેઓના મનમાં ઠસી ગયા. જે શિક્ષણ પધ્ધતિ હઝરત રસૂલે ખુદ (સ.)એ ધારણ કરી હતી તે તો એમનું જ કામ હતું. નાના દૃષ્ટાંતો આપી એવા ગંભીર પ્રશ્નોને મનમાં ઠસાવ્યા કે અરબના ભટકતા બદુઓ આકાશમાં ઉડવા લાગ્યા. જેઓની ગલથુથીમાં શિક્ક પડ્યું હતું, તેવા મુશ્કરિકો એક ખુદાનો પોકાર કરવા લાગ્યા. મૂર્તિપૂજકો ખુદા-પૂજકો થઈ ગયા.

ખુદાનો ખુદાઈથી અંજાણુ લોક ખુદાની હસ્તી અને ગુણોના જાણુકાર બની ગયા. કબરની દુન્યાનો ઈન્કાર કરનારા, કયામત અને જન્મત દોઝખમાં માનનારા થઈ ગયા. ઇબ્રાહીમી ધર્મને વીસરી જનારાઓએ ઇબ્રાહીમી ધર્મને પુનઃ સજીવન કરી દીધો અને જે કા'બા-ધરમાં બદુઓને હાથે મૂર્તિઓ બિરાજમાન થતી હતી, તે નવેસરથી એક નિરંજન નિરાકાર ખુદાનું ઘર બની ગયું. હું તમારી સમક્ષ થોડાક દૃષ્ટાંતો આપી માફ ભાવણુ સમાપ્ત કરીશ. એ દૃષ્ટાંતોથી તમને નખીએ કરીમ (સ.)ની શિક્ષણ પધ્ધતિનું જ્ઞાન થઈ આવશે. ભવિષ્યનો ઇતિહાસ કોઈ બીજા પ્રસંગે કહીશ. એ થોડાક દ્રષ્ટાંતોથી તમને જણાઈ જશે કે નખીએ કરીમે (સલ.) કેવી તનતોડ મહેનત વડે એક જંગલી, અભણુ કવમ કે જે જગતની સૌથી પછાત કવમ ગણાતી હતી, તેને ઇઝઝત અને ઉન્નતિરૂપી આકાશના

તારાજ નહિં બલકે સૂર્ય-ચંદ્ર બનાવી દીધી. એ કામ હુઝુર (સ.)નું હતું. એ ખીજા ઈન્સાનથી થવું અશક્ય હતું. એનેજ અમારી પરિભાષામાં મુઅજ્જિઝા-અમલકાર કહે છે. હું ફરી વિનવીશ કે અરબસ્તાનની જાહિલ પ્રજાની કબપના કરો અને નખીએ કરીમ (સ.)ના દ્રષ્ટાંતો ઉપર મનન કરો કે કેવા કેવા કઠિન પ્રશ્નોને સ્હેલ બનાવી સમજાવી દેવામાં આવે છે. અલ્લાહુમ્મા સદિલ અલા મુહમ્મદ વં આલા આલિ મુહમ્મદ !

દ્રષ્ટાંતો

દ્રષ્ટાંતોમાં કોઈ ઠેકાણે સવાલો છે અને સવાલના જવાબમાં દ્રષ્ટાંત રૂપે સવાલનો ઉકેલ કયો છે અને કોઈ જગ્યાએ આરંભથીજ દ્રષ્ટાંત આપી મુજ મુદ્દાને જાહેર કર્યો છે.

નમાઝની મિસાલ

જો કોઈ માણસના ઘર નજદીક એક પાણીની નહેર વહેતી હોય અને એ તેમાં પાંચ વાર નહાતો હોય, તો શું તેના શરીર ઉપર મેલ બાકી રહેશે ? પ્રેક્ષકોએ જવાબ આપ્યો “હે અલ્લાહના રસૂલ ! પાંચ વાર સ્નાન કરનાર ઉપર કેવી રીતે મેલ બાકી રહી શકે છે ? એમણે કહ્યું : “જેમ પાંચ વાર ગુસ્સા કરનાર ઉપર મેલ બાકી રહેતો નથી તેજ પ્રમાણે પાંચ વખતની નમાઝ પઢનારના માથે કોઈ ગુનાહ બાકી રહેતો નથી.

હજની મિસાલ

એક વાર ઝાડની એક શાખા કે જેમાં થોડાક સુકા પાંદડાં લાગેલા હતા. તેને હાથમાં લઈ હુઝુરે (સ.) હલાવી. પાંદડાં સુકા હતા,

એટલે ખરી પડ્યા. આપે પૂછ્યું, “એ ડાળમાં કોઈ પાંદડું બાકી છે?” પ્રેક્ષકોએ ઉત્તર આપ્યો, “હે અલ્લાહના રસૂલ ! કોઈ પાંદડું બાકી નથી.” આપે દર્શાવ્યું કે “જેમ આ સુકી ડાળના સર્વ પાંદડાં ખરી પડ્યા. એજ પ્રમાણે હજ અદા કરવાથી સર્વ ગુનાહ ખરી પડે છે.”

ઘર્ષા અને લોભનો દાખલો

“જો બે ભૂખ્યા વરઝોને બકરાંના ટોળામાં છોડી મુકવામાં આવે તો તેઓ બકરાંને કેટલું નુકસાન પહોંચાડશે?” પ્રેક્ષકોએ જવાબ આપ્યો, “હે અલ્લાહના રસૂલ ! જો બે ભૂખ્યા વરઝ બકરાંઓના ટોળામાં પેસી જાય તો સર્વ બકરાંનો નાશ કરી નાખે અને ચીરી ફાડીને કકડે કકડા કરી નાખે.” એમણે દર્શાવ્યું કે “જેમ બે ભૂખ્યા વરઝ બકરાંઓનો નાશ કરે છે તેજ પ્રમાણે ઘર્ષા અને લોભ એક માણસની નેકીઓ-પૂન્યોનો નાશ કરે છે.”

ઘર્ષાનું દ્રષ્ટાંત

“ઘર્ષા ઈન્સાનની નેકીઓને એવી રીતે ખાઈ જાય છે કે જેવી રીતે અગ્નિ સુકા લાકડાંને બાળી ભસ્મ કરે છે. “અલહરદુ યાકુલુલ હસનાતિ કમા તાકુલુ ન્નારલ હતબા.”

સારી નરસી સંગતનું દ્રષ્ટાંત

સારા માણસ પાસે ખેસવાનું દ્રષ્ટાંત એવું છે કે જેમ કોઈ અત્તરના વ્યાપારી પાસે ખેસી જાય. જો એ તેની પાસેથી અત્તર ન લેશે તો પણ મંગળને સુગંધીનો લાભ તો પહોંચશેજ. નહારા માણસ પાસે

બેસવાની મિસાલ એવી છે કે જેમ કોઈ માણસ લુહારની ભઠ્ઠી પાસે બેસી ગયો. જો કંઈ વધુ હાનિ ન પહોંચશે તો ઓછામાં ઓછું એટલું તો થશે કે લુગડાંજ કાળાં થઈ જશે અથવા ભઠ્ઠીમાંથી ઉડતી ચીજુગારીઓથી કપડાંમાં કાણું પડી જશે.

જેનું આપે પરસ્પરના સામાજિક વ્યવહારના મહાન પ્રશ્નને યોગ્ય શબ્દોમાં સમજાવ્યો છે. સારા માણસ પાસે બેસવાથી લાભજ લાભ છે, અને નહારા માણસની સેવ્યતામાં હાનિજ હાનિ છે. ઓછામાં ઓછા લાભ અને ઓછામાં ઓછી હાનિ તરફ ધ્યાન કરી દીધો. એનેજ આરિફ રૂમીએ કહ્યું છે :

સુહ્યતે સાલિહ તુરા સાલિહ કુનદ !

સુહ્યતે તાલિહ તુરા તાલિહ કુનદ !

નેક માણસોના સત્સંગની અસરનું તો પુછવુંજ શું ? અફસોસ એ છે કે આજકાલ સત્પુરુષો તો કપરોમાં જઈ સુધ ગયા, જેમના સત્સંગની એક ધડી ઇન્સાનને કામિલ પુરુષ બનાવી દેતી હતી. સત્સંગ અને સાથે બેસવું મહાન વસ્તુ છે.

“અદુન્યા સિજનુલ મુઅમિન વ જન્નતુલ કાફિર!”

(દુન્યા મોમિન માટે કેદખાનું અને કાફિર માટે જન્નત છે.)

હું માનું છું કે દુન્યાની ઝિંદગી કાફિર માટે એક બાગ છે અને એને એમાં ધણો રસ પડે છે. પણ એનીય ના પડાય છે કે કાફિરને એ બાગમાં કદીયે દુઃખ પહોંચતું નથી ? સાહબો હું આ સંસાર-જીવનથી અભયખીઓ તમને શું દેખાડું ? જે લોકો આઠે પહોર હસ્તા રહે છે અને જેમની દરેક પળે ખત્રીસીઓ દેખાતી રહે

છે, અને જેઓ કદી રડવાનું નામ પણ જાણતા નથી, મેં તેમને યોધાર આંસુએ રડતાં અને પોકેપોક રડતાં જોયા છે અને જેમની આંખના આંસુ સુકાતા ન હતા, જેઓ હમેશાં રડતાંજ રહેતા હતા. તેમને મેં ખડખડાટ હસ્તા અને ખૂબ ખીલી ખીલીને હસતા જોયા છે. એ જગતની ક્ષણભંગુરતાના પણ કંઈક અજાણ કરાણાજનક દાસ્તાન છે. મિર્ઝા સાહબ એક શિઅરમાં એ બંને સ્થિતિઓનું ઠીક ચિત્ર દોરે છે :

પુદ્ગ દેતા હે જિનકો અયશ ઉન્કો ગમભી હોતે હંય
જહાં બજતે હેં નફારે, વહાં માતમ ભી હોતે હંય

એક શંકાનું ખડન

કેટલાક સાહબો “અદુન્યા સિજતુલ મુઅમિન જતતુલ વ કાફિર” પર એવી શંકા કરે છે કે કાફિરને સંસારમાં શા માટે દુઃખ થાય છે ? કેટલાક મુસલમાનોને અમે સુખચેનમાં જોઈએ છીએ અને કેટલાક કાફિરોને દુઃખમાં સપડાયલા જોઈએ છીએ. તો એ શંકા અવશ્ય થાય કે જેલખાનામાં ચેન કેવું અને બાગમાં દુઃખ કેવું ? એ શંકાનો એક ઉત્તર તો એજ છે જે સૈયદના ઇમામ હુસયને (રદી.) આપેલો કહેવાય છે અને એ જવાબ ઉત્તમ છે. દુઃખ અને સુખનો આધાર પરલોક ઉપર રાખવો જોઈએ. મુસલમાનને કેટલુંચે સુખચેન પ્રાપ્ત કેમ ન થાય, પરંતુ પરલોકના સુખના મુકાબલામાં એ સુખ કંઈ વિસાતમાં નથી. એજ પ્રમાણે કાફિરને કેટલુંચે દુઃખ આ લોકમાં કેમ ન હોય, છતાં દોઝખ અને તેના અઝાબના મુકાબલામાં એ સુખજ ગણાય. સૈયદના ઇમામ હુસયન (રદી.)નો એ જવાબ ખીલકુલ

ચોક્કસ છે અને એ પછી હદીસના અર્થ સમજવામાં કંઈ મુશ્કેલી રહેતી નથી.

હદીસ શરીફના બીજા અર્થ

ઉપર્યુક્ત હદીસનો સામાન્ય અર્થ તો એજ કરાય છે કે “સંસાર મોહિન માટે કેદખાનું છે અને કાફિર માટે જન્મત છે.” અને એનો ભાવાર્થ એમ સમજવવામાં આવે છે કે આ સંસારમાં મોહિન માટે દુઃખો અને કષ્ટો છે અને કાફિરો માટે સુખચેતન, અયશ-આરામ છે. બનવાબોગ છે કે એ હદીસના એજ અર્થ થતા હોય, પણ સામાન્ય રીતે મુસલમાનો ઉપર સખ્તી અને કાફિરો ઉપર ન્હારાઈ થશે. એ અર્થ નહિ કે કોઈ કાફિરને દુઃખજ ન પડશે અને કોઈ મુસલમાનને સુખજ નસીબ ન થશે. બલકે મુખ્યત્વે કરી કાફિરો સાથે નરમ અને મુસલમાનો સાથે સખત વર્તન આદરવામાં આવશે, જેમકે એક રિવાયતની ઇબ્રાહીમી એમ પણ સાબિત થાય છે કે જે રિવાયતમાં નખીએ કરીમે (સલ.) બંને પક્ષોનો પોતાની દુઆમાં સમાવેશ કર્યો છે. જે ઝિંદગીમાં એ ફેર જાહેરમાં ન આવે તો મવતના સમયે એનો ફેર અવશ્ય છે. જેમ હુઝુરે (સ.) દુઆ કરી છે. “યા અલ્લાહ, જે તારા ઉપર ઇમાન લાવ્યા છે અને મને રસલ જાણે છે, તું તેના દિલમાં તારા દર્શનનો પ્રેમ ઉત્પન્ન કર અને તેની ઉપર મવત રહેલ કરી દે, પણ તેને દુન્યા થોડી આપ અને જે તારા ઉપર ઇમાન નથી લાવ્યા, મારી રિસાલતનો જેમણે સ્વીકાર કર્યો નથી. તેને દુન્યા ઘણી આપ, પણ તેના દિલમાંથી તારા દર્શનના પ્રેમને દુર કર અને તેની ઉપર મવત મુશકિલ કરી દે.” ઘણું કરીને એ રિવાયત ઇબ્નિ હુબ્બાનની છે.

એ હદીસથી એ વાત પણ માલમ પડે છે કે પરલોકના એન-આરામ અને ત્યાંના સુખ-સંતોષ આ લોકના કણોનો બદલો છે. સાર એ કે હદીસ શરીફના એ તો ઝાહેરી અર્થ છે કે કેદખાનું દુઃખની જગ્યા છે અને બાગ સુખનું સ્થળ છે. છતાં મને કદી એવો વિચાર આવતો કે નખીએ કરીમે (સ.) એ અર્થને એ શબ્દોમાં કેમ ઝાહેર કર્યો? આલોકની ઝિંદગીને કેદખાનું અને બાગની ઉપમા કેમ આપી? પરંતુ જેલ-જાત્રા જવા પછી મને પણ એ વાત સમજાઈ ગઈ.

જેલ-જીવન.

જેલમાં માત્ર એટલું જ નથી કે કેદીને કંઈ પડે છે અથવા તેને દુઃખ આપવામાં આવે છે, બલકે જેલમાં સૌથી મોટી વાત એ છે કે ત્યાં “ડિસીપ્લીન” ધણું પાળવું પડે છે. ઘંટડીના અવાજ સાથે ખાવું શરૂ કરવું, ઘંટડીના અવાજ સાથે ખાવું બંધ કરવું, ઘંટડીના અવાજ સાથે જાનર માટે બેસવું, ઘંટડીના અવાજ સાથે જાનર પરથી ઉભા થઈ જવું, દરેક વાતમાં નિયમિતતા જાળવવાની રહી. ઉઠવું, બેસવું, ચાલવું, ફરવું, કોટડીમાં બંધ થવું, નીકળવું, ટુંકમાં દરેક પ્રકારની હિલચાલમાં નિયમિતતા! કોઈ પણ કામ રજા વગર કેદી કરી શકતો નથી. ન કોઈ આજ્ઞાનો વિરોધ કરી શકાય છે. એમ સમજી લ્યો કે એક આજ્ઞાધીન, તાબેદાર અને આજ્ઞા-પાલક ઉઠેના જેવી તેની દશા છે કે જ્યારે તેને ઉભો કરવામાં આવે છે તો ઉભો થઈ જાય છે, અને બેસાડવામાં આવે છે તો બેસી જાય છે. દરેક પ્રકારની પાબંદી જાળવવાનું અને આજ્ઞાદી ગુમાવી બેસવાનું નામ કેદખાનું છે. કોઈ પણ કાર્ય પોતાની મરજી અને ધિરાણથી કરી

શક્તિ નથી. જે કામ કરે છે તે પોતાના અધિકારીની આજ્ઞાથી કરે છે, તે એટલે સુધી કે ખાનપાન અને પેશાબ પાણીએ જવામાં પણ તે આજ્ઞાદ નથી. દરેક પ્રકારની આજ્ઞાદી અને સ્વાધીનતા ઝૂંટવાઈ જવાનું નામ જેલખાનું છે. એનાથી ઉલ્ટા ખીજ સ્થળનું નામ જન્મત રાખ્યું છે. બાગમાં ઈન્સાન આજ્ઞાદ હોય છે. જે તે ધારે છે તે તે કરે છે, જે ફળ ઈચ્છે તે ખાય છે, જ્યાં તેને ગમે ત્યાં બેસે છે, જ્યાં ચાહે ત્યાં સુએ છે. દુકામાં તે દરેક રીતે સ્વતંત્ર હોય છે. કેઈ ખીજ માણસની આજ્ઞાનો મોહતાજ હોતો નથી. કિન્તુ બાગ-જીવન જેલ-જીવનથી તદ્દન ઉલ્ટું છે. એક બાજુએ પરાધીનતાજ પરાધીનતા છે અને ખીજ બાજુએ આજ્ઞાદી અને સ્વાધીનતાજ સ્વાધીનતા છે. બ્યારે તમે એ બંને બાબતોને સમજ લીધી તો હવે હદીસના અર્થ સમજ લેવામાં કંઈ મુશ્કિલી નથી. સંસાર મોમિનનું કેદખાનું છે. કિન્તુ મુસલમાન સંસાર-જીવનમાં આજ્ઞાદ નથી, બદકે એના જીવનનો એકે એક ખુણો શરીરતે ઈસ્લામીઆને સ્વાધીન છે. શરીરત વિરૂધ્ધ ન તો એ ખાઈ શકે છે, ન પી શકે છે, ન ચાલી શકે છે, ન બેસી શકે છે. સારાંશ કે આખું જીવન અક્ષાહ અને રસુલ (સલ.)ના હુકમોના તાબે છે ન તો ખુદા અને રસુલના હુકમ વગર એક ડગલું ભરી શકે છે, ન હાલી શકે છે, ન કેઈ હુકમ બજાવી લાવવામાં આનાકાની કરી શકે છે.

અધિકારનો નારા

એથી દર્શાવવામાં આવે છે કે “વમા કાના લિમુઅમિનિન વક્લા મુઅમિનાતિન ઈઝા કદલ્લાહુ વ રસુલિહી અમરન અપ્પકુના લહુમુલ

ખચરતુ મિન અમરિહિમ.” અર્થાત કોઈ મોમિન પુરૂષ અને મોમિન સ્ત્રીને અસ્લાહ અને તેના રસુલનો હુકમ સાંભળ્યા પછી એ અધિકાર બાકી નથી રહેતો, કે તે એના હુકમને બળવી ન લાવે.

ન્યારે ખુદા અને એનો રસુલ (સલ.) કોઈ ચુકાદો કરી દે તો મુસલમાન સ્ત્રી અને પુરૂષના અધિકારનો નાશ થઈ જાય છે, કિંવા એ ચુકાદાના વિરૂધ્ધનો અધિકારજ બાકી રહેતો નથી અને દરેક પુરૂષ સ્ત્રી પર હુકમનું પાલન ઝરૂરી થઈ જાય છે.

સાહબો ! આપ લોકોએ મુસલમાનનું જીવન સમજી લીધું. એ છે કેદખાનાની ઝિંદગી અને એજ અર્થ “બલા મન અસલમા વજહુલ્લાહુ વ હુવા મુહસિન”ના છે. અર્થાત આપણે આપણી હસ્તીને કેદખાનાના ધણીને હવાલે કરી બેઠા છીએ. દુન્યામાં જેલખાનાના સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટને જેલર કે જેલના સ્વામિ કહેવામાં આવે છે. પ્રત્યેક કેદી એનો તાબેદાર અને આજ્ઞાધીન હોય છે. મુસલમાનોનો જેલર તે છે કે જેણે રહાની-જગતના એ પક્ષીને ચાર મુળ તત્વોની જેલમાં કેદ કર્યું છે.

ઝિંદગી ક્યા હે ? અનાસિરમે હુજુરે તરકીબ,

મવત ક્યા હે ? ઇન્હી અજઝાકા પરેશાં હોના !

જેમ એક કેદી કેદખાનામાં જેલરની આજ્ઞાનું પાલન કરે છે તેજ પ્રમાણે મુસલમાન પોતાના દરેક કાર્યમાં પોતાના પરવરદિગારનો તાબેદાર હોય છે.

“ઇન્ના સલાતી વ નુસુકી વ મહયયા વ મમાતી લિલ્લાહિ રઝિઅલ આલમીન લા શરીકા લહુ.” (અર્થાત) મારી નમાઝ અને

મારી ધબ્બાદત, મારું જીવનું અને મારું મરવું સર્વે અલ્લાહ-ખાને જગતના રખ માટે છે અને તેના હુકમો હેઠળ છે, કે જેનો (ખુદાનો) કોઈ ભાગીદાર નથી.” એજ વિષે નખીએ કરીમ (સ.) દર્શાવે છે :—

“મોમિન એક નાથ ધાલેલા ઊંટ પેઠે તદ્દન આરાધિન અને તાબેદાર હોય છે. જ્યારે એને થોભાવવામાં આવે તો તે થોભી જાય છે અને જ્યારે કોઈ સ્થળે ખેસડાવામાં આવે છે તો ખેસી જાય છે.”

મોમીનના જીવનની આ કેવી સુંદર ઉપમા આપી છે ! એનાથી ઉલ્ટું કાફિરનું જીવન છે, કે જે ખુદા તઆલાના કોઈ હુકમનું પાલન કરતા નથી. તે જે ચાહે છે તે ખાય છે, જે ઇચ્છે તે પીએ છે, જે ધારે તે કરે છે. મુસલમાન જે ડગલું ભરે છે તે ભર્યા પહેલાં તે ખુદાઈ હુકમો પ્રતિ નજર ફેંકે છે, પરંતુ કાફિર એ સર્વ બંધનોથી મુક્ત છે. “ઊલાઈકા કલ-અનઆમુ બલહુમ અદલો.”—દુર શા માટે જાઓ છો ? એક કાફિરને કુદરતી હાજતની ઝરૂર પડે છે તો જે બાળુએ એને ગમે છે તે તરફ મોઢું કરી ખેસી જાય છે, પણ એક મુસલમાનની સ્થિતિ જુઓ કે જ્યારે તેને કુદરતી હાજત હોય છે તો તે એજ પ્રથમ વિચારે છે કે કિપ્સો કઈ દિશાએ છે ? એને એ ચિંતા રહ્યા કરે છે કે કંઈ કિપ્સાની તરફ મ્હોં કે પીઠ ન થઈ જાય, કારણ કે રસુલુલ્લાહ (સલ.)એ પેશાબ કે જાનર કરવાની સ્થિતિમાં કિપ્સાની બાજુએ મ્હોઢું કરી કે પીઠ કરી ખેસવાની મનાઈ કરી છે. જોયું ? એ છે મુસલમાન અને કાફિરની જિંદગીમાં તફાવત ! એજ ફેર પ્રતિ ધારો કરવામાં આવ્યો છે કે “સંસાર જીવન મોમિન માટે કેદખાનું છે અને કાફિર માટે જન્મત છે.” કિંવા મોમિનની જિંદગી દરેક રીતે કેદ છે અને તે કોઈ કામ અમારા (અદલાહ અને રસુલની)

રજા વગર કરી શકતો નથી, અને કાફિરની જિંદગી આઝાદ જિંદગી છે. એને કદી અમારી તાબેદારી અને આજ્ઞા-પાલનનો વિચાર સુધ્ધા આવતો નથી.

તવબાની ખુશીની કલ્પના

સાર એજ કે દુઃખ સુખની કલ્પના તો દરેક માણસ કરી શકે છે, પરંતુ અલ્લાહના આનંદ-ખુશીની કલ્પના મનમાં કરાવવી, આભાસ કરાવવો અને તે પણ હિજ્જતના રેતાળ રણમાં ભટકતા બદ્દુઓને કલ્પના કરાવવી કેટલું મહા મુશ્કેલીનું કામ છે. ઉભય જગતના સરદારે (સલ.) એવા મુશ્કિલ પ્રશ્નનો કેવી સુંદર રીતે ઉકેલ કર્યો છે ! તમે જાણો છો અરબસ્તાન એક રેતાળ રણ છે, કે જ્યાં માર્ગો સુધી પાણી મળતું નથી. હિજ્જતની આબોહવા, ત્યાંની ખુશકી અને રણ એવાજ છે કે જેવા તમારા રજપુતાનામાં હવે હુઝુરે (સલ.) આપેલું દ્રષ્ટાંત સાંભળો. એઓ દર્શાવે છે કે માણસ પોતાના ખોરાક અને પાણી એક ઊંટ ઉપર રાખી જંગલમાં મુસાફરી કરી રહ્યો હોય. સંજોગે તે એક ઝાડ તળે આરામ લેવા બેસી જાય. એજ સ્થિતિમાં તેને ઝરા નિંદ્રા આવી ગઈ અને તેના ઊંટની દોરડી છુટી ગઈ. જ્યારે આંખ ઉઘડી તો જોયું કે જે ઊંટ ઉપર જીવન-સામગ્રીઓ લાદેલી હતી તે અદ્રશ્ય થઈ ગયું તો એ ઊંટની શોધ કરવા લાગ્યો. અરણ્યના તડકા-ગરમીમાં સપાટ મેદાનમાં દરેક દિશાએ દોડતો ફર્યો, પણ ઊંટનો કંઈ પત્તો લાગ્યો નહિં. અતે થાકીને એક સ્થળે સુઈ ગયો અને મવતની વાટ જોવા લાગ્યો. તરસ વધી રહી છે અને શ્વાસ ખેંચાઈ રહ્યો છે. ટુંકમાં દરેક રીતે મવતના ચિન્હો જાણવા લાગ્યા.

નિરાશાઓએ એ મુસાફરને ઘેરી લીધો. એજ નિરાશાજનક સ્થિતિમાં એક ધીમો અવાજ તેના કાનમાં આવ્યો. આંખો ઉઘાડી જુએ છે તો : એના જીવનની મુડી એના માથા પર ઉભી છે. ખતાવો નિરાશ થએલા ઈન્સાનને એ ઊંટ મળી જવાથી કેવી ખુશી હાસિલ થઈ હશે ?” [હાઝરં રહેલાઓએ વિનવ્યું કે “યા રસુલુલ્લાહ ! એની ખુશીનો અદાંજો કોણ કરી શકે છે ? એણે તો ખીજ વારની ઝિંદગી મેળવી, કિંવા મવતના મ્હેમાંથી છટકી આવ્યો.” જનાબ રસુલુલ્લાહે (સ.) ફરમાવ્યું :—

“મવતની નિકટમાં ગએલા એ મુસાફરને ઊંટ મળી જવાથી જેટલી ખુશી પ્રાપ્ત થાય છે, તે ખુશી કરતાંયે વધુ ખુશી અલ્લાહને ત્યારે મળે છે કે જ્યારે કોઈ બંદો તેની સામે પોતાના ગુનાહોની તવબા કરે છે અને ભવિષ્યમાં ગુનાહો ન કરવાનું વચન આપે છે.”

કોઈ માણસની તવબા વખતે અલ્લાહના આનંદની ખરી કદરના અરબસ્તાનના નવ-મુસ્લિમ તો શું કરવાના હતા, ગુના મુસલમાનો પણ એનો અદાંજો કાઢવા અશક્ત છે. એ તે કેફેબરી હકીકત છે કે અહલે-ઝવક (અલ્લાહવાળા લોકો)જ એને સમજે છે.

અહલે દિલની ખોટ.

હવે તે અહલે દિલ (અલ્લાહના મર્મો સમજનારા-અલ્લાહવાળા લોક) ક્યાં છે કે જન્મની રૂબરૂ કંઈ વાત કહેવામાં આવે. તમારા જેવા સમજદારોની સમક્ષ તો વાત કરીને પોતાની વાત ગુમાવવી છે. ખુદા જાણે તમે શું સમજશો અને કેવી રીતે મારી વાતનું અનુકરણ કરશો. તમે શું જાણો કે કોઈ ગુનાહ માટે તવબા કરવી અને પોતાની ભૂલ ઉપર ખેદ કરવો, એક એવી પદ્ધતિ માલિક બનાવી દે છે કે

જે વર્ષોની તહજ્જુદની નમાઝો અદા કરતાંયે બંદાને મળતી નથી ! હઝરત આરિફ રૂમીએ પોતાની મસ્નવીમાં એક બનાવ લખ્યો છે :—

રસુલુલ્લાહ (સ.)ના એક સહાબીની જમાઅત સાથે નમાઝ છુટી ગઈ હતી. જ્યારે તે મસ્જિદે પહોંચ્યો તો તેણે જોયું કે લોકો નમાઝ પઢી બહાર નીકળી રહ્યા છે. તેમણે અચાંખે પામી પુછ્યું કે “તમે લોકો ક્યાં જઈ રહ્યા છો ?” લોકોએ જવાબ દીધો કે “નમાઝ થઈ ગઈ, અમે નમાઝથી પરવારી પોત પોતાના ઘરે જઈ રહ્યા છીએ.” એ સહાબીએ ફરી પુછ્યું કે “શું જમાઅત થઈ ગઈ ?” લોકોએ કહ્યું કે “રસુલુલ્લાહે (સ.) સલામ ફેરવી દીધી અને જમાઅત થઈ ગઈ.”

એ સહાબીને જમાઅત છુટી જવાથી એટલો શોક થયો કે તેની જામથી એક “આહ” નીકળી ગઈ. એ આહ એવી જિગર બાળનારી હતી કે એમ ભાસતું હતું કે એનું કાળજી બળી જશે. જે લોકો નમાઝ પઢીને નીકળતા હતા તેઓમાંથી એક માણસે એ સહાબીને અલગ લઈ જઈ પુછ્યું : “તમને જમાઅતની નમાઝનો સવાબ જોઈએ છે ?” એ સહાબીએ જવાબ આપ્યો “હા, હું જમાઅતનો સવાબ ચાહું છું.” પેલા માણસે કહ્યું કે “મારી જમાઅતનો સવાબ હું તમને એ શરતે આપું કે તમે મને એ “આહ” આપી દો” એ સહાબી રાઝી થઈ ગયા. આહ તેને આપી આવ્યા અને જમાઅતનો સવાબ તેની પાસેથી લઈ ઘેરે ચાલી આવ્યા. રાત્રે એમણે સ્વપ્નામાં જોયું કે કોઈ માણસ એને પુછે છે “હે પુછાના બંદા ! આજે શું વેચ્યું ?” એમણે કહ્યું કે “એક આહ દિલમાંથી નીકળી હતી તે વેચી આવ્યો.” પેલા પુછનારે કહ્યું કે તે આહ એવી તો અમુક હતી કે જે કયામતના દિવસે મહેશરના

લોકોમાં વેચી દેવામાં આવત તે તે સર્વેની નળત-મુક્તિ માટે પુરતી હતી.

ફરિશતાઓ અને શયતાનો

ભાઈઓ ! ખુદાની એક સૃષ્ટી એવી પણ છે કે જે નેકીની પડખે પણ જતી નથી. એનાથી નેકીના કામનું થવું એટલું અશક્ય છે કે જેમ ફરિશતાઓથી ગુનાહોનું થવું અશક્ય છે. એ શું નેક કાર્યો કરશે ? એ નો મનુષ્ય જાતને કુમાર્ગે પાડવાની ચિંતામાંજ રહે છે. જેમ ફરિશતામાં લિયાકત અને બિન લિયાકતનો સવાલ હતો, તેજ પ્રમાણે એ પ્રશ્ન અત્રે પણ મતભેદી છે, કે શયતાનો અને જિન્નાતોમાં નેકી કરવાની શક્તિ પણ છે કે નહિ ? પ્રશ્ન ગમે તેટલો મતભેદવાળો હોય, પણ એ બાબતનો ઇન્કાર થઈ શકતો નથી કે ફરિશતાઓ માટે નેકી અને શયતાનો માટે ખુરાઈ બીજી પ્રકૃતિ (ખસલત) બની ગઈ છે. ન તો ફરિશતાઓથી ગુનાહ થવાનો સંભવ રહે છે અને ન શયતાનથી નેકીના કામનો સંભવ. અદલાહની એક ત્રીજી સૃષ્ટી પણ છે. તે ન તો નેકી કરે છે, ન તો ગુનાહ કરે છે. એ ત્રીજો વર્ગ જાનવરોનો છે કે જે ખુદ્દિ અને સમજ વગરનો છે.

સૃષ્ટીના ચોથો વર્ગ

સૃષ્ટીના એ ત્રણ પ્રકારો ઉપરાંત એક ચોથો પ્રકાર પણ છે, અને ખુદ્દિ અને કાર્યના આધારે મખ્લુક (સૃષ્ટી)ના ચારજ વર્ગ પાડી શકાય છે. એક વર્ગ તે છે કે જે માત્ર ગુનાહજ કરે છે, બીજો એક વર્ગ તે છે જે સત્કાર્યો-નેકીઓજ કરે છે. એક ત્રીજો વર્ગ છે જે ન ગુનાહ કરે છે, ન નેકી. અને વળી એક ચોથો વર્ગ છે કે જે

નેકી પણ કરે છે અને ગુનાહ પણ કરે છે. હવે તમેજ કહો કે એ ચાર સિવાય બીજાંયે કોઈ વર્ગ હોઈ શકે છે? એથી વર્ગ કે જે ગુનાહ પણ કરે છે, અને નેકી પણ કરે છે તે આપ લોકોનો છે. આપ લોકોની મિસાલ એવી છે કે “કાઝીજી નિકાહમે બી, ઔર કાઝીજી તલાકમે બી.” હમણાં તમે વાઝમજમાં બેસી રહી રહ્યા છો અને થોડા વખત પછી તમે સીનેમામાં બેસી તાળીઓના ગડગડાટ સાથે ખડખડાટ હસો છો. સાર એ કે તમે પણ એક ધર્તિંગ છો ! માખી પેડે ન તો નળસત પર બેસવાથી તમને તિરસ્કાર આવે છે, ન તો મિહાઈ પર બેસવામાં તમને હરકત પડે છે. અલ્લાહે તમારું ચિત્ર ઠીક ખેંચ્યું છે. સુરે વશ્શન્સમાં કહે છે. પ્રથમ તો સાત સોગંદ ખાય છે.

કુર્આનના સોગંદ

આંજ કાલ કેટલાક મૂર્ખાઓ કહે છે કે અલ્લાહને કસમ ખાવાની શી ઝર પડી? સોગંદની તો માણસની વાણી માટે ઝર પડ્યા કરે છે. ખુદાની વાણીમાં સોગંદનું વર્ણન શા માટે? જાણે અલ્લાહ પણ આપ જનાબની સલાહથી કામ કરે. મને તો એ બાબતનો ખેદ થાય છે કે હવે જગતમાંથી વિદ્યાજ ઉડી ગઈ! એક બાબતે તમે અલ્લાહની વાણીના વકતૂત્વ (ફસાહત-બલાગત)ના ગુણ-ગાન કરો છો, અને બીજી તરફથી સોગંદ ઉપર શંકા કરો છો. અરે, વાણી ત્યારેજ છટાદાર અને વકતૂત્વમય બને કે જ્યારે ખુબીઓવાળી હોય, સંજોગોને બંધબેસતી હોય, નિકર વાણી સંબંધ વિનાની થઈ જશે. ધારો કે તમારો વિરોધી એક વાત ધણા બળપુર્વક સિધ્ધ

કરી રહ્યો છે અને તમે તેના મુકાબલામાં ઘણીજ નબળી દલીલ લાવી રહ કરો છો, તો શું એ ખંડન ખરું કહેવાશે ? એવા તો સેંકડો દાખલા ઉર્દુમાં મળજી છે.

વાણીને ભારદર્શક બનાવવી.

આપણા બોલ અને વાણીને ભારદર્શક બનાવવા અર્થે સોગંદ ખાવામાં આવે છે. આપનો સામાવાળો કહે છે કે ખુદાની કસમ, આજે ચંદ્ર નથી થયો. હવે જો તમે કહો કે “આજ ચંદ્ર થયો.” તો એ તમારી વાણી નબળી છે. સામા પક્ષનો તમે ખરો જવાબ વાળ્યો નથી, પરંતુ જો તમારામાં બોલવાની અને વાત કદવાની લિયાકત છે તો તમારી ફર્જ છે કે તમે પણ સોગંદ ખાઈ કહો કે, “ના, ખુદાની કસમ, મેં પોતે જોયો છે. તું જુદો છે.” વાણીની ખુબી એ છે કે ભાર મુકવાના પ્રસંગે ભાર મુકાય અને ભાર મુકવાની ઝરર ન હોય તો ભારદર્શક શબ્દને છોડી દેવામાં આવે. એ તમને કયા પાગલે કહી દીધું છે કે ખુદાની વાણીમાં સોગંદ ન હોવા જોઈએ ? કાફિરો તો સોગંદ ખાઈ ખાઈ રસુલુલાહ (સ.)ની વિરુદ્ધતા કરે અને અલ્લાહ ભાર મુક્યા વગર પોતાના રસુલને સત્ય બતાવે, તો પહેલી વાણી બીજી વાણીના સરખા તોલે ઉતરશે ? કાફિરો તો કહે કે “લાત અને ઉઝઝાની કસમ, તમે અલ્લાહના રસુલ નથી.” અને અલ્લાહ માત્ર એટલું કહી દે કે “તું અમારો રસુલ છે,” તો અલ્લાહનો એ ઉત્તર વાસ્તવિક ગણાશે ? વકતૂલ-અબાખાની છટા) માટે તો વાસ્તવિક એ કહી શકાય કે જટલા ભાર દબને કાફિરો એમની રિસાલતને જુદી પાડે તેટલાજ ભાર સાથે એને સત્ય સાબિત કરવામાં આવે અને કહેવામાં આવે કે :—

“વલ કુર્માનિલ હકીમ, ઇન્નિકા લમિનલ મુરસલિન” (અર્થાત) “અમે કુર્માને હકીમની કસમ ખાઈએ છીએ; ખચિત આપ પયગમ્બરોમાંથી છે.

જ્યારે તમે વાણીની સખળતા કે નિર્બળતાના જાણકાર નથી તો હું કહીશ કે તમને વાત કરતાંજ આવડતી નથી. હવે એ આવત રહી કે અલ્લાહ અમુક અમુક વસ્તુઓની કેમ કસમો ખાધી છે? તો ભાઈ સાહેબો એ વિષય ઘણો વિશાળ છે. મારો વિચાર એ વિષય ઉપર એક અલગ પુસ્તક લખવાનો છે. જે મને પ્રસંગ સાંપડ્યો અને અલ્લાહે મને એમાં સહાય આપી તો હું એ વિષયને એક પુસ્તક આકારે બહાર પાડીશ. જે એ પુસ્તક રચાઈ બહાર પડશે તો તે સમયે તમને જણાશે કે એ વિવિધ વસ્તુઓના સોગંદમાં કેટલા રહસ્યો અને હુકમો સમાયલા છે, અને કેવા કેવા ડહાપણો છુપ્યાં છે. અલ્લાહે દરેક પ્રસંગે કયા પ્રકારની સંભાળ રાખી સોગંદ ખાધા છે.

હુઝુરની ઝિંદગીના સોગંદ

જનાબ મુહમ્મદ રસુલુલ્લાહ (સ.)ના જીવનની કસમ ખાધી છે. અલ્લાહ ફરમાવે છે : —

“લા અમરકા ઇન્નિહુમ લશી સકરતિહિમ યઅમહુન” (અર્થાત) હે મુહમ્મદ, તારા પ્રાણના તો સોગંદ ! લોકો પોતાની ના ફરમાની અને આજ્ઞાભંગની કેફમાં બેહેકી રહ્યા હતા.

હવે અત્રે સવાલ એ ઉપસ્થિત થાય છે કે એ પ્રસંગે અલ્લાહે રસુલુલ્લાહ (સલ.)ની ઝિંદગીના કસમ ખાવાનું શા માટે પસંદ કર્યું

છે ? કેમ ભાઈઓ, તમારો પણ એજ હેતુ છે ને કે અઘાહ તઆલાએ ઠેકઠેકણે વિવિધ વસ્તુઓના કેમ સોગંદ ખાધા છે ? હું વિનવું છું કે ઝરા આ મુદ્દા ઉપર મનન કરજો. હઝરત લૂત (અ.)ના માનવંતા મહેમાનો પર હુમલા થાય છે. એક શરીફ માણસના મહેમાનોનું અપમાન કરવા કોઈ તૈયાર થઈ જાય તો વિચાર કરો કે એ પ્રતિષ્ઠિત માણસને કેવો સંતાપ થતો હશે ? અને ફરી એ આખર પણ કેવા પ્રકારની ? અર્થાત કવમની માંગણી એ છે કે એ મહેમાનોને અમારે હવાલે કરી દો કે અમે તેમની સાથે કુદરતી કાનુન વિરૂધ્ધ વર્તન કરીએ. હઝરત લૂતને પણ એની ખબર નહોતી કે એ ફરિશતાઓ છે. કહો, હવે અસ્લાહના એક પયગમ્બર ઉપર એ ઘડી કેટલી આકરી થઈ હશે ?

હઝરત લૂત અને હઝરત ઈબ્રાહીમ (અ.)

એ તે કદાચ તમે જાણતા હશો કે હઝરત લૂતની વસ્તીઓ ઉપર અઝાબ કરવા ને ફરિશતાઓને નિર્માણ કર્યા હતા, તેજ ફરિશતા હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલય.)ને પુત્રની શુભ-આગાહી આપવા માટે નિયંત થયા હતા, અને તેમને એવો હુકમ હતો કે પ્રથમ અમારા ખલીલને પુત્રની શુભ આગાહી સંભળાવી દેજો અને ફરી લૂતની કવમનો નાશ કરજો. ધરણ કે એ કવમની ના કરમાની હદ વટાવી ગઈ હતી. આથી એ ફરિશતાઓ પ્રથમ સૈયિદના ઈબ્રાહીમ (અ.)ની સેવ.માં હાજર થયા. એ ફરિશતાઓ સાધારણ માણસોના રૂપમાં આવ્યા હતા, તેથી ઈબ્રાહીમ (અ.) એમને માણસ સમજ્યા

અને પોતાની પેરોણાગતની રૂએ જલ્દીથી સલામ દુઆ પછી એક વાછરડાનું ભુંજેલું માંસ એમની સામે ખાવા માટે મુક્યું.

અલ્લાહ એ કિસ્સાને કુર્આનમાં આ પ્રમાણે વર્ણવે છે:—

“હે મુહમ્મદ ! તમે ઈબ્રાહીમના માનવતા મહેમાનોનો બનાવ બાણો છો ? જ્યારે તે મહેમાનો હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલય.) પાસે આવ્યા તો, અને તે ઝમાનાની સવ્યતા પ્રમાણે સલામ કરી તો હઝરત ઈબ્રાહીમે જવાબ આપ્યો અને પોતાના દિલમાં વિચાર કર્યો કે આ લોકો અબ્લાધ્યા દેખાય છે. કારણ કે એ લોકો સાથે કોઈ ઓળખાણ ન હતી. એ પછી તેમને એઓ ઘરમાં બઈ ગયા, અને વાછરડાનું ભુંજેલું માંસ લાવી મહેમાનો આગળ મુક્યું અને જ્યારે તેમણે ખાવા માટે હાથ લાંબો ન કર્યો તો હઝરત ઈબ્રાહીમનું દિલ કંપ્યું કે કદાચ એ મહેમાન કોઈ ભુંડા ઇરિદાથી આવ્યા છે. પરંતુ એ મહેમાનોએ હઝરત ઈબ્રાહીમને ખાત્રી આપી અને કહ્યું કે અમે ઇન્સાન નથી બલકે અમે તો ફરિશતાઓ છીએ અને લૂતની કવમની શિક્ષા માટે આવ્યા છીએ.”

એ પછી હઝરત ઈબ્રાહીમ (અ.)ને શુભ આગાહી સંભળાવી કે આપને ત્યાં પુત્રનો જન્મ થશે. એ શુભ-સમાચાર સાંભળી સૈયિદિના ઈબ્રાહીમ (અલય.)ના પત્નિએ આશ્ચર્યજનક રીતે કહ્યું, “હે, હવે મારે ત્યાં આવી વૃધ્ધાવસ્થામાં પુત્ર થશે ? હું વૃધ્ધ થઈ ગઈ અને મારા પતિ પણ ઘરડા થઈ ગયા. આવી ઉંમરમાં પુત્ર-પ્રાપ્તિ થવી એક અજબ અને અદ્ભુત વાત છે.” ફરિશતાઓએ એ જવાબ સાંભળી કહ્યું, “તમને અલ્લાહ તઆલાની કુદરત અને હુકમ

ઉપર આશ્ચર્ય લાગે છે ? તેની નઝદીક તો એ બાબત કંઈ કઠિન નથી, જ્યારે તે માબાપ વગર પચદા કરી શકે છે તો માબાપના અસ્તિત્વમાં શું એમ કરવું મુશ્કિલ છે ?”

લૂતની ઠવમ માટે ભલામણ

જ્યારે આ વાતો થઈ રહી ત્યારે હઝરત ઇબ્રાહીમ (અ.) લૂત (અ.)ની કૌમ માટે ભલામણ કરવી શરૂ કરી દીધી, કે હમણાં એમની ઉપર અઝાબ ન ઉતારવામાં આવે અને તેમને વિચાર કરવાની તક આપવામાં આવે. હુકમ થયો : “ ઇબ્રાહીમ નરમ દિલના ઉદાર અને અમારા તરફ નમવાવાળા બંદા છે. ” એથી તેમણે લૂતની કૌમ સંબંધી વિવાદ શરૂ કર્યો. જ્યારે વધુ ભલામણ કરી તો અમે સ્પષ્ટ કહી દીધું કે “ હે ઇબ્રાહીમ ! તમે એ મામલામાં દખલગીરી ન કરો, તમારા રખનો ઓર્ડર છુટી ચુક્યો છે અને હવે તેમના પરથી અઝાબ પાછો ખેંચવામાં આવશે. ”

હઝરત ઇબ્રાહીમ એ હુકમ સાંભળી ચૂપ થઈ ગયા અને ફરિસ્તાઓને ઉદ્દેશી કહ્યું : “ એ વસ્તીમાં લૂત પણ છે. શું તમે અખિલ વસ્તીનો નાશ કરશો. ” ફરિસ્તાઓએ જવાબમાં કહ્યું : “ તમે સંતોષ રાખજો. અમે સર્વ વસ્તીના રહેનારાઓને ઓળખીએ છીએ. અમે સદુમ ગામના એક એક માણસને ઓળખીએ છીએ. અમે લૂત અને તેના સંબંધીઓને બચાવી લેશું. અલબત્ત, એની પત્નિના અમે ઝિંમેદાર નથી. લૂતની પત્નિનું પણ તેજ પરિણામ થશે કે જેવું બીજા કાફિરોનું. ”

હઝરત લૂત અને ફરિશતા

સૈયદના ઈબ્રાહીમ (અલય)થી ફારિગ થઈ એ ફરિશતાઓ હઝરત લૂતની સેવામાં ગયા. હઝરત લૂત એમને પરાણા સમજ્યા અને પરાણાઓ પણ એવા કે જેઓ નવ યુવાન અને અતિ રૂપાળા હતા. હઝરત લૂત પોતાની કૌમની ઈરાનીઓના ચસકાવાળી કુટેવથી વાકેફ હતા. હઝરત લૂત એ ખૂબસૂરત મહેમાનોને જોઈ ધણા ગભરાયા અને તેમને એમનું આવવું ખરાબ પણ લાગ્યું અને તેમણે પોતાના દિલમાં કહ્યું: “આજ ખુદા ખયર કરે. આજનો દિવસ ધણો સખ્ત છે.” આટલી અકળામણુ છતાં પોતાની પ્રસિધ્ધ ઉદારતાના કારણે ઈન્કાર કરી શક્યા નહિં. મહેમાનોનું ઘરમાં આવવું આજ્ઞત સમાન નીવડ્યું. સદુમના બદમાશોએ હઝરત લૂતના ઘર ઉપર હુમલો કરી દીધો અને તેઓએ માંગણી કરી કે એ ખુબસૂરત મહેમાન અમારા સ્વાધીન કરી દો. હઝરત લૂત ધણા દુઃખી બન્યા. એક તરફ મહેમાનોની આબરૂ ઈઝ્ઝતનો વિચાર અને બીજી તરફ બદમાશો અને દુષ્ટોની ચઢાઈ! દરેક રીતે તેઓ કૌમને સમજાવે છે, તેમની ખુશામદ કરે છે “લા તુખ્ખુના શી દયરી અલયસા મિનકુમ રજુલુ રંશીદ”-અલ્લાહના હીધે, મારા મહેમાનોના મામલામાં મને નીચું ન જોવડાવો. શું તમારામાંથી કોઈ પણ માણસ એટલો શરીફ અને સમજદાર નથી કે મારી ઈઝ્ઝત અને આબરૂને જાળવે?”

બ્યારે તેઓ વધુ અકળાય છે તો તેઓ કહે છે કે “જો તમે એવાજ વિષય-વાસનાથી નિરૂપાય થયા છો તો મારી પુત્રીઓ મૌજુદ છે. તેમની સાથે નિકાહ કરી લો. એ કામ શરીઅતના રૂએ ચોખ્ખ

પણ છે અને નૈતિક રૂએ પવિત્ર પણ છે. “હા ઉલાઈ બનાતી હુન્ના અતહર લકુમ” “એ મારી પુત્રીઓ છે અને એ તમારે માટે ધણી પવિત્ર છે.”

હવે વિચાર કરો કે હઝરત લૂત (અ.)ને કેટલો સંતાપ થયો હતો ? હઝરત લૂતના શબ્દોથીજ તેમનો સંતાપ ટપકી રહ્યો છે. બ્યારે તેમણે જોયું કે એમની ખુશામદની કંઈ અસર થતી નથી તો ગભરાઈને તેમના મ્હોંડેથી એ શબ્દો નીકળી ગયા “કેવું સારૂ થાત કે મને તમારા મુકાબલાની શક્તિ હોત અથવા મારો કોઈ બળવાન આધાર હોત કે હું તેની રક્ષામાં ચાલ્યો જાત.”

હઝરત લૂતની ભૂલ.

હઝરત લૂતના એજ શબ્દો માટે નખીએ કરીમે (સ.) કહ્યું : “અલ્લાહ તઆલા લૂત ઉપર રહમ કરે કે તેઓ સંકટોનો મુકાબલો ન કરી શક્યા અને એમના જીભે એવી વાત નીકળી ગઈ કે જે એમના પદને છાજતી ન હતી.”

જોયું આપે, એનું નામ તે પરિક્ષા ! વિચારો, મનન કરો, એક કટોકટીના સમયે એટલી વાત જીભે નીકળી ગઈ તે ઉપર તો ટીકા થઈ ગઈ કે કેમ અલ્લાહ સિવાય બીજો આધાર શોધાય છે ? અલ્લાહની સહાય કેમ માંગવામાં ન આવી ? એજ હદીસનો બીજો એક કડકો છે તે પણ સાંભળી લો. મોટા લોકોને કેવા પ્રકારના કષ્ટો નડે છે. નખીએ કરીમે (સ.) દર્શાવ્યું છે :

“જો હું કેદખાનામાં જેટલી મુદત હઝરત યુસુફ રહ્યા તેટલી મુદત રહેત તો હું બોલાવનારા સાથે થઈ જાત અને એમ ન કહેત કે જાવ પહેલાં મારા મુકદ્દમાની તપાસ કરો. ફરી હું બહાર આવીશ.”

હઝરત હુત અને હઝરત યુસુફની સમાનતા

મેં હમણા તમને કહ્યું હતું કે હઝરત યુસુફ (અ.)ને રાજકાળના મામલામાં મિસ્ત્રની સરકારે કબ્દ કર્યા હતા. એક મુદત પછી સ્વપ્નાની તઅખીર કાઢવા સંબંધમાં તેમને છુટા કરવાનો હુકમ નીકળ્યો. જ્યારે શાહી હુકમ લઈ કાસિદ આવ્યો અને જ્યારે હઝરત યુસુફ (અ.)ને ખબર પડી કે મારા છુટકારાનો હુકમ આવ્યો તો તેમણે હુકમ લાવનાર કાસિદને કહ્યું કે પહેલાં મારા કેસની તપાસ કરાવો. જ્યાં સુધી મારા મુકદ્દમાની તપાસ ન થશે ત્યાં લગી હું જેલથી બહાર ન આવીશ. સાત વર્ષ સુધી જેલખાનામાં રહેવા પછી હઝરત યુસુફ (અ.)ની એ ધૈર્ય અને અડગતા ખરેખર એ કાબેલ હતા કે એના વખાણુ કરવામાં આવત. એથી સરવરે કાયનાત (સ.) દર્શાવે છે કે “જો હું એટલા લાંબા સમય લગી કેદખાનામાં રહેત અને મારા નામે હુકમ આવત તો હું તરતજ જેલથી બહાર નીકળી આવત અને જે માણસ છુટકારાનો હુકમ લઈ આવ્યો હતો તેની સાથે જેલ બહાર નીકળી આવત.” દેખીતી રીતે તો એ શબ્દોથી એમ ખબર પડે છે કે હઝરત યુસુફ (અ.)ના વખાણુ છે. તેમની દૃઢતા અને હિમ્મત, તેમની ધીરજ અને અડગતાના વખાણુનો હેતુ છે. કે જે કામ હઝરત યુસુફે કર્યું તે મારી શક્તિનુયે ન હતું. જો મને એટલા માટે લાંબા કાળ લગી જેલ ભોગવવી પડત તો મારે માટે એ કહ્યું અસલ્ય હતું કે મુકદ્દમાની તપાસ લગી જેલમાં ખેંસી રહેત.” જો કે રસુલુલ્લાહ (સ.)નું એ કહેવું એ નસ્રતાની રૂએ હતું,

નિકર, એમના સમ્પ્ર-ધીરજ, અડગતા તો પ્રત્યેક પયગમ્બર કરતાં ચઢીઆતાં છે.

હદીસ શરીફના એક બીજા અર્થ

સાહેબો ! હદીસ શરીફના બીજા ભાગના અર્થ તો એજ છે જે મેં હમણા સમજાવ્યા અને દેખીતા એજ અર્થ છે, પરંતુ એક અર્થ બીજો પણ નીકળે છે. તે એ છે કે જેવી રીતે હદીસના પહેલા ભાગમાં લુત માટે “યરહમુલાહુલુતા” અને “યગદિરહાહુ લુતા” કહી હઝરત લુતની ભુલ પ્રતિ એક બારીક ધસારો કર્યો છે. એજ પ્રમાણે હદીસના બીજા ભાગમાં પણ હઝરત યુસુફની એક ભુલ તરફ મોકળા સ્વરૂપમાં ધસારો કર્યો છે અને તે એ છે કે હઝરત યુસુફનું એ કાર્ય જે કે એમની ધીગજ અને અડગતા, સખળ નિશ્ચયતા અને હિમ્મતનો ખુલ્લો પુરાવો છે, પણ માલિકની રજામાં રાત્રી રહેવાની રીતે વાસ્તવિક નથી. માલિકની રજામાં રાત્રી રહેવાની રીત તો એવી હાવી જોઈએ કે બ્યારે કેદખાનામાં જવાનો હુકમ થયો ચાલ્યા ગયા અને બ્યારે નીકળવાનો હુકમ થયો તો નીકળી આવત. હઝરત યુસુફનો શો અધિકાર હતો કે પોતાની સદ્ગાઈની કોશીશ કરે, બદલે રજામાં રાત્રી રહેવાની રૂએ તો એમ હતું કે બ્યારે બહાર આવવાનો હુકમ પહોંચ્યો તો અલ્લાહ તરફથી બહાર આવવાના સાધનો ઉત્પન્ન થયા હતા તો યુસુફે તે પ્રમાણે કાર્યપરાયણતા કરવી ઘટિત હતી. તેમણે એમાં પોતાના ધરિદાને વચ્ચે નાંખવો ઘટિત ન હતું. જે મારી સાથે એવુંજ વર્તન આદરવામાં આવત તો હું માલિકની રજાએ રાત્રી રહેવાનો પૂરેપૂરો પુરાવો પુરો પાડત, અને મારા તરફથી એક શબ્દ વટિકે પણ ન કહેત.”

આ અર્થ ને મેં કર્યા તેના અંદાઝથી હઝરત હુત અને હઝરત ઇબ્રાહીમ (અ.) ની અતિ સાધારણ ભુલો તરફ દર્શાવે થશે અને હદીસના બંને દુકડાઓમાં સંબંધ પણ સચવાશે.

“અવ ઈલા રૂકનીન શદીદ”

હઝરત યુસુફ (અ.) સંબંધી ને કેં મેં કહ્યું તે એ ધોરણે ખરું કહેવાશે કે જ્યારે હઝરત હુત (અ.) ના શબ્દની મતલબ એમ થાય કે તેમણે અલ્લાહ સિવાય બીજાનો આધાર શોધ્યો, અને સંતાપના સમયે એ કહ્યું કે “જો મારાં સગાં રનેહીઓ અને કુટુંબ કબીલાના લોકો હોત તો મારી મદદ કરત, અને હું તેમની મદદ મેળવત. પણ જો તેમના શબ્દોના અર્થ એ થાય કે તેમણે “રૂકનીન શદીદ”થી અલ્લાહ તઆલાનો આધારના અર્થ લીધા હોય અને ખુદાનું રક્ષણ શોધ્યું હોય તો ફરી એમની એ ભુલ તરફ દર્શાવે ન થશે; બલકે તેમની દયાળુનક દશાનું વર્ણન થશે. તેમના સંતાપના વર્ણન વેળા તેમના માટે દુઆના શબ્દો ફરમાવ્યા હશે. અને અર્થ એ નીકળશે કે અલ્લાહ તઆલા હુત ઉપર કૃપા કરે, અને તેમને ક્ષમા અર્પો, તેમણે પોતાની નાલાયક કોમના હાથોએ કેવાં કેવાં કષ્ટો ઉઠાવ્યાં, અને તેમને કેવાં કેવાં ખેદજનક સંતાપોમાં સપડાવવામાં આવ્યાં અને જ્યારે હદીસના પહેલા વાક્યના એ અર્થ કરવામાં આવે કે હઝરત હુત (અ.) ના દુઃખનું વર્ણન કરી તેમના ધૈર્ય વખાણ કરવાનો ઉદ્દેશ છે તો હઝરત યુસુફ વિશે પણ એજ અર્થ થશે, કે તેમના અડગ નિશ્ચય અને ધૈર્યના વખાણ કર્યા છે કે બંને વાક્યોનો અર્થ—સૂચક સંબંધ બાકી રહી શકે.

સારાંશ કે જ્યારે હઝરત લુત (અ.)ની નાલાઈક કવમે એમના માનવતા મહેમાનો ઉપર હુમલો કર્યો ત્યારે હઝરત લુત (અ.)ને જે સંતાપ થયો હશે તેની કલ્પના કરો, અને અલ્લાહના એક પયગમ્બરની આખર અને તેની ઈઝત બચમાં આવી ગઈ તેવા કટોકટીના સમયે તમેજ કહો કે હઝરત લુત (અ.) પર કેવી વિપત્તી પડી હશે ? હઝરત લુત (અ.)ના આ સંતાપનું વર્ણન કરતાં કસમ ખાય છે : “લઅમરોકા ઇન્નહુમ લશી સકરતિહિમ યઅમહુન” અર્થાત “હે મુહમ્મદ ! આપની ઝિંદગીની કસમ, સદુમના કાફિર પોતાની નાફરમાની અને વિષય-વાસનાની કેફમાં ચકચૂર હતા.”

હવે હું જનામથી પુછું છું કે એક પયગમ્બરની ઈઝત અને આખરની વાત છે. એવા પ્રસંગે જો એક પયગમ્બરના પ્રાણનાજ કસમ ખાવામાં આવે તો શું એ, અવાસ્તવિક છે ? એનાથી વધુ ઉત્તમ સંબંધ શો હોઈ સકે છે કે એક પયગમ્બરની નિરાધાર સ્થિતિ અને દુઃખનું વર્ણન કરતાં આ દિલ-પ્રાવક અને શોકજનક બનાવ ઉપર ખીજા પયગમ્બરની ઝિંદગી અને પ્રાણના સોગંદ ખાવામાં આવે ? એ તો વાણીની અનહદ ખૂબી છે. એજ પ્રમાણે દરેક પ્રસંગે જ્યાં જ્યાં અલ્લાહે કસમો ખાધી છે ત્યાં કોઈ ન કોઈ હેતુ અવશ્ય જાળવેલો હોય છે.

“વશ્શમસુ”ની સાત કસમો

એ વર્ણન ધણું કરીને ખુરે વશ્શમસની કસમોથી ચાલ્યું છે. એ સુરતમાં અલ્લાહે સાત વસ્તુઓના સોગંદ ખાધાં છે. “વશ્શમસુ વ દુહાહા ! વલ કમરિ ઈઝા તલાહા ! વન્નાહારી ઈઝા

જલાહા ! વલ્લભલિ ધ્યા યગજ્ઞહા ! વસ્સમાઈ વમા બનાહા ! વલ
અરદિ વમા તહાહા ! વનફસિવ વમાસબ્વાહા ! ફઅલ હમાહા ડુળૂરહા
વ તકવાહા !—સુર્યના સોગંદ, તેના પ્રકાશ તેજ થવાના સોગંદ !
ચંદ્રના સોગંદ, બ્યારે તે ચંદ્ર સુવજ્જતી આજ્ઞા પાછળ આવે, કિના
સોગંદ બ્યારે તે પ્રકાશિત કરવામાં આવે, અને રાત્રીના સોગંદ કે
બ્યારે તે ઢંકાઈ જાય, આરમાન અને તેને બનાવવાના સોગંદ,
પૃથ્વી અને તેના વિસ્તારના સોગંદ, નફસ (આત્મા પ્રાણ)ના સોગંદ
અને તેની રચના અને બરાબર કરવાની કસમ ! એ સર્વે કસમો
પછી ઇન્સાનનું ચિત્ર નીચેના શબ્દોમાં ખેંચ્યું છે :—

“ફઅલ હમાહા ડુળૂરહા વતકવાહા—અર્થાત “ઇન્સાનનો આત્મા
અને સ્વભાવ ડુળૂર અને તકવા (પાપ અને પરહેઝગારી)ના સમેલનથી
રચવામાં આવ્યો છે.” કિન્તુ ઇન્સાન શું છે, ડુળૂર અને તકવાનું
મિશ્રણ છે. તમારી સમજ બુદ્ધિમાં કંઈ સમાયું ? તમે કોણ છો ?
પાપ પુન્યનું પારસલ છો. તમારામાં મલકિયત (ફરિશતાના ગુણ)
અને શયતનત (શયતાનના ગુણ) બંનેનો સમાવેશ થયેલો છે. તમારી
પ્રકૃતિ બે જુદા જુદા ગુણો ખમીરોનું મિશ્રણ છે. ન તમે શુદ્ધ
ફરિશતા છો કે તમારાથી ગુનાહ થઈ જ ન શકે, ન તમે શયતાન
છો કે ગુનાહ પછી તવબા અને નેકીજ આહેરજ ન થઈ શકે. તમે
અલ્લાહના રહમત (કૃપા) અને ગઝબ (ક્રોધ)નાં ગુણ સ્વરૂપ છો.
અને એજ કારણે તમને અલ્લાહના બંને હાથોની બનાવેલી વસ્તુ
કહેવામાં આવે છે.

**મા ખલકતુ બિયદિયા (જેને મેં મારા બે હાથોથી
બનાવ્યો છે.)**

શયતીને બ્યારે તમારા દાદા આદમ (અ.)ની સામે વફાદારીના
મયન આપવા ઈન્કાર કર્યો અને તેના ઉપર કેસ માંડ્યો તો કેસના
ફરમિયાન હાકેમના તરફથી તેને સવાલ પુછવામાં આવ્યો કે તમે
એવી વ્યક્તિની સત્તા સ્વીકારવા કેમ ના પાડી કે જેને મેં મારા બે
હાથો વડે બનાવ્યો છે ? અને હાથો વડે બનાવવાની મતલબ એ છે
કે ઈન્સાનને મેં મારા ગુણ જલાલ (કાંધ) પ્રતાપ અને જમાલ
(કૃપા)નું સાક્ષાત સ્વરૂપ બનાવ્યો છે. નમ્રતા અને ગર્વ અને ગુણ
માણુસમાં મવજુદ છે.

મુસ્લિમ શરીફની એક હદીસ

કદાચ તમે સાંભળ્યું હશે કે નખીએ કરીમે (સ.) ફરમાવ્યું કે
જો સર્વ ઈન્સાન ગુનાહ કરવા છોડી દે અને સર્વેજ નેક બની જાય
અને ફરિશતાઓ પેઠે નેકીનાજ કામો કરે અને ગુનાહોના દારજ
અંધ કરી લે તો અલ્લાહ તેમને બાકી ન રાખે બલકે તેમની જગ્યાએ
એવી ક્વમ પયદા કરે કે જે ગુનાહ પણ કરે અને નેકી પણ કરે.

સાહેબો ! હું કેવી રીતે તમને સમજાવું અને કયા શબ્દોમાં
તમને બતાવું કે કોઈ ઉદારની ઉદારતા પોતાની પ્રસિધ્ધી અને
આહોરાત માટે આતુર હતી ? કોઈ સખીદાતાની અગણિત બક્ષીશો
સવાલીઓની શોધમાં બેચેન ફરી રહી હતી, ગફદારની મગફિરત
પોતાના પ્રકાશ માટે બેચેન હતી, કોઈ રહીમની અમાપ રહમત
પોતાનું સ્થાન શોધી રહી હતી, કોઈ તવ્વાબ (તવબા કયુલ કરનાર)ને

તવળા કપ્પલ કરવાનો ઉમંગ હતો, પણ કોઈ તવળા કરનાર મળતો ન હતો, કોઈ મુઆરી આપનારને પોતાની ક્ષમાની અહેસાત કરવી હતી પણ ક્ષમાની માગણી કરનાર કોઈ ન હતો !

માગનાર અને તવળા કરનારની શોધ

સાહેબો ! જો કોઈ છુપી વ્યક્તિને પોતાની અનાદી ખુબીઓ અહેર કરવાનો ઉત્સાહ ન હોય તો સત્રીના પાછલા પહોરમાં કેમ એકેએક ધરના દાર ખડખડાવી પુછવામાં આવે છે કે:—

“હલ મિન સાર્ધલિન, હલ મિન દાર્ધન, હલ મિન મુસ્તગફિરિન, હલ મિન મુસ્તરજિકિન, હલ મિન મુખનલન—કોઈ માંગવાવાળો છે, કે હું તેને આપું? છે કોઈ પોકારનારો કે હું તેની પોકાર સાંભળું? છે કોઈ ક્ષમા યાચનાર કે હું તેને ક્ષમા અર્પું? છે કોઈ રોઝી માંગનારો કે હું તેને રોઝી આપું? છે કોઈ બીમાર કે હું તેને આરોગ્યતા આપું?”

અલ્લાહ, અલ્લાહ ! જેઓ તમે અર્પણ કરવાનો ઉત્સાહ ! જો કોઈ સખી પોતાની સખાવત માટે વ્યાકુળ નથી તો સવાર સાંજ કેમ હાથ પ્રસારી ગુનેહગારોની શોધ કર્યા કરે છે ?

દોઝખથી છેલ્લો છુટકારો મેળવનાર

કદાચ તમને યાદ હશે કે એક મુસલમાન પોતાના ગુનાહોના કારણે સૌથી છેલ્લો દોઝખમાં રહેશે. બ્યારે તેનાં નિકળવાનો સમય આવશે તો હુકમ થશે: “શા માટે ચીસો પાડે છે?” તે માણસ

કહેશે, “મારા માલિક, મને દોઝખે ખાઈ લીધો. સર્વે ગુનેહગાર મુસલમાન દોઝખથી નીકળી ગયા પણ મારા માટે એટલું તો કરવામાં આવે કે મને દોઝખના કિનારે ઉભો રાખવામાં આવે, અને જહન્નમની મધ્યમાંથી કાઢવામાં આવે.”

આથી તેને પુછવામાં આવશે કે “જો તારી અભિલાષા પુર્ણ કરવામાં આવે તો ફરી તું કંઈ માંગશે નહિ?” તે ગુનેહગાર મુસલમાન કહેશે. “હે મારા પરવરદિગાર! હું કંઈ પણ ન માંગીશ.” આથી તે ગુનેહગારને તેની ઇચ્છાનુસાર જહન્નમના કિનારા ઉપર ઉભો કરી દેવામાં આવશે. એક મુદત લગી તે ત્યાં સુપચાપ ઉભો રહેશે અને ફરી ત્રીસો પાડવાનું શરૂ કરી દેશે અને ફરી પુછાશે કે “હવે તને શું નેઈએ છે?”

તે જવાબ દેશે કે “હે અલ્લાહ! મને દોઝખની બહાર ઉભો કરી દો.” એને કહેવામાં આવે છે કે “તે તો કહ્યું હતું કે હવે હું કંઈ ન માંગીશ.” એ ગુનેહગાર માણસ વિનવશે, “મને તારી ઇઝઝત અને પ્રભાવના સોગંદ! જો તું મારી એ વિનંતી સ્વિકારી લેશે તો ફરી કંઈ ન કહીશ.” આથી એ ગુનેહગારને જહન્નમ બહાર કાઢવામાં આવશે. દોઝખમાંથી બહાર નીકળતાં એને એક ઝાડ નજરે પડશે. એક મુદત સુધી અને જ્યાં સુધી અલ્લાહ યાદશે ત્યાં લગી તે મૌન સેવતા રહેશે. એ મૌન પછી તે ફરી અરઝ કરશે : “હે મારા પરવરદિગાર, તું મને પેલા ઝાડ નીચે પહોંચાડી દે તો હું આરામથી ત્યાં બેસીશ ને ફરી કંઈ ન કહીશ.” તેને કહેવામાં આવશે કે “હે, ઇબ્ને આદમ! તું મહા જુઠો છે! તે તો કસમ ખાઈને કહ્યું હતું કે હવે

હું કંઈ ન કહીશ.” તે કહેશે કે હું “અલ્લાહ ! તારી ઈજ્જત અને પ્રતાપની કક્ષમ ખાઈ કહું છું કે જાડ તને પહોંચ્યા પછી કંઈ પણ માંગીશ નહિ.” આથી એની એ અસ્ત મંજુર થાય છે. જાડ તને પહોંચ્યા પછી એક લાંબી સુદત સુધી તે ચુપ રહેશે, પરંતુ જાડ નીચે પહોંચ્યા પછી તેને જન્મતનાં દાર નઝરે પડશે તો ફરી તે વીનવશે, “હે અલ્લાહ ! મને જન્મતના દરવાજા સુધી પહોંચાડી દેવામાં આવે તો ફરી હું કંઈ વસ્તુ ન માંગીશ.” એને કહેવામાં આવશે : “હે આદમ-પુત્ર ! તું ઘણોજ જુઠો છે. દરેક વાર સોગંદ લે છે અને સોગંદ ભંગ કરે છે. તેં એમ નહોતું કહ્યું કે જાડ નીચે પહોંચ્યા પછી હું કંઈ ન કહીશ ?” એ બંદો ફરી તેની ઈજ્જત અને પ્રતાપ-પ્રભાવના સોગંદ ખાઈ વચન આપશે અને ઘણીજ ખાત્રી પુર્વક વાયદો કરશે કે “હે અલ્લાહ ! જન્મતના દરવાજાએ પહોંચી જવા પછી મને શી ઝરૂર પાડી રહેશે ? દરવાજા ઉપર બેઠાં બેઠાં જન્મત જોયા કરીશ અને તને કંઈ ન કહીશ,” એની માંગણી મંજુર કરી લેવામાં આવશે અને તેને જન્મતના દાર સુધી પહોંચાડી દેવામાં આવશે.

માંગણી અને દાતા વચ્ચે ખેંચતાણ.

સાહેબો, જન્મતના દાર ઉપર પહોંચ્યા પછી એ માણસ ચુપ થઈ બેસી જશે અને એટલે લગી સચુરી અને ધીરજથી કામ લેશે કે અતિ ઉત્સાહ છતાંયે એક શબ્દ વટિક જીભથી ઉચ્ચારશે નહિ.

શબ્દ કહેતા હય અબી અર્જે તમન્ના ફીજિયે,
હિલિ યે કહેતા હય કે પળતી નહોં હિમ્મત મિરી !

પુદા જાણે એ મૌન અને સંયમનો મામલો ક્યાં લગી ચાલુ રહેશે, તે એટલે લગી કે સખી-દાતાની આતુરતા હદ વટાવી જશે. કોષ્ટનો આપવાનો ઉત્સાહ અને ઉદારતાની લાગણીની એ દશા થશે કે ક્યારે માંગણું કંઈ માંગે અને હું આપું ! અને ભિખારીને પણ હદ આવી કે હવે હું પણ મારી જીભે કંઈ નહિ કહીશ. કેવી મઝેદાર હક-તકરાર હશે કે ભિખારી ચુપ બેઠો છે અને દાતા આતુર ઉભા છે કે ક્યારે એની જીભે પોતાની હાજતને ઝાંહેર કરે અને હું તે પૂરી કરું. એ પ્રમાણે એક મુદત ગુઝરી જાય છે પણ માંગણું ઝરા હું કે હાં કરતો નથી. જ્યારે એ પ્રમાણે એક લાંબી મુદત વ્યતિત થઈ જશે અને સવાલી કંઈ બોલશે નહિ, તો સખી-દાતા પોતેજ કહેશે, “હે બંદા હવે તું કંઈ નથી માંગતો ?”

આનું નામ તે સખાવતનો ઉત્સાહ અને ઉમંગ ! આ હકવાદનું પરિણામ શું આવ્યું ? સવાલી અને સખી વચ્ચે હક-વાદ, અને ફરી સખીની હાર ! દરેક વાર તો સવાલીથી સમુદાઈ જળવાતી ન હતી અને આ વેળા કૃપાળુ દાતાથી સખ ન થઈ શક્યો. વાર કોઈ એમ પુછી બેસે કે અલ્લાહને એ બાબત પુછવાની શી પરવા પડી હતી કે કેમ હવે કંઈ માંગવું નથી ? જો સવાલી મૌન સેવતો હતો તો તને છોડવાની શી ઝર હતી ?

સાહબો ! એ બાબત એવી છે કે જે કહેવી કઠીન છે. એમ જણાય છે કે માંગનાર કરનાં દેનાર વધુ આકુળ વ્યાકુળ છે. જ્યારે કૃપાળુ દાતા તરફથી પુછાશે તો સવાલી વીનવશે કે “મને હવે લગ્ન આવે છે. કંઈ વાર તો સોગદો લઈ લઈને તોડી ચુક્યો છું !” આથી એને કહેવામાં આવશે કે, “માંગવામાં શી શર્મ છે. અમે જાણીએ

છીએ કે તું જન્મતમાં જવા માંગે છે. જા, અમે તને ક્ષમા આપી, મુક્તિ આપી દીધી.” એ સાંભળી બેઠો જન્મતમાં જવાની ઇચ્છા કરશે. પણ એને જન્મતમાં કોઈ જગ્યા ખાલી નહીં પડશે નહિ, કારણ કે સૌથી પાછળ જશે એટલે સૌ જગ્યા ભરેલી જણાશે. તે જન્મતના હાર પર ઉભો રહી કહેશે, “આપ રખ્યુલ આલમીન ચધને મારી મરખરી કરો છો ?” એને જવાબ મળશે કે, “અમે મરખરી નથી કરતા, બદલે તારા માટે દુન્યા કરતાં દસ ગણું મોટું સામ્રાજ્ય અને સત્તા મળ્યું છે !”

વિવેચનનો સાર

હકીકત એમ છે કે એ વાતનું કહેવું અને ન કહેવું બેઉ મુશ્કિલ. મને ખેદ થાય છે કે કેટલાક શખ્દો મારી જીભે એવા નીકળી ગયા કે જે અણહના મહિમા માટે લાયક ન હતા. હું જાણું છું કે અલ્લાહ દરેક પ્રકારની અકળામણ અને લાચારીઓથી પવિત્ર છે. તે એનાથી અતિ ઉચ્ચ છે કે તે કોઈથી હાર ખાઈ અથવા કોઈની આગળ હાથ પ્રસારે. પરંતુ ભાઈ, શું કરું, હું એ ભાવાર્થને આવી દલીલ વિના તમને કેવી રીતે સમજાવી શકત. હું તમને સ્પષ્ટ રીતે કહું છું કે હું જે કંઈ મનુષ્ય-ગુણો સમજાયો છું તે ખેદ સહ કહું છું કે તમને સમજાવી શક્યો નથી. અને અલ્લાહ ક્ષમા કરે કે એ પ્રયાસ અને પ્રયત્નમાં કેટલાક શખ્દો એવા અવાસ્તવિક અને નરમાશ-વિનાના નીકળ્યા કે જે દેખીતા રૂપમાં અણહની ઉચ્ચ અને ઉન્નત શાનને કદીયે લાયક નથી. જે વસ્તુ મેં તમને સમજાવવા કોશીશ કરી તે ખરું જોતાં સમજાવવાની વસ્તુ નથી. પહેલાં તો તમે કંઈ સમજ્યા ન હો, અને જે કંઈ સમજ્યા પણ હોવ તો હું

તમને કહું છું કે ન સમજ્યા હોવ તોમ થઈ જશો, કાચુ કે એ માગંમાં નાહાની, મુર્ખતા, ગાંડપણુજ રક્ષિત અને સલામત રહ છે.

બક રહા હું જીનું મેં ક્યા ક્યા કુછ ?

કુછ ન સમજે ખુદા કરે કોઈ !

એ વિષેજ આરિફ રમીએ કહયું છે, અને ખુબ કહયું છે:-

આઝમુદ્દમ અકલે દુર-અદેશ રા !

બાદ અઝી દીવાના સાઝમ ખેશ રા !

એક બીજું દૃષ્ટાંત

નખીએ કરીમ (સ.)ની શિક્ષણ-પદ્ધતિ વિષે હું એમ કહી રહ્યો હતો કે એમણે મહાન ગંભીર અને ગુચવણ ભરેલા પ્રશ્નોને નાના દૃષ્ટાંતો-મિસાલો આપી એવી રીતે સમજાવી દીધા કે અરબ-સ્તાનના ભટકતા બહુઓ કે જેઓ પ્રત્યેક પ્રકારની સમ્યતા-સંસ્કૃતિથી સાવ કોરા હતા, તેઓ જગત-ગુરૂ બની ગયા, અને આજે જે કે મુસલમાનોની પાસે રાજ-સત્તા રહી નથી, છતાં જ્યાં સુધી ઇસ્લામી સમ્યતા-સુધારાનો સવાલ છે, તે સંબંધી તો જગતના વિદ્વાનો અને મહાન તત્વજ્ઞાની અને વિજ્ઞાનીઓ, શીક્ષોસોદ્ધરો અને હકીમો એવી રીતે પરાજીત થયા છે કે જેવી રીતે અસત્ય (ખાતિલ) હમેશા સત્ય (હક)ની સામે પરાજીત (મગજુબ) રહયું છે.

મેં કેટલાંક દૃષ્ટાંતો તમને સંભળાવ્યાં હતાં. એ સંબંધમાં અદલાહના આનંદ અને ખુશીનુચે એક દૃષ્ટાંત કહેવામાં આવ્યું હતું અને એ વાત એટલી લાંબાઈ કે તમને તો બાદ પ્રશ્ન ન હશે કે વાત ક્યાંથી શરૂ થઈ હતી. જનાબ રસુલુલ્લાહ (સ.)ના સમતકરો-મુઅજિ-

આઓના વિવેચનમાં એ બાબત આવી હતી કે જો અમારા કેળવણીના બાઈઓ મુઅજિઝાઓને માનતા નથી તો શું ત્રીશ વર્ષની મુદતમાં એક છેક પછાત કવમને એટલી બધી ઉચ્ચ અને ઉન્નત કરી દેવી અને કુદરતને ન જાણનાર કવમને કુદરતની જાણકાર બનાવી દેવી, એ ચમત્કાર નથી ? એ એક બીજી વાત છે કે નુખુલ્લતની દલીલો અને નુખુલ્લતની સિધ્ધતા માટે ચમત્કારો (મુઅજિઝા)ને કંઈ અધિકાર છે કે નહિ ?

તાત્પર્ય એ કે મુઅજિઝાત (ચમત્કારો)ના વિવેચનના સંબંધમાં હુઝુર (સ.) નાં શિક્ષણનું વર્ણન આવી ગયું. અને શિક્ષણના વર્ણનમાં શિક્ષણ-પદ્ધતિનો વિવાદ છેડાઈ ગયો. શિક્ષણ-પદ્ધતિમાં એક પેટા-વિષય દૃષ્ટાંતોનો પણ હોતો; કિંવા નખીએ કરીમે (સદા.) દૃષ્ટાંતો આપી કેટલાક કઠિનમાં કઠિન પ્રશ્નોનો એવો ઉકેલ કર્યો કે જે સવાલોનું સંમજનું રહેલ ન હતું. જે કે એ પ્રકારના સંકેતો દાખલાઓ કુર્આન અને હદીસમાં મળી આવે છે, પણ મેં તેમાંથી થોડાકની વિગત તમને કહી હતી.

મોમિન અને મુનાફિકનું દૃષ્ટાંત

મેં હમણાંજ તમને કહ્યું હતું કે મોમિન પર મુસીબતો આવતી રહે છે અને મુનાફિક તથા ફાસિક ફાજિરને વિલંબ મળે છે. એ બાબત એવી છે કે ઘણી વાર સમજદાર માણસ પણ ગુંચવાડામાં પડી લાંગણી-વશ થાય છે અને તેને લાગી આવે છે કે હું નમાઝ પણ પઢું છું, ઈબાદત પણ કરું છું, પરંતુ મારા ઉપર આફતોનાં આભ તુટી પડે છે, અને ફલાણો માણસ નાફરમાની કરે છે, ખુદાના

હુકમોનું પાલન કરતો નથી, પણ તેના ઉપર કંઈ પણ આકૃત આવતી નથી, અને મોજ મઝા માણતો ફરે છે. એ સવાલ અતિ ગંભીર છે. મનુષ્ય-સ્વભાવ એ ચાહે છે કે જ્યારે હું નેક કામો કરી રહ્યો છું તો મને આરામ એન મળવું જોઈએ અને દુષ્ટોને દુઃખ મળવું જોઈએ. જ્યારે તે વિરુદ્ધ થતું જુએ છે તો તેની લાગણી ઉશ્કેરાય છે, અને એને લાગી આવે છે કે અધ્યાહને ત્યાં પણ વફાદારોની કંઈ ગણતરી નથી. જનામ રસુલુલ્લાહ (સલ.) ફરમાવે છે કે આફતો-મુસીબતોથી ઉશ્કેરાઈ જવું જોઈએ નહિં. મુસલમાનોની ઉપમા એવી છે કે જેવી ખેતી; અને મુનારીફોની ઉપમા એવી છે કે જેવું સનો-બરતું ઝાડ, લીલા છમ ખેતરોને સાધારણ પવનનો એક ઝપાટો પણ હાનિ પહોંચાડે છે. લીલાં ખેતરોના તુલો પડે છે પણ ફરી સુધરી જાય છે. જ્યારે હવા ચાલે છે ત્યારે નમી પડે છે, ફરી પાછા સીધા થઈ જાય છે. પરંતુ સનોબરતું ઝાડ જ્યારે પડે છે ત્યારે જડથીજ ઉખડી પડી જાય છે, અને તેને ફરી ઉભું થઈ સુધરવું નસીબ થતું નથી. જો કે સાધારણ હવાના ઝપાટા એને કંઈ અસર કરતા નથી. પરંતુ જ્યારે પડે છે ત્યારે જડથીજ ઉખડી પડી જાય છે. એ ઉપમા (મિસાલ)માં એક ઘણી મોટી ફિલસુફીના ઉકેલ ક્યો છે, કે જેથી મુસલમાન એ મુસીબતોથી ગભરાઈ ઉશ્કેરાઈ ન જાય, કે જે રાત્રિ દિવસ આવતી રહે છે અને કોઈ મુનાફિક (ડાળધાણુ-બગલા ભગતો) અથવા ફાસિકો (ગુનેહગાર-બદકારો)ના સુખ-એનથી છેતરાઈ દિલમાં કંઈ લાવવામાં ન આવે, કારણ કે મુનાફિકની જ્યારે ધરપકડ કરવામાં આવે છે તો તે એકજ વાર કરવામાં આવે છે અને તેને જડમુળથી ઉખેડી ફેંકી દેવામાં આવે છે. મોમિન ઉપર જો કે સતત સંકટો

પડ્યા કરે, છતાં તેને જીવંત-કાયમ રાખવામાં આવે છે અને તેને જડથી ઉખેડી ફેંકી દેવામાં આવતો નથી.

સાહેબો ! એ ઉપમાઓ-મિસાલો અને દૃષ્ટાંતોમાં જે નુકતાઓ-મુદ્દાઓ અને રહસ્યો છે તે ઘણાં અગ્નયજ્ઞ અને અદ્ભુત છે. તે સર્વેની વિગતમાં ઉતરવાનો આ પ્રસંગ નથી. હવે રાત્રી પણ વીતી ગઈ છે અને હું થાકી ગયો છું, ઇન્શા અલ્લાહ, જે આ ઝિંદગી રહી તો ફરી કોઈ બીજા પ્રસંગે એનું વર્ણન કરીશ. દુઆ કરો કે અલ્લાહ આપને અને મને નેક અમલની તવરીક અર્પણ કરે અને છેવટ નેક કરે. આમીન.

અદ્દાહુમ્મા સદિલ અલ્લા સય્યિદિના વ મવલાના મુહુમ્મદિન ખાતિમુલ અંબિયાઅ વસ મુરસલીન. અદ્દાહુમ્મા અસલિલ ઉમ્મતિ સય્યિદિના વ મવલાના મુહુમ્મદ, અદ્દાહુમ્મા અરહમ ઉમ્મતિ સય્યિદના વ મવલાના મુહુમ્મદ. અદ્દાહુમ્મા ફરિજ અન ઉમ્મતિ સય્યિદિના વ મવલાના મુહુમ્મદ : સલલલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમ !

સમાપ્ત.

ચોંકશો નહિ ! તમારા દૂધ પ્રશના વાળ સુવરના છે.

દૂધ પ્રશ એટલે પ્રિસ્ટલ-પ્રશ

અને પ્રિસ્ટલ-પ્રશ એટલે સુવરના વાળ !

મુસલમાન કયાં અને એ નજાસત કયાં ?

અભણપણે એમ કયું, હવે જાણ્યા પછી એને છોડો
અને

* “ મિસ્વાક ” વાપરો *

મિસ્વાક

એટલે

પ્રશમાં મિસ્વાક

અને

મિસ્વાકમાં પ્રશ

એ વાળના નથી,

રેશાના છે.

હીની નજરે દુરરત,

દુન્યવી નજરે

તન્દુરરત.

* મિસ્વાક જુનીયર : બચ્ચાંઓ માટે

* મિસ્વાક લેડીઝ : અવરતો માટે

* મિસ્વાક પ્રોફિલેક્ટિક અને શોર્ટ હેંડ :
મહોં માટે.

સ્ટોડિસ્ટ : મુહુમ્મદ અહમદ એન્ડ પ્રધર્સ

૨૨૦, કટલેરી બાઝાર, મુંબઈ ૩

રંગીન પાકા રંગના
મેડશીટ્સ, ટેબલ કવર્સ, પીલો કેસીસ, નેપકીન્સ

નાનકલાક—મલમલ

• સાટીન ડેક; ટુવીલ

ગરમ, સુતરાઉ તથા ફેન્સી કાપડ
ઉપરાંત

વેસ્ટિંગ કીચરૂન

શુટીંગ્સ-શરટીંગ્સ

વેસ્ટિંગ ફૂલ ફેબરીકેસ

મેમેટીમ કલેથ

હિટ

લીક વોટ

ગીલ્ડેડ ટેક સ્ટોર્સ
ચોક બંગ્લો, મુમ્બઈ.

